

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**FUÂD ET-TEKERLÎ'NİN ROMANLARINDA
IRAK'TA SOSYAL HAYAT**

Ekrem LAMCİ

18949033

Danışman

Prof. Dr. Eyyüp TANRIVERDİ

Diyarbakır 2021

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**FUÂD ET-TEKERLÎ’NİN ROMANLARINDA
IRAK’TA SOSYAL HAYAT**

Ekrem LAMCİ

18949033

Danışman

Prof. Dr. Eyyüp TANRIVERDİ

Diyarbakır 2021

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Fuâd et-Tekerlî’nin Romanlarında Irak’ta Sosyal Hayat” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanması için verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

16/07/2021

Ekrem LAMCİ

ÖNSÖZ

Yazın hayatına kısa hikâye ile başlayan Iraklı roman yazarı Fuâd et-Tekerlî'nin Irak toplumunun gündelik hayatına yoğunlaşan romanları edebiyat alanında ve toplumsal çevrelerde yaygın bir karşılık görmüştür.

Yazarın gençlik ve yetişkinlik dönemi, Irak toplumunu derinden sarsan birtakım olayların yaşandığı yıllara denk gelmektedir. Yazar, darbelerin yaşandığı, toplumun büyük bir çıkmaza sürüklendiği bu yılların ağır tecrübelerini gözlemleriyle birleştirip eserlerine yansıtmıştır. Kendisini sürekli geliştirme çabası içinde olan yazar romanlarında sürekli yeni anlatım teknikleri denemiştir. Yazar her romanında farklı bir yöntem denemiş, anlatım teknikleri açısından bir yenilik çabası içinde olmuştur. Romanlarında siyaset, ekonomi, din, savaş gibi toplumu ve toplumsal hayatı bütünüyle doğrudan etkileyen alanların yanı sıra psikolojik ve düşünsel açıdan da toplumun durumuna ilişkin çözümlemeler geliştirmeyi amaçlamıştır.

Ülkemizde son dönem modern Arap edebiyatında önemli bir yere sahip olan Fuâd et-Tekerlî hakkında herhangi bir çalışma yapılmadığı anlaşılmaktadır. Romanları üzerine yapılan inceleme neticesinde yazarın, sosyal hayat ile ilgili konulara yeterince yer verdiği görülmüş ve bu romanlarda işlenen sosyal hayat araştırmanın odağı belirlenmiştir.

Çalışmanın veri kaynakları yazarın romanlarıdır. Romanlar dönemin siyasal ve sosyal özellikleri ışığında incelenerek sosyal yapı unsurları yazarın romanlarında ortaya çıktığı şekliyle tespit edilerek tasnif edilmiş, ayrıca siyaset, sosyoloji, tarih, eğitim, ekonomi ve hukuk alanlarına ait kaynaklardan da yararlanılarak değerlendirilmiştir.

Bu çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde modern Irak romanı ana hatlarıyla değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme Fuâd et-Tekerlî'nin yaşadığı ve eser verdiği XX. yüzyıl ile sınırlı tutulmuştur.

Birinci bölümde Fuâd et-Tekerlî'nin hayatı, eserleri, edebi kimliği, etkilendiği edebi akımlar ve eserlerinde kullandığı teknikler ile yazar hakkında yapılmış akademik çalışmalar detaylı bir şekilde incelenmiştir. İkinci bölümde sosyal hayat işlenirken esas alınan romanlar kısaca işlenmiştir. Söz konusu romanlardaki sosyal yapı da bu bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde XX. yüzyılda Irak siyasi ve sosyal hayatında yaşananlar ve bu yaşananların birey ve toplum üzerindeki etkilerinin yazarın romanlarındaki yansımaları işlenmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise genel değerlendirmelere yer verilmiştir.

Tez çalışmam esnasında kıymetli vaktini benden esirgemeyerek büyük bir sabır ve titizlikle çalışmamı inceleyen, çalışmam boyunca bana yol gösteren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Eyyüp TANRIVERDİ'ye, değerli yorumları ve eleştirileriyle çalışmamızdaki eksikleri görmemizi ve gidermemizi sağlayan Prof. Dr. M. Cevat ERGİN ve Prof. Dr. Halim ÖZNURHAN hocalarıma şükranlarımı sunarım. Ayrıca bu çalışmayı hazırladığım süre zarfında her konuda desteklerini gördüğüm değerli aileme teşekkür ederim.

Ekrem LAMCİ

Diyarbakır-2021

ÖZET

Tarih boyunca ilim ve edebiyat alanında önemli birçok şahsiyete ev sahipliği yapan Irak topraklarında, Arap edebiyatının son döneminde de önemli şahsiyetler yetişmiştir. Modern Irak edebiyatının en önemli isimlerinden biri olan Fuâd et-Tekerlî, Irak romanının olgunlaşma döneminin bir yazarı olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserlerinde Irak gerçeklerini konu edinen yazar, bu dönemde Irak'ta ortaya çıkan önemli olaylara odaklanmaktadır.

Çalışmanın konusu Fuâd et-Tekerlî'nin romanlarında Irak sosyal hayatında dönemin toplumsal meselelerini tespit etmektir. Yazarın romancılığının ve romanlarının daha iyi anlaşılabilmesi açısından giriş bölümünde Irak romanının gelişim aşamaları ve bu türün Irak'ta gelişmesinde öne çıkan şahsiyetler ve eserleri ele alınmıştır. Birinci bölümde yazarın hayatı çocukluk gençlik yaşlılık evrelerine göre araştırılmış ve nasıl bir sosyal çevrede yetiştiği, hangi mesleklerde bulunduğu, hangi dönemde hangi sosyal şartlarda yaşadığı ortaya konmuştur.

İkinci bölüm, romanlarda dönemin Irak sosyal hayatının incelendiği ve tespit edildiği çalışmanın asıl bölümüdür. Bu bölümde yazarın romanlarında tespit edilen toplum, eğitim, aile kurumu, evlilik, kadına bakış, ekonomik hayat, göç olgusu, yolsuzluk ve yetkiyi kötüye kullanma, mekân ve kültür-sanat unsurları incelenmiştir. Yapılan değerlendirmeler ve sonuç bölümü ile çalışma tamamlanmıştır. Sonuç olarak çalışmada edebiyat ve sosyoloji zemininde Fuâd et-Tekerlî'nin romanlarında sosyal meseleler ile ilgili bulgular ortaya konulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Modern Arap Edebiyatı, Irak, Roman, Edebiyat Sosyolojisi, Fuâd et-Tekerlî

ABSTRACT

In the land of Iraq, which has hosted many important figures in the field of science and literature throughout history, important figures have also grown in the last period of Arabic literature. Fuad et-Tekerli, one of the most important names of modern Iraqi literature, appears as an author of the maturation period of the Iraqi novel. The author, who deals with the realities of Iraq in his works, focuses on the important events that occurred in Iraq during this period.

The subject of the study is to determine the social issues of the period in the Iraqi social life in Fuad et-Tekerli's novels. In order to better understand the author's novels and novels, the development stages of the Iraqi novel and prominent personalities and their works in the development of this genre in Iraq are discussed in the introduction. In the first chapter, the life of the author was investigated according to the stages of childhood, youth and old age, and it was revealed what kind of social environment he grew up in, what professions he was in, and in which social conditions he lived.

The second part is the main part of the study in which the Iraqi social life of the period is examined and determined in the novels. In this section, society, education, family institution, marriage, view of women, economic life, immigration phenomenon, corruption and abuse of power, space and culture-art elements identified in the author's novels are examined. The study was completed with the evaluations made and the conclusion part. As a result, in the study, on the basis of literature and sociology, findings about social issues in Fuad et-Tekerli's novels are revealed.

Keywords: Modern Arabic Literature, Iraq, Novel, Literary Sociology, Fuâd et-Tekerlî

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FUÂD ET-TEKERLÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBİ KİŞİLİĞİ	7
1.1. HAYATI.....	7
1.2. ESERLERİ.....	10
1.2.1. Romanları	10
1.2.1.2. el-Vechu'l-âhar.....	11
1.2.1.3. er-Rac'û'l-ba'îd.....	12
1.2.1.4. Hâtemu'r-reml	15
1.2.1.5. el-Meserrât ve'l-evcâ'	18
1.2.1.6. el-Lâsu'âl ve'l-Lâcevâb.....	21
1.2.2. Hikâye Koleksiyonları.....	23
1.2.3. Tiyatro Eserleri.....	24
1.3. EDEBİ KİŞİLİĞİ	24
1.3.1. Romancılığı	27
1.3.2. Kullandığı Anlatım Teknikleri	30
1.3.3. Etkilendiği Edebi Akımlar	32
1.3.3.1. Romantizm	33

1.3.3.2. Realizm.....	33
1.3.3.2.1. Toplumcu Realizm	34
1.3.3.3. Sembolizm.....	35
1.3.3.4. Varoluşçuluk	36
1.3.4. HAKKINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	37

İKİNCİ BÖLÜM

FUÂD et-TEKERLÎ'NİN ROMANLARINDA IRAK'TA SOSYAL HAYAT .. 39

2.1. SİYASİ HAYAT	40
2.1.1. 14 Temmuz 1958 ve 8 Şubat 1963 Darbeleri.....	41
2.1.2. Saddâm Huseyn Dönemi	42
2.1.3. İran -Irak Savaşı	44
2.1.4. Irak Ambargosu.....	45
2.2. SOSYAL HAYAT	45
2.2.1. Toplum	45
2.2.2. Eğitim	48
2.2.3. Din.....	49
2.2.4. Aile Kurumu, Evlilik ve Kadına Bakış	52
2.2.4.1. Aile Kurumu.....	52
2.2.4.2. Evlilik.....	55
2.2.4.3. Kadına Bakış	57
2.2.5. Adalet	59
2.2.6. Ekonomik Hayat.....	60
2.2.6.1. Yoksulluk	61
2.2.6.2. Meslek Grupları.....	65
2.2.7. Göç Olgusu.....	67
2.2.8. Yolsuzluk ve Yetkiyi Kötüye Kullanma	68

2.2.8.1. Yolsuzluk	68
2.2.8.2. Yetkiyi Kötüye Kullanma	69
2.2.9. Mekân.....	70
2.2.9.1. Açık Mekânlar	71
2.2.9.1.1. Şehir ve İlçe.....	72
2.2.9.1.1.1. Bağdat.....	72
2.2.9.1.1.2. Ba‘kûba	73
2.2.9.1.1.3. Hanekin	74
2.2.9.2. Kapalı Mekânlar	74
2.2.9.2.1. Ev	74
2.2.9.2.2. Kahvehaneler.....	76
2.2.9.2.3. Semt/Mahalle	77
2.2.9.2.4. Eğlence Mekânı Olarak Kulüpler.....	78
2.2.10. Kültür-Sanat	79
2.2.10.1. Edebiyat.....	79
2.2.10.2. Müzik	81
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA	85

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
b.	: Bin
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDK	: Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

Irak'ta roman, Mısır, Suriye ve Lübnan'a kıyasla daha geç bir dönemde ortaya çıkmıştır. Klasik formda kaleme alınan eserlerle başlayan roman süreci Batı dillerinden yapılan roman çevirileri ile devam etmiştir. Mısır'da olduğu gibi Irak'ta da XIX. yüzyılda yazılan makâmeler, hikâye ve roman yazıcılığında ilk girişimler olarak kabul edilmektedir.¹

Irak edebiyatında modern makâme türünün öncülerinden olan Mahmûd Şihâbeddîn el-Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) *Sec' u'l-kameriyye fî rubi'l-'umriyye* adlı eserindeki makâmeleri içerik ve kullanılan teknikler açısından Ebû Muhammed Kâsım el-Harîrî (ö. 516/1122) ve Bedîuzzamân el-Hemedânî'nin (ö. 398/1008) klasik formdaki makâmelerinden farklılık gösterir.² Klasik makâmelerde kahraman ve anlatıcı bulunurken el-Âlûsî'nin eserinde bu öğeler bulunmaz. el-Âlûsî'nin eseri roman öğelerinin çoğuna sahip olmamasına karşın klasik makâmeden ayrılması ve toplumsal problemleri yalın bir dil, sade bir anlatım ile ortaya koyması bakımından Irak'ta modern anlatı türünün ilk örnekleri arasında sayılmaktadır.³

Mısır ve Lübnan'da olduğu gibi Iraklılar romanla Batı'dan yapılan tercümelerle tanışmıştır. Tercümelerin ve "rivâye" adıyla öykülerin yayınlandığı gazete ve dergiler Irak romancılığının taşıyıcısı olmuştur. Müstakil roman yayınlamanın zor olduğu 1930'lu yıllara kadar hikâye ve romanlar gazete ve dergilerde yayınlanmıştır.⁴

¹ Rahmi Er, **Modern Mısır Romanı (1914-1944)**, Hece Yayınları, Ankara 2015, s.67.

² İbrahim Şaban, **XIX. Yüzyıl Osmanlı Irak'ında Edebi ve Kültürel Çevre**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s.271.

³ Haytham Bahoora, "The Arabic Novel in Iraq", **The Oxford Handbook Arab Novelistic Traditions**, Oxford University Press, Oxford 2017, s.249.

⁴ Abdullâh Ahmed, **Neş'etu'l-kıssa ve tetavvuruhâ fî'l-'Irâk (1908-1939)**, Dâru's-şu'ûni's-sekâfiyye, Bağdat 2001, s.105.

Tercüme faaliyetlerinde Iraklı papaz Anistâs Mârî el-Kermelî (ö.1367/1947) öne çıkmaktadır.⁵ Onun Fransızcadan çevirdiği *Yenbû‘u’s-şifâ* adlı hikâye *Lugatu’l-‘Arab* dergisinin ilk sayısında yayınlanmıştır. 1913’te ilk defa rüya tarzı hikâyeleri yayınlayan *Lugatu’l-‘Arab*, Irak romancılığının gelişmesine öncülük etmiştir.⁶

Rüya tarzı hikâyeler Irak romanının gelişmesinde önemli edebi aşamalardan kabul edilmiştir. Ma‘rûf er-Rusâfî, Namık Kemal’in *Rüya* romanını tercüme etmiş ve 1909 yılında Bağdat’ta yayımlamıştır. Bu esere Iraklı aydın kesim yoğun ilgi göstermiştir. Bu ilginin neticesinde rüya başlığı altındaki öyküler *Lugatu’l-‘Arab*’tan sonra *Tenvîru’l-efkâr* dergisinde de yayınlanmıştır.⁷

Irak’ta çeviri ve rüya tarzı hikâyelerden sonra modern tarzda hikâye yazma girişimi Süleymân Feyzî el-Mevsilî ile başlatılmaktadır.⁸ Aynı zamanda 1909’da Basra’da *el-Îkâz* dergisini kuran Süleymân Feyzî el-Mevsilî’nin *er-Rivâyetu’l-îkâziyye* eseri Irak’ta modern anlatı türlerinin ilki olarak kabul edilmektedir. Eser Basra’da hükümet matbaasında 1919 yılında basılmıştır.⁹

Eser sanatsal yapısının yanı sıra didaktik bir kimliğe sahiptir. Bu yönüyle Feyzî’nin, o dönemdeki diğer “Nahda” yazarları gibi “uyanış” temasıyla hem ulusal gelişimin siyasi projesi hem de sanatsal bir üretkenliği amaçlamış olması mümkündür.¹⁰ Feyzî’nin bu eseri her ne kadar modern anlamda bir roman olmasa da bu eser sosyal değişim ve ulusal gelişim temaları açısından kendisinden sonra gelen ilk nesil roman yazarları için öncü sayılmaktadır.¹¹

İlk edebi romanların verilmeye başlandığı 1920-1930 yıllarını kapsayan dönemin öncüsü Mahmûd Ahmed es-Seyyid’dir. Onun *Fî Sebîli’z-zevâc* eseri Irak

⁵ Jacob M. Landau, **Modern Arap Edebiyatı Tarihi (20. yüzyıl)**, Bedrettin Aytaç (çev.), Gündoğan Yayınları, İstanbul 1994, s.86.

⁶ Şaban, **XIX. Yüzyıl Osmanlı Irak’ında Edebi ve Kültürel Çevre**, s.273.

⁷ Sabrî Hâfız, “Modern Arap Kısa Öyküsü”, Azmi Yüksel (çev.), **Nüşa: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:9, Bahar 2003, s.82.

⁸ Wiebkhe Walther, “The Beginnings of the Realistic School of Narrative Prose in Iraq”, **Quaderni di Studi Arabi**, c.18, 2000, s.180.

⁹ Cemîl Said, **Nazarât fi teyyârâtî’l-edebîyyeti’l-hadîse fi’l-‘Irâk**, Câmî‘atu’d-duveli’l-‘Arabiyye, Bağdat 1954, s.52.

¹⁰ Yûsuf İzzeddîn, **er-Rivâye fi’l-‘Irâk; Tetavvuruhâ ve eseru’l-fikri fihâ**, Ma‘hedu’l-buhûsi ve’d-dirâsâtî’l-‘Arabiyye, Kahire 1973, s.73-114.

¹¹ Selâme İbrâhîm, “er-Rivâyetu’l-‘Irâkiyye: Rasdu’l-harâbî’l-‘Irâkiyye fi ezmâni’d-diktâtûriyye”, **el-Merkezu’l-‘Arabî li’l-ebhâs ve’d-dirâseti’s-siyâsât**, c.2, Doha 2010, s.176.

romancılığının başlangıcı kabul edilir.¹² es-Seyyid, bu eseriyle Irak romancılığına modern bir çehre kazandırmıştır. Ahmed es-Seyyid'in ardından romantik ve tarihi romanlar kaleme alan romancılar, eserlerini seri halinde gazete ve dergilerde yayınlamışlardır. Bunlardan olan Ca'fer el-Halîlî'nin *et-Tu'asa'*, Halîl Azmî'nin *Delâl* ve Enver Şâ'ûl'un *el-Hasâdu'l-evvel* eserlerinde romantizmin etkisi görülür. Yûsuf Rızkullâh'ın *Gadâtu Bâbil* eseri ise Irak tarihi romancılığı için önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.¹³

Irak'ta başlangıç döneminde kaleme alınan romanlar edebiyat tarihçileri tarafından geleneksel ve modern türler arasında konumlandırılır.¹⁴ Makâmat türünden geliştirildiği değerlendirilen bu eserler sanatsal roman seviyesine ulaşamamıştır ve bu dönem romanlarında didaktik bir meyil gözlenir.¹⁵ Ayrıca bu neslin romanlarında, Mısır, Lübnan ve Türk romanının etkileri görülmektedir.¹⁶

Mahmûd Ahmed es-Seyyid'in *Celâlu Hâlid* eseri ile Irak romanında yeni bir çıkış açtığı kabul edilmiştir. Yayınladığı ilk eserlerinde romantizmden etkilendiği görülen es-Seyyid, bu eseriyle Irak romancılığında realizmin öncüsü olmuştur.¹⁷

Irak romancılığında realizmi daha da geliştirip ileriye taşıyan yazarlardan birisi de Zu'n-nûn Eyyûb'dur. Eyyûb, Irak romancılığının ikinci nesil sürecini başlatmıştır. Aynı zamanda Irak Komünist Partisi üyesi olan Eyyûb popüler bir yazardır. Üç hikâye koleksiyonu ile beş romanı yayınlanmıştır.¹⁸ Zu'n-nûn Eyyûb romanlarında siyasi konulara girmekten çekinmemiştir. Eserlerinde toplumsal problemleri sıklıkla işlemiştir. Dönemin diğer birçok romancısında görüldüğü gibi

¹² Bekr Cevâd ez-Zeccâcî, *er-Rivâyetu'l-'Irâkiyye ve kadiyyetu'r-rîf*, Menşûrâtü's-sekâfe, Bağdat 1980, s.16.

¹³ Bahoora, "The Arabic Novel in Iraq", s.249.

¹⁴ Abdullâh Ahmed, *Neş'etu'l-kıssa ve tetavvuruhâ fi'l-'Irâk*, Dâru's-sekâfiyye, Bağdat 2001, s.106.

¹⁵ Bahoora, "The Arabic Novel in Iraq", s.250.

¹⁶ Walther, "The Beginnings of the Realistic School of Narrative Prose in Iraq", s. 180.

¹⁷ Bahoora, "The Arabic Novel in Iraq", s.250.

¹⁸ Orit Baskhin, "Lands, Hands and Socio-Cultural Boundaries: A Reading of Dhu Nun Ayyub's The Land, The Hand and The Water", *Middle Eastern Studies*, c.46, Londra 2010, s.15.

romanlarının temasını toplumsal problemler oluşturmıştır.¹⁹ Romanlarındaki diyaloglarda ve karakter analizlerinde oldukça başarılı kabul edilmektedir.²⁰

Eyyûb, toplumsal temaları yoğun olarak işlediği *ed-Duktûr İbrâhîm* eseriyle Batı'nın sömürge zihniyetine yönelik bir eleştiri ortaya koymaktadır. Onun bu eleştirisi, Batı'da eğitim görmüş Iraklı aydın kesime yönelmiştir. Eyyûb'a göre sömürgeci İngiltere ile işbirliği yapan aydın kesim Irak halkını sömürmektedir. Iraklı romancı ve edebiyat eleştirmeni Mu'eyyed Talâl bu eserin Irak romancılığında eleştirel toplumsal realizm akımını başlattığını belirtir.²¹

Ellili yıllarda, 2. Dünya Savaşının ve Komünizmin Irak'taki etkisi yazarları, sosyal gerçekler, insan ve gelecek gibi konulara odaklanan eserler yazmaya yönlendirmiştir. Abdulmelîk Nûrî, Şâkir Hasbak ve Fuâd et-Tekerlî komünist fikirleri eserlerinde işleyen romancılar olarak ön plana çıkar. Ellili nesil olarak adlandırılan bu dönemde Irak romanına yeni bir soluk kazandırılmıştır. Edebiyat eleştirisi alanında yaptığı katkılarla ön plana çıkan Abdulmelîk Nûrî'nin *Neşîdu'l-arz* isimli eseri içerdiği sosyolojik çözümlemeler ile öne çıkar. Bu dönemin diğer bazı önemli eserleri olarak Abdulhâk Fâzıl'ın *Mecnûnân*, Zu'n-nûn Eyyûb'un *el-Yedu ve'l-arzu ve'l-mâu*, Hamdî Ali'nin *Şeyhu'l-kabîle* adlı romanları bu dönemin önemli eserleri arasında kabul edilir.²²

Irak'ta 1958 yılında gerçekleşen kanlı bir darbe ile krallık rejimi son bulmuş ve cumhuriyet ilan edilmiştir. “Cumhuriyet” adı altında otoriter bir rejim tarafından yönetilmeye devam eden Irak'ta baskı ortamının artarak sürmesi sebebiyle bazı romancılar farklı ülkelere göç etmiş, bazıları ise eserlerinde sembolik bir dil kullanmıştır. Göç eden romancıların eserleri Lübnan başta olmak üzere farklı Arap ülkelerinde yayınlanmıştır. Yayınlanan bu romanların bir kısmında sembolik bir anlatımla politik konular işlenmiştir ve Irak yönetimi eleştirilmiştir. Bunlardan ilki Abdurrahmân Mecîd er-Rubey'î'nin Irak yönetimini hedef aldığı *el-Veşm* isimli eseridir. Onu bu eleştiriye daha da ileri götüren ve *el-Munâdil* romanı sebebiyle Irak

¹⁹ Walther, “The Beginnings of the Realistic School of Narrative Prose in Iraq”, s.195.

²⁰ İsmail Ekinci, “Irak Hikâyeciliği ve Zu'n-nûn Eyyûb”, *İnsani ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar*, Ivpe Press, Cetinje 2020, s.182.

²¹ Mu'eyyed Talâl, *el-Vâkı'yyetu'l-ictimâ'iyye ve'n-nakdiyye fi'l-kıssati'l-İrâkıyye*, Dâru'l-hurriyye, Bağdat 1982, s.14.

²² Bahoora, “The Arabic Novel in Iraq”, s.252.

yönetimi tarafından idam edilen Azîz Seyyid Câsim takip eder. Câsim'in idamının, dönemin diğer yazarlarının eserlerinde siyasi konuların ağırlığının azalmasına etki etmiş olması muhtemeldir.²³

Genel görüşe göre Irak romanı, altmışlı yıllarda sanatsal anlamda olgunluğa ulaşmıştır. Özellikle Gâib Tu'ma Fermân bu yıllarda eserleriyle ön plana çıkmaktadır.²⁴ Bağdat'ta fakir bir ailede doğan Fermân, Kahire Üniversitesinde edebiyat öğrenimi görmüştür ve Kahire'nin edebi kültüründen etkilenmiştir. 1951 yılında Irak'a dönüp rejime muhalif gazete *el-Ehâlî*'de çalışmıştır. 1954 yılında gazetenin kapatılmasıyla sürgüne gönderilmiştir. Dört yıl sonra monarşi yönetiminin devrilmesi sonrasında Irak'a dönmüştür. Ancak Abdülkerîm Kâsım rejiminin de yazar ve aydınlar zulmetmesinden dolayı Moskova'ya göç ederek romanlarını orada kaleme almıştır.²⁵ Fermân, 1966 yılında yayınlanan ilk romanı *en-Nahle ve'l-cîrân*'da kırklı yıllarda Bağdat halkının yaşadığı yoksulluğu dört ana karakter üzerinden kurgulamıştır. Bağdat'ın yoksul bir mahallesindeki ortam doğrudan, duygusal olmayan bir anlatımla tasvir edilmiştir. Hâkim bakış açısıyla anlatılan roman karakterden karaktere geçer. Bağdat lehçesiyle yazılmış diyaloglar ağırlıktadır.²⁶ Gâib Tu'ma Fermân'ın ikinci romanı *Hamsetu esvât*'tır. Roman, Irak'ın yeni orta sınıf entelektüellerinin yaşadıkları hayal kırıklıklarını anlatır. Bu eserin, Irak roman geleneğine beş farklı karakterin farklı perspektiflerini içeren bölümleriyle ve modern anlatım tekniklerini kullanarak önemli yenilik kazandırdığı kabul edilmiştir. Yazar, modern anlatım teknikleri hususunda Faulkner'in modernizminden ve Gassân Kenefânî'nin *Ricâl fi'ş-şems* eserinden etkilenmiştir.²⁷

Irak romancılığında etkisini gittikçe artıran toplumsal realizmin de etkisiyle cezaevi konulu romanlar bu dönemde yayınlanmaya başlamıştır.²⁸ Bu türde eser veren ilk isim el-Kal'atu'l-hâmise isimli romanıyla Kerküklü şair ve romancı Fâzıl

²³ Bahoora, "The Arabic Novel in Iraq", s.253.

²⁴ Galip Güler, **İlk Üç Romanıyla Iraklı Edip ve Şair Ahmed Sa'dâvî**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), On dokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun 2020, s.26.

²⁵ Bahoora, "The Arabic Novel in Iraq", s.254.

²⁶ Bahoora, "The Arabic Novel in Iraq", s.255.

²⁷ Bahoora, "The Arabic Novel in Iraq", s.255.

²⁸ Adnan Arslan, "Modern Arap Edebiyatında Cezaevi Romanı", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.25, Bursa 2018, s.36.

el-‘Azzâvî olmuştur.²⁹ Onu *Medînetu Saddâm* isimli eseriyle Mahmûd Saîd takip etmiştir. Otobiyografik yönünün ağır basmasıyla diğer eserlerden ayrılan romanda, Irak yönetiminin cezaevlerinde yaptığı işkenceler anlatılmıştır. Sinân Anton’un sürrealist bir anlatımla kaleme aldığı *el-Î‘câm* adlı romanı bu dönemin bir başka kayda değer cezaevi romanıdır. Bu eserde de Irak yönetiminin hapishaneleri ve Iraklılara yapılan işkenceler tasvir edilir.

Saddâm Huseyn’in 1979 yılında iktidara gelmesi sonrası Irak’ta edebi faaliyetler baskı altında kalmıştır. Irak romancılığı da bu dönemde nitelik ve nicelik bakımından düşüş eğilimine girmiştir. Bütün olumsuz şartlara rağmen bu dönemde etkili romanlar da yayımlanmıştır. Fuâd et-Tekerlî’nin *er-Rac‘u’l-ba‘îd* ve ‘Âliye Memdûh’un *Habbâtu’n-neft* romanları 1960-1980 yılları arasındaki dönemde Bağdat’ın sosyolojik yapısını sağlam bir kurguyla okuyucuya aktarmaları bakımından bu dönemde kaleme alınan romanlara örnek olarak verilebilir.³⁰

Doksanlı yıllarda Iraklı romancılar tarafından yazılan romanların kahir ekseriyeti Irak toprakları dışında yazılmıştır. Irak’ta romanın sanatsal gelişimini teşkil eden şartlar mevcut olmasa bile roman sanatsal gelişimi için birtakım mecralar geliştirmiştir. Bu dönemde Irak romancılığı, egzistansiyalizm ve modernizmin etkisinde kalmıştır.³¹ Gurbette bulunan yazarların vatan özlemi romanlarda tema olarak yer almıştır. Vatan özleminin tema olarak yer aldığı romanlara Mehdî ‘Îsâ es-Sakr’ın *Beyt ‘alâ nehri Dicle*, Abdulhâlîk er-Rikâbî’nin *er-Râvûk* örnek olarak verilebilir. Alî Bedr’in Iraklı aydınların yaşam tarzlarıyla ilgili önemli tespitler yaptığı *Bâbâ Sâitre* bir diğer dikkat çeken romandır.³²

²⁹ Bahoora, “The Arabic Novel in Iraq”, s.256.

³⁰ Walther, “The Beginnings of the Realist School of Narrative Prose in Iraq”, s.197.

³¹ Fabio Caiani ve Catherine Cobham, **The Iraqi Novel Key Writers Key Texts**, Edinburg University Press, Edinburg 2013, s.140.

³² Bahoora, “The Arabic Novel in Iraq”, s.256.

BİRİNCİ BÖLÜM

FUÂD ET-TEKERLÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

1.1. HAYATI

Fuâd et-Tekerlî, 1927 yılında Bağdat'ın Bâbu's-şeyh mahallesinde doğmuştur. Yazar, ilk ve orta öğrenimini doğduğu mahallede tamamlamıştır. Henüz çocukluk yıllarında et-Tekerlî'nin edebiyat ilgisi ortaya çıkmaya başlamışsa da ailesi onun edebiyatla ilgilenmesini tasvip etmemiştir. Yazar, ailesi içinden en önemli desteği edebiyat eleştirmeni olan ağabeyi Nihâd et-Tekerlî'den görmüştür. Nihâd et-Tekerlî onu dünya edebiyatını tanımaya yönlendirmiş ve Fuâd et-Tekerlî birçok klasik eseri okuma fırsatı bulmuştur. 15 yaşında kendi başına ilk öykü denemelerini yazmıştır. Edebiyat fakültesine gitmek isteyen et-Tekerlî ailesinin baskısı sebebiyle Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesine yerleşmiş ve 1949 yılında bu fakülteden mezun olmuştur. Edebiyat ilgisi üniversite yıllarında bir tutkuya dönüşmüş ve ilk romanı olan *Beska fî-vechi 'l-hayât* 'ı üniversite yıllarında yazmıştır.³³

Çalışma hayatına Ba'kûba'da ceza mahkemesinde kâtip olarak başlayan et-Tekerlî, Ba'kûba'yı romanlarındaki ana mekânlardan birisi olarak belirlemiştir. İlk hikâyesi de Ba'kûba'da yayınlanan *el-Uşbû'* dergisinde *el-'Uyûnu'l-hudr* adıyla yayınlanmıştır. 1956 senesinde Bağdat'a hâkim olarak tayin edilen et-Tekerlî, Bağdat'ta sekiz sene çalışmıştır. et-Tekerlî, hâkim olarak çalışmasının eserlerindeki karakterlerin çeşitliliğine katkı sağladığı düşüncesindedir: “*Aristokrat bir aileden*

³³ Wiebkhe Walther, “Fuâd al-Takarî”, *Encyclopedia of Arabic Literature*, Routledge Press, Londra 1998, c.2, s.755; Nâzenîn Muhammed Ahmed, *Şahsiyyetu'l-mer'e fî rivâyât Fuâd et-Tekerlî*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Câmi'atu Selâhaddîn Külliyyetu'l-âdâb, Erbil 2010, s.4-5.

*geldim ve dış dünyayla fazla bir irtibatım olmadı. Hâkimlik yapmam ilk kez Irak toplumunun derinliklerine vâkıf olmama imkân verdi. Yoksul insanların yaşamlarını gözlemleyip eserlerimdeki karakterleri bu doğrultuda oluşturdum”.*³⁴

Yazar mesleğinin getirdiği avantajla Irak’ın çok farklı kesiminden, farklı özelliklere sahip karakterleri romanlarında kullanmıştır. et-Tekerlî, 1964-1966 yılları arasında Irak Adalet Bakanlığı bursuyla Paris’te hukuk alanında yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. Ülkesine döndükten sonra el-Mahkemetu’r-Reîsiyye’nin (Anayasa Mahkemesi) çeşitli kademelerinde çalışan et-Tekerlî, 1978 yılında kendi isteğiyle emekli olmuştur.³⁵ Yazar, erken emekliliğinin sebebini “*Edebi çalışmalarına daha fazla vakit ayırabilmek için 30 yıl ülkeme hizmet ettikten sonra hâkim olarak emekli oldum.*”³⁶ şeklinde açıklar. Emekliliğinden sonra tekrar Paris’e gitmek isteyen et-Tekerlî’nin bu isteği Irak hükümetince reddedilmiştir. Hükümet nezdindeki girişimlerinden sonuç alamayan et-Tekerlî, son çare olarak Saddâm Huseyn’e mektup yazmıştır. Mektubunda *er-Rac‘ul-ba‘îd* romanının Fransızcaya çevrileceğini fakat mütercimın Irak lehçesini deşifre etmekte zorlandığını ve projenin sonuçlandırılabilmesi için mütercim ile Paris’te çalışması gerektiğini anlatmıştır. Bu mektubuyla Saddâm Huseyn’i ikna etmeyi başararak Paris’e gitmiş ve orada üç yıl kalmıştır.³⁷ Paris’te *er-Rac‘u’l-ba‘îd* romanını Fransızcaya tercüme eden Reşîde et-Türkî ile evlenmiştir. İçindeki vatan özlemi onu 1986 yılında eşiyle beraber tekrar Irak’a dönmeye sevk etmiştir. Irak’a dönüşünde beklediği olumlu şartları bulamamıştır. Saddâm Huseyn ile iyi bir arkadaşlıkları olmasına rağmen 1989 yılında Saddâm Huseyn Kültür Ödülleri’nde jüri tarafından kendisine verilmesi kararlaştırılan ödül Saddâm Huseyn’in emriyle kendisinden alınıp Mısırlı bir yazara verilmiştir.³⁸

³⁴ Rebecca Joubin, “Iraq’s Most Beloved Novelist, Fuâd al-Takarî, Describes His Fine Balancing Act”, **al-Jadîd**, c.13, 2011, s.58.

³⁵ Wiebkhe Walther, “Fuâd al-Takarî”, s.755.

³⁶ Joubin, “Iraq’s Most Beloved Novelist, Fuâd al-Takarî, Describes His Fine Balancing Act”, s.59.

³⁷ Wiebkhe Walther, “Studies in Human Psyche and Human Behavior Under Political and Social Pressure: The Recent Literary Works of Fuâd al-Takarî”, **Arab Studies Quarterly**, c.19, 1997, s.21.

³⁸ Joubin, “Iraq’s Most Beloved Novelist, Fuâd al-Takarî, Describes His Fine Balancing”, s.59.

Irak'ta umduğu ilgiyi bulamayan yazar, Irak'tan ayrılarak Tunus'a yerleşmeye karar vermiştir. Yazar, bu süreci "*Eşim, kapımız her çalındığında beni almaya geldiklerini zannediyor ve panikliyordu. Bu stres ve korkuyla yaşayamayacağımızı anladık. Benim için çok zor olan bir kararla ülkemden ayrılmaya ve eşimin ülkesinde yaşamaya karar verdik.*"³⁹ şeklinde anlatmıştır. Tunus'ta rahat bir emeklilik hayatı geçirdiği anlaşılan yazar bu süreçte tamamen edebi çalışmalara yoğunlaşabilmiştir. *Mev'îdu'n-nâr* adlı hikâyesini ve *Hâtemu'r-reml* romanını Tunus'ta kaleme almıştır. Bu arada Irak yönetimi ondan Tunus'ta bulunan Irak Kültür Merkezi'nde yöneticilik yapmasını istemiştir. Aslında edebi çalışmalarına yoğunlaşma düşüncesinde olan et-Tekerlî, ısrarlı talepler karşısında bir yıl kadar bu görevi yürütmek zorunda kalmış, bir yıl sonra da istifa ederek bu görevden ayrılmıştır. Ancak Irak yönetiminin ısrarlı taleplerinin devam etmesi üzerine yazar Tunus'tan ayrılarak daha özgür bir hayat yaşayabileceğini düşündüğü Paris'e gitmiştir.⁴⁰

et-Tekerlî bu arada *Hâtemu'r-reml* romanının yayın işlerini yürütmek üzere bir süre Beyrut'ta kalmıştır. Bu süreçte et-Tekerlî, Birleşik Arap Emirlikleri Hükümeti tarafından hikâye ve roman kategorisinde el-'Uveys⁴¹ ödülüne layık görülmüştür. *Hâtemu'r-reml*'in yayınlanmasından sonra et-Tekerlî, Suriye'ye gitmiştir ve 2000-2005 yılları arasında Suriye'de bulunan el-Medâ yayınevinde editör olarak çalışmıştır.⁴² *el-Meserrât ve'l-evcâ'* ve *el-Lâsuâl ve'l-lâcevâb* romanları el-Medâ tarafından yayınlanmıştır.

2006 yılında Irak Cumhurbaşkanı Celâl Talabânî tarafından Cumhurbaşkanlığı kültür ve edebiyat danışmanı olarak atanması üzerine Irak'a dönmüştür. Kanseri hastalığı sebebiyle bu görevine uzun süre devam edememiş ve tedavi için Ürdün'e gitmiştir. Fuâd et-Tekerlî, Ürdün'de bir süre kanser tedavisi görmüş ve 2008'de Amman'da vefat etmiştir.⁴³

³⁹ Rebecca Joubin, "Iraq's Most Beloved Novelist, Fuad al-Takarli, Describes His Fine Balancing Act", s.59.

⁴⁰ Nâzenî Muhammed Ahmed, *Şahsiyyetu'l-mer'e fi rivâyât Fuâd et-Tekerlî*, s.4.

⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/Al_Owais_Award (Erişim Tarihi: 22.12.2020).

⁴² Esmail Mohammadzadeh, "Modern Irak Romanında Fuâd et-Tekerlî ve el-Lâsu'âl ve'l-lâcevâb Romanı Üzerine Bir İnceleme", *İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası*, c.22, 2013, s.165.

⁴³ Wiebkhe Walther, "Fuâd al-Takarlî", s.756; Abdülkerîm es-Sa'îdî, "el-Hisâr fi'r-rivâyeti'l-'Irâkî: Dirâse mevzûiyye mukârîne beyne't-Tekerlî ve Betûl el-Hadîrî", *Mecelletu câmiati'z-zî-kârî'l-'ilmiyye*, c.4, s.20.

1.2. ESERLERİ

Fuâd et-Tekerlî roman, kısa hikâye ve tiyatro türünde eserler yazmıştır. Yazarlık hayatına kısa hikâye ile başlayan et-Tekerlî, adını romanları ile duyurmuştur. Romanları İngilizce, Fransızca ve İspanyolca başta olmak üzere birçok dile tercüme edilmiştir.

1.2.1. Romanları

Fuâd et-Tekerlî'nin *Beska fi vechi'l-hayât*, *el-Vechu'l-âhar*, *er-Rac'u'l-ba'id*, *Hâtemu'r-reml*, *el-Meserrât ve'l-evcâ'* ve *el-Lâsu'âl ve'l-lâcevâb* isimli altı adet romanı bulunmaktadır.

1.2.1.1. Beska fi vechi'l-hayât

Yazarın ilk romanı olan *Beska fi vechi'l-hayât* yazıldıktan yaklaşık elli sene sonra yayınlanmıştır. et-Tekerlî, mukaddime kısmını romanın yazılmasından elli sene sonra yazmış ve romana dahil etmiştir. Yazar romanın girişinde romanı kaleme aldığı dönemdeki Irak'ta hükümet karşıtı protestolarda kendisinin ve arkadaşlarının maruz kaldığı fiziki şiddeti işlemiş, bu arada Filistin'in İsrail tarafından işgal edilmesinin psiko-sosyal etkilerini ele almıştır. Romanı bu şartlar altında kaleme aldığını belirten yazar, romanı olgunlaşmadan koparılan meyveye benzetmiş ve okuyucudan eseri bu gözle okumasını istemiştir.⁴⁴

Roman, Bağdat'ta yaşayan bir ailenin hayatını ele almaktadır. Romanın anlatıcı karakteri ailenin babası olan emekli bir polis memurudur. Baba ve anne dışında babanın üvey kızları Fâtıma, Sâcide ve Sabîha romanın şahıs kadrosunu oluşturur. Romandaki olaylar 1947-1950 yılları arasında geçmektedir. Bu dönemde Irak polisinin şiddetine maruz kalan et-Tekerlî, ailesine şiddet uygulayan bir polis memurunu romanın ana karakteri olarak belirleyerek o dönemde polislerin ruh hallerini, iç dünyalarını ve ailevi koşullarını çözümlemeyi denemiştir.

Romanda olaylar, baştan sona günlük tarzında anlatılmıştır. Altı bölümden oluşan romanda günlüğün tarihleri bölüm isimlerini oluşturur. Yazar, baba

⁴⁴ Fuâd et-Tekerlî, **Beska fi vechi'l-hayât**, Dâru'l-cemel, Köln 2000, s.4.

karakterinin dilinden olayları otobiyografik bir üslup ile aktarır. Kurgu, tamamen baba ve üvey kızları arasındaki ilişki üzerine tasarlanmıştır. Baba, kızlarını iyi yetiştirememiş olmanın üzüntüsü içinde bir taraftan da ailede sözüne itibar edilmemesi karşısında karamsarlık ve çaresizlik içinde daralmaktadır. Roman gittikçe daha çok kararan sayfalarla sona ermiştir.

1.2.1.2. el-Vechu'l-âhar

Fuâd et-Tekerlî'nin 1957 yılında yayınlanan ve hacim olarak en küçük romanıdır. Yazarın aynı isimli bir de hikâye koleksiyonu vardır. Bu hikâye koleksiyonundaki en uzun hikâye olan *el-Vechu'l-âhar* daha sonra geliştirilerek roman olarak yayınlanmıştır.

Romandaki olaylar Bağdat ve Ba'kûba şehirlerinde geçmektedir. Muhammed Ca'fer, Seyyid Hâşim, Muhammed Ca'fer'in eşi Sa'diyye ve Selîme romanın ana şahıs kadrosunu oluşturmaktadır. Romandaki olaylar Bağdat ve Ba'kûba'da geçmektedir. Bu dönemde Irak'ın birçok bölgesinden Bağdat'a çalışmak için gelen Iraklıların yaşadıkları sorunların ele alınmış olunması muhtemeldir. Nitekim Muhammed Ca'fer memurluk hayali ile memleketi Ba'kûba'dan Bağdat'a gelen ama maddi ve manevi sıkıntılar yaşayan biridir.

Roman, Muhammed Ca'fer'in başarısız geçen hayat hikâyesini ele almaktadır. Ba'kûba'da anne ve babası ile yaşayan Muhammed Ca'fer'in hayali Bağdat'ta memur olabilmektir. Anne ve babasının engellemelerine rağmen Muhammed Ca'fer hayalini gerçekleştirir. Bağdat'ta Sa'diyye ile evlenen Muhammed Ca'fer maddi açıdan zorluklar yaşar. Eşinin doğumu için Seyyid Hâşim'den borç almak zorunda kalır. et-Tekerlî'nin *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanında işlediği tahsilli insanların maddi sıkıntılar çekmesi, Seyyid Hâşim gibi tahsili olmayan insanların ise tefecilik gibi yasadışı yollar ile rahat bir hayat yaşadıkları teması *el-Vechu'l-âhar* romanında da görülür. Sa'diyye doğum esnasında kör olur ve bebek ölü doğar. Muhammed Ca'fer, Sa'diyye'yi boşar ve komşusunun kızı Selîme ile evlenir. Muhammed Ca'fer, Sa'diyye'yi unutamaz ve bu vicdan azabıyla daha fazla yaşamayacağını düşünür. Önce Selîme'yi sonra Bağdat'ı terk

eder. Yazar, romana açık bir son tasarlamamış, romanın sonunu okuyucunun yorumuna bırakmıştır.

1.2.1.3. er-Rac‘u‘l-ba‘îd

Fuâd et-Tekerlî’nin 1966 tarihinde yazmış olduğu *er-Rac‘u‘l-ba‘îd* isimli roman 1980 yılında yayınlanmıştır. Romanın geç yayınlanmasının sebebi, romanda Irak yönetiminin dolaylı olarak eleştirilmesidir.⁴⁵

er-Rac‘u‘l-ba‘îd romanında bilinç akışı tekniği kullanılarak karakterlerin geçmiş yaşamları ile ilgili pişmanlıkları ve geçmiş yaşamlarına dönebilme arzuları kurgulanmıştır. “*Uzak Dönüş*” veya “*İmkânsız Dönüş*” anlamına gelen romanın ismi Kâf Sûresinin üçüncü ayetinden iktibas edilmiştir: “*Öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (dirilecekmiz)? Bu, akla uzak (imkânsız) bir dönüştür!*” Ayette vurgulanan inanmayanların kıyamet gününü imkânsız görmeleri hususu, romanda karakterlerin birçoğunun geçmişe dönme arzularına karşın bunun imkansızlığıyla bağlantılıdır.⁴⁶

Romandaki zamanın karakterlerin karamsar ruh halleri üzerinde önemli bir etkisi vardır. Buna göre Irak’ta üst üste gerçekleşen darbeler nedeniyle halk, korku ve yoksulluğun pençesindedir. Romandaki olaylar da Irak’ın yakın tarihinde gerçekleşmiş 14 Temmuz 1958 ve 8 Şubat 1963 darbeleri arasındaki yıllarda geçmektedir. Romana mekân olarak ise Bağdat ile Bağdat’ın 50 kilometre kuzeydoğusunda bulunan Ba‘kûba seçilmiştir.

Oldukça hacimli olan bu roman 13 bölümden oluşmaktadır. Romanda Bağdat’ın Bâbu’s-şeyh mahallesinde iki katlı tarihi bir evde yaşayan aynı aileden dört neslin hikâyesi anlatılmıştır. Dört nesle yayılan bir kurguya sahip olan romanda birçok ana karakter bulunmaktadır. Evin en büyükleri büyük dede Ebû Hasan ve büyük nene Ummu Hasan’dır. Onların çocukları Nûriyye ve Safiyye, Nûriyye’nin kocası Ebû Midhat ve onların çocukları Medîha, Midhat, Abdulkerîm ve Nûriyye’nin

⁴⁵ Sinâ’ el-Cemâlî, *The City in the Novel of Fuâd al-Takarîlî*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of London, Londra 2004, s.30.

⁴⁶ Catherine Cobham, “The Long Way Back Possibilities for Survival and Renewal in al-Raj‘ al-Ba‘îd by Fuâd al-Takarîlî”, *Arabic and Middle Eastern Literatures*, c.5, Leiden 2004, s.181.

yeğeni Munîre romanın ana karakterleridir. Medîha'nın kocası Huseyn ve çocukları San'a ve Suhâ ise tâlî karakterlerdir.

XX. yüzyıl Irak siyasi tarihindeki iki önemli olay arasında Bağdat'ta yaşayan bir ailenin dört nesillik hayatını konu edinen romanın fonksiyonel karakterleri ailenin üçüncü neslini temsil eden ve birbirlerine zıt karakterlere sahip olan Abdulkerîm ve Midhat kardeşlerdir. Yazar üslup olarak eserlerinde zıt karakterler kullanma eğilimi gösterir. Abdulkerîm ve Midhat bu romanda karşıt karakterler olarak kullanılmıştır. *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanında da yine kardeş olan Tevfik ve Abdalbârî zıt karakterler olarak ortaya çıkarlar.

Abdulkerîm'in mütevazı ve insancıl yapısının aksine Midhat bencil ve materyalisttir. Hukuk fakültesi son sınıf öğrencisi olan Abdulkerîm, en yakın arkadaşı Fuâd'ın ani ölümünden sonra adeta hayata küser ve vaktinin çoğunu odasında geçirmeye başlar. Midhat ise memur olarak çalışmaktadır ve en büyük hayali Avrupa'ya gidebilmektir. İki kardeşin tek ortak özelliği ise teyzelerinin kızı Munîre'ye olan aşklarıdır. Munîre hayat dolu, genç ve güzel bir kızdır. Ba'kûba'da yeni bir öğretmendir. Munîre'nin ablası olan Melîha da Ba'kûba'da yaşamaktadır. Melîha, Ba'kûbalı bir adamla evlenmiş ve bu evliliklerinden altı çocukları olmuştur. Ba'kûba, roman karakterlerinin hayatlarında olumsuz izler bırakan bir yer olarak tasvir edilir. Bunun en belirgin örneği de Munîre'ye Ba'kûba'da Adnân tarafından işgal edilmesidir. et-Tekerlî, bu işgal olayında Adnân karakteriyle Hizbu'l-Ba's (Baas Partisi)'ı, Munîre ile de Irak halkını sembolize etmiştir.⁴⁷

Munîre yaşadığı işgal olayından dolayı kendisiyle evlenmeyi çok isteyen Midhat ile evlenmek istemez fakat aile büyüklerinin baskısıyla Midhat ile evlenmeyi kabul etmek zorunda kalır. Düğün gecesi Munîre'nin yaşadığı işgal olayını öğrenen Midhat evi terk eder. Bir ay boyunca Midhat'tan haber alınamaz. Çevresindekilerin Munîre'yi öldürmesi gerektiğini söylemesi Midhat'ın iç dünyasında çelişkiler yaşamasına sebep olur. Töre ve vicdanı arasında kalan Midhat vicdanının sesini dinler ve evine, Munîre'nin yanına dönmeye karar verir. Eve giderken geçtiği Hayyu'l-ekrâd'da Başbakan Abdulkerîm Kâsım'a darbe yapmak isteyen Hizbu'l-

⁴⁷ Wiebkhe Walther, "Distant Echoes of Love in the Narrative Work of Fuâd al-Tikrîlî", **Love and Sexuality in Modern Arabic Literature**, (ss.131-140), Saqi Books, Londra 1995.

Ba's mensupları ve Abdulkerîm Kâsım taraftarları arasında şiddetli çatışma yaşanmaktadır. Çatışmanın ortasında kalan Midhat, bir keskin nişancı mermisiyle oracıkta can verir. Roman, ironik bir şekilde Adnân'ın Midhat'ın cesedini, Midhat'ın eşi Munîre'ye getirmesiyle son bulur.

et-Tekerlî, anlatım tekniklerini çeşitlendirmek, etkili ve ilgi çekici hale getirmek amacıyla bazı modern yöntemlere başvurur. Romanın ilk bölümlerinde Adnân, Munîre ile konuşmak için Bağdat'taki aile evine gelir. Kapıyı çalanın Adnân olduğunu gören Munîre, evin en küçüğü olan San'a'dan kapıyı açmasını ve kendisinin evde olmadığını söylemesini ister. San'a, Munîre'nin bu davranışına bir anlam veremez. Yine de kendisinden istenileni yapar.⁴⁸ Yaşanan bu hâdiseye kadar Adnân ve Munîre arasında olumsuz bir durum yaşanmamıştır. Okuyucu, kullanılan geriye dönüş tekniği sebebiyle daha romanın ilk sayfalarında karşılaştığı bu durumun arka planını anlayabilmek için dört bölüm daha beklemek zorundadır.

er-Rac'u'l-ba'id, polifoni denilen çok seslilik tekniğinin kullanılması dolayısıyla et-Tekerlî'nin diğer romanlarından ayrılır. Arap romanında 1960'lı yıllardan itibaren Gassân Kenefânî, Necîb Mahfûz ve Cembrâ İbrâhîm Cembrâ'nın eserlerinde kullanılan bu tekniği Irak romanında ilk defa et-Tekerlî'nin kullandığı değerlendirilmektedir.⁴⁹ Bu teknik ile okuyucu, karakterlerin perspektifinden anlatılan olaylarla yavaş yavaş karakterlerin dünyasına adım atar. Bu teknik sayesinde yazar, okuyucunun merak duygusunu canlı tutarak sürükleyiciliği romanın sonuna kadar sürdürebilmektedir.

et-Tekerlî, çok seslilik tekniğinin bir gereği olarak her bir bölümü kahramanlardan birine tahsis etmiştir. Böylece kahramanlar o bölümde duygularını, düşüncelerini, diğerleri hakkındaki görüşlerini birinci tekil şahıs anlatımı ve kendi bakış açılarıyla ifade etmişlerdir. Bir ana karakter olmakla beraber Adnân için bölüm açılmamıştır.

⁴⁸ Fuâd et-Tekerlî, *er-Rac'u'l-ba'id*, Dâru'l-medâ, Beyrut 1994, s.30.

⁴⁹ Fâdîl Sâmir, "er-Rac'u'l-ba'id: Zirvetu's-savğı'l-fennî li rivâye müteaddidetu'l-esvât", *es-Savtu'l-âhar: el-Cevheru'l-hivâriyyu li'l-hutâbi'l-edebî*, Dâru's-şuûni's-sekâfiyye, Bağdat 1992, s. 84-85.

Yazarın kahraman anlatıcı olarak yer verdiği San'a'ya ayrı bir önem verdiği görülür. Ümidini Irak'ın genç nesline bağlayan yazar için San'a, Irak'ın geleceğinin sembolüdür. San'a'nın anlatıcı olduğu bölümlerde ev ve evde yaşayan kişiler mükemmel bir gözlemle tasvir edilmiştir. San'a'nın anlatıcı olduğu bölümlerde evin farklı mekânlarındaki karakterlerin ve evin çevresindeki caddelerin tasvirleri oldukça etkileyicidir.⁵⁰

Modern anlatım tekniği olarak iç monolog, kahramanların geçmişleri hakkında bilgi vermek amacıyla sıklıkla kullanılır. Abdülkerîm'in perspektifinden anlatılan bölümlerde, iç monolog tekniğiyle beraber kurgudaki ana olayların arka planıyla ilgili bilgilere ulaşılabilir. Romanın başında öldüğü anlaşılan Abdülkerîm'in yakın arkadaşı Fuâd'ın ölümü ile ilgili detaylar daha sonraki bölümlerde iç monolog tekniğiyle öğrenilebilir.

1.2.1.4. Hâtemu'r-reml

Eserin ismi "*kum yüzüğü*" veya "*kumdan yüzük*" demektir. Sembolik bir anlamı olan romanın ismi ile romanın ana karakteri Hâşim'in makûs talihine işaret edilmektedir.⁵¹

et-Tekerlî bu romanında Irak'ta hâkim siyasetin toplumsal çözümler üretememesinin toplum üzerinde meydana getirdiği etkileri sıradan bir aile üzerinden anlatmıştır. Olaylar, melankolik bir karakter olan romanın ana kahramanı Hâşim'in gözünden anlatılmıştır. Hâşim'in mevcut yaşamı ve geçmiş anıları arasında karmaşık bir etkileşim olması ve geriye dönüş tekniğinin yoğun olarak kullanılması sebebiyle kurguda kimi zaman düş-gerçek karmaşası ortaya çıkar. Sinâ' el-Cemâlî'ye göre et-Tekerlî, tasarlanan bu karmaşıklık ile Irak toplumunun 1980'li yıllarda yaşadığı siyasi ve sosyal problemleri yansıtmaya çalışmıştır.⁵²

Olaylar kahraman anlatıcı Hâşim'in hayatı ekseninde şekillenir. Baskın bir karakter olan annesinin yoğun etkisi altında büyüyen yetiştirdiği Hâşim'in bütün

⁵⁰ Muhsin Câsim Mûsevî, "el-İnsân ve'z-zamân fî'r-rivâye er-Rac'û'l-ba'îd li Fuâd et-Tekerlî", **er-Rivâyetu'l-'Arabiyye: en-Neş'e ve't-tehavvul**, Dârul-âdâb, Beyrut 1995, s.246.

⁵¹ el-Cemâlî, **The City in the Novel of Fuâd al-Takarîlî**, s.110.

⁵² el-Cemâlî, "Rivâyetu Hâtemi'r-reml li Fuâd et-Tekerlî", **Mecelletu'l-'ulûmi'l-insânî**, c.19, 2018, s.400.

dünyası annesinden ibarettir. Annesi Hâşim'in kendisinden başka kimseyi sevmesini istememiş ve Hâşim'in asosyal bir şekilde yetişmesine sebep olmuştur. Hâşim on iki yaşında iken annesi vefat eder. Hâşim, annesinin ölümünden sonra kendisini boşlukta hisseder. Karakterler bağlamında dile getirilebilecek husus, Hâşim karakterinin tutarlı bir tip değil karmaşık bir tip olmasıdır. Hayatla doğru bir ilişki kuramamış, hayattan hiçbir beklentisi olmayan, gelecekte ümidini kesmiş bir öznedir. İnsan içine çıkmayan, çıktıkça acı çeken bir karakterdir. Dış dünyaya karşı ilgisiz bir tavır içinde olan Hâşim, mutluluk bir yana sorunlarına çözüm aramaktan çoktan vazgeçmiştir. Bu melankolik ruh halinin onun çevresindeki ve ülkesindeki sosyal ve siyasi sebeplerden kaynaklandığı söylenebilir.

Annesinin vasiyeti üzerine mimar olan Hâşim için annesinin ölümünden sonra hayattaki yegâne hedef Irak'ın kentsel dönüşümüne katkı sağlayabilmektir. Bağdat'ın bazı bölgelerindeki evlerin kentsel dönüşümünden sorumlu bir İngiliz şirketinde mimar olarak çalışmaya başlayan Hâşim, evlerin klasik Irak mimarisine uygun bir şekilde yapılması için uğraş verir fakat İngilizlerin engeliyle karşılaşır. İngilizler, evleri düşük bütçeli, tek odalı ve Batı mimarisine göre yapma niyetindedirler. et-Tekerli burada İngilizlerin sömürgeci yüzünü gözler önüne serer. Hâşim, ülkesinin menfaatleri için çalışan ve sömürgecilere karşı mücadele eden Iraklı aydını temsil etmektedir. Hâşim'in sosyal hayatı ise ara sıra gittiği Ulviye kulübünden ibarettir. Hâşim'i ölüme götüren olaylar silsilesi bu kulüpte Âmâl ile tanışmasıyla başlar. Âmâl ile evlenmeye karar veren Hâşim, yazarın belirtmediği bir sebepten dolayı kendi düğün merasimine katılmak yerine annesinin mezarını ziyaret eder. Bu durum Bağdat'ın köklü ailelerinden olan Âmâl'in ailesini rencide eder. Nikahlarının düğün merasiminden önce kılıması, Hâşim'in boşanmak istememesi ve Âmâl'in Hizbu'l-Ba's'ın üst düzey yetkililerinden taliplilerinin olması durumu daha da karmaşıktır. Irak toplumunun kaderine terk edilmiş hali Hâşim'in yalnız başına yaptığı araba yolculuğu ile canlandırılmıştır. O dönemde Irak toplumsal hayatında şartların toplum lehine değişmediği hususu romanın Hâşim'in yine yalnız başına yaptığı araba seyahatinde suikast sonucu ölümüyle sonlanmasıyla ortaya konulmuştur.

et-Tekerlî, Hâşim gibi Iraklı aydınlara ülkede gereken fırsatın verilmemesini ve bu aydınların fail-i meçhul cinayetlere kurban gitmelerinin hikâyesini romanda ustalıkla işlemiştir. *Hâtemu'r-reml* romanı, Saddâm Huseyn yönetimi döneminde Iraklı genç aydınların düşüncelerini, yönelimlerini ve yaşadıkları sıkıntıları işlemesi bakımından Irak romanı içinde önemli bir yer tutar.

et-Tekerlî bu romanıyla ailenin ve çevrenin birey üzerindeki etkisini ve bireyi sürükleyebileceği davranış bozukluğunun boyutunu anlatmaya çalışmıştır. Diğer bir deyişle, davranış bozukluğu içindeki karakterlerin geçmişlerini incelemeye ve bu davranış bozukluğunun sebeplerini ortaya koymaya çalışır.

Yazar, hemen hemen bütün romanlarında görülen sembolik anlatımını *Hâtemu'r-reml* romanında da sürdürmüştür. Aslında Hâşim, Irak toplumunu temsil etmektedir. Hâşim ve onun ailevi ve insani ilişkilerindeki krizlerle, Irak toplumunun siyasi istikrarsızlıkla olan ilişkisi sembolize edilmektedir.⁵³ *Hâtemu'r-reml* romanında Iraklıların çektiği sıkıntılar çeşitli yönlerden ele alınmaktadır. *er-Rac'u'l-ba'id* romanında olduğu gibi Iraklıları temsil eden bir karakterin öldürülmesiyle roman trajik bir şekilde bitmiştir. Fuâd et-Tekerlî, sadece bu romanda değil, anlattığı hemen hemen tüm ölüm sahnelerinde ve trajik sahnelerde başarılıdır.

Yazar, *er-Rac'u'l-ba'id* romanındaki sunuş realizmini *Hâtemu'r-reml* eserinde de başarılı bir şekilde sürdürür. Mahalle ve sokaklar, dükkânlar, köprüler, bütün roman kişileri adlandırılmış ve olayların geçtiği yerler yeteri derecede tasvir edilmiştir. Yazar, *er-Rac'u'l-ba'id* romanından *Hâtemu'r-reml* romanına kadar geçen yirmi yıllık süreçte Bağdat'ın geçirdiği sosyal, siyasi ve kültürel değişimi canlı tasvirlerle gözler önüne sermiştir.

Hâtemu'r-reml romanında amaç psikolojik tahlil olduğundan, fazla hareket ve diyalog görülmemektedir. Bununla birlikte çalışma kimi zihnî muhakeme ve düşünsel çıkarımlarında felsefi bir başarı yakalar. Iraklı edebiyat eleştirmeni Alî

⁵³ el-Cemâlî, *The City in the Novel of Fuâd al-Takarîlî*, s.108.

Halef, *Hâtemu'r-reml* romanını Irak romanında felsefî ve psikolojik roman türünün en seçkin örneklerinden birisi olarak değerlendirmiştir.⁵⁴

Romanda kullanılan dil ve üslup, fasih bir dil ve üsluptur. *er-Rac'u'l-ba'id* romanından farklı olarak yazar, *Hâtemu'r-reml* romanının diyaloglarında fasih Arapçayı tercih etmiştir.

1.2.1.5. el-Meserrât ve'l-evcâ'

Romanın ismi "*Sevinçler ve Acılar*" anlamına gelmektedir. Edebiyat eleştirmeni Sabrî Hâfız, romanın ismi ile yaşanan hayal kırıklıkları ve mağlubiyetlere rağmen umut ışığını daima koruyan Arap toplumu gerçeğini yansıttığını belirtir.⁵⁵

el-Meserrât ve'l-evcâ' romanında olay örgüsü romanın ana kahramanı fonksiyonundaki Tevfik'in üzerine kurulmuştur. Tevfik hem ilişkiler ağının hem de olay örgüsünün merkezini teşkil eder. Tevfik'in dedesi Abdulmevlâ, babası Süreddîn, annesi Ummu Abdulbârî, Tevfik'in erkek kardeşi Abdulbârî, Tevfik'in eşi Kamîle ve Hanekin'deki⁵⁶ kalabalık akrabaları romanın şahıs kadrosunu oluşturmaktadır. Kahraman anlatıcı olan Tevfik olay örgüsünü yönlendirmektedir. Diğer kahramanlar Tevfik'in bakışıyla tanıtılmaktadır. Bu romanda anlatıcı konumu itibariyle tarafsız değildir. Olayları ve kişileri kendi bakış açısı ve düşüncesiyle yansıtır. Romanda anlatıcı tarafından farklı zamanlarda, farklı ruh haliyle kahramanların farklı özellikleri anlatılır.

Romanın 1910-1980'li yıllar arasında görülen toplumsal gerçekliklere, Irak'ın yakın tarihinin travmatik olaylarına yer vermesiyle dikkat çektiği söylenebilir. Bu yıllar arasında meydana gelen Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, Irak'ta ise iki dünya savaşı arasında Irak devletinin kurulması, bunun yanında yazarın diğer romanlarına da konu olan 14 Temmuz 1958 ve 8 Şubat 1963 darbeleri ve Birinci Körfez Savaşı,

⁵⁴ Alî Kâdi' Halef, "el-Uzle ve'l-masîru'l-insânî fi'r-rivâye "Hâtemu'r-reml" li Fuâd et-Tekerlî", *Dirâsât Necefiyye*, c.1, s.233-240.

⁵⁵ Sabrî Hâfız, "Rivâye et-Tekerlî el-cedîde el-Meserrât ve'l-evcâ'", *el-'Arab*, (8.12.1998).

⁵⁶ Hanekin, Irak'ın başkenti Bağdat'ın 184 kilometre kuzeydoğusunda bulunan ve Diyale eyaletine bağlı olan bir şehirdir.

romanda tarihsel ve toplumsal gerçeklikten kurguya aktarılan olay ve durumlardır. Dört bölüm halinde kurgulanan romanda bölümlere başlık verilmemiştir.

Sabrî Hâfız, bu eserin özelde Arap edebiyatının, genel olarak da dünya edebiyatının en önemli romanlarından birisi olarak kabul edilmesi gerektiğini, çünkü hem Irak'ın hem de diğer Arap ülkelerinin eski ve yeni tarihlerini mükemmel bir şekilde yansıttığını belirtmiştir.⁵⁷ Hâfız ayrıca, yazarın Irak'ın sosyal ve siyasi meselelerini, Tevfik ve ailesinin çalkantılı hayatıyla başarılı bir şekilde somutlaştırdığına işaret etmiştir.⁵⁸

Roman, Hanekin bölgesinin Darbunâtu's-şevâdî mahallesinde başlar. Irak lehçesinde maymunlar vadisi anlamına gelen bu bölge ile Irak'ta tarih öncesi ilkel yaşam sembolize edilmektedir. XX. yüzyılın başında Darbunâtu's-şevâdî mahallesine gelen ve aslen nereli olduğu bilinmeyen Abdulmevlâ, çirkin görünüşlü ve değişik bir aksana sahip olarak tasvir edilir. Abdulmevlâ ve sekiz oğlundan oluşan ailesi Irak'a yerleşen ilk insanı temsil eder. Fuâd et-Tekerlî hakkında çalışmaları bulunan Cobham'a göre Abdulmevlâ'nın ailesiyle Irak'ın tarihine hatta Sümer devletine atıf yapılmıştır.⁵⁹

Okuma yazma bilmeyen ailenin büyük oğlu hırslı ve girişimci biri olan Sûreddîn'in okuma yazma bilen biriyle evlenmesi ve Bağdat'a taşınması Abdulmevlâ ailesi için bir dönüm noktasıdır. Bağdat'ta mobilya dükkânı açan Sûreddîn ölümüne kadar işlerini büyütür. Sûreddîn'in ölümünden sonra büyük oğlu Abdulbârî babasının işini devralır. Abdulbârî'nin kardeşi Tevfik ise hukuk fakültesini bitirdikten sonra Adalet Bakanlığı'nda memur olarak çalışmaya başlar. Romanın ikinci bölümünün başlarında kahraman anlatıcı Tevfik'in yaşantısı zamanda sıçramalar yapılarak çocukluktan gençliğe geçtikten sonra evliliğini de içine alacak şekilde kurgulanmıştır. Kurguda etkin olan zaman aralığının bundan sonra olması yazarı özetleme tekniğini kullanmaya sevk etmiştir. Fiziksel ve zihinsel açıdan ailesindeki bütün fertlerden farklı olan ve Irak toplumunun olumlu yönlerini simgeleyen Tevfik'in gençliği, İkinci Dünya Savaşı sırasında müttefik kuvvetler Irak'ı işgal

⁵⁷ Hâfız, "Rivâye et-Tekerlî el-cedîde el-Meserrât ve'l-evcâ'".

⁵⁸ Hâfız, "Rivâye et-Tekerlî el-Cedîde el-Meserrât ve'l-evcâ'".

⁵⁹ Catherine Cobham, "Reading and Writing in al-Masarrât wa'l-awja' by Fuâd al-Takarlî", **Journal of Arabic Literature**, c.25, s.26.

ettiğinde ve savaştan sonra Irak'ta Filistin'in bölünmesine karşı gösterilerin yapıldığı bir döneme denk gelir ve bu gösterilere de katılır. Arap ülkelerindeki siyasi meseleler ile ilgilenen ve entelektüel bir birikimi olan Tevfik, yazarın kuşağının aydınıdır. Mutsuz bir evliliğinin olması ve çalıştığı dairede kendisinden daha niteliksiz birinin kendisinin amiri olması Tevfik'i karamsarlığa sevk eder ve hayata olan ilgisini kaybetmesine neden olur. Tevfik'in temsil ettiği eğitilmiş neslin Irak'ta sosyal ve siyasi açıdan dışlanması gözler önüne serilir. Tevfik ülkenin içinde bulunduğu sosyo-kültürel değişimi hazmedememiş, bu değişime ayak uyduramamış bir bireydir. Yalnızdır ve yalnızlığa itilmiştir. Tevfik bir tükenmişlik içindedir. Evliliğini ve işini kaybettikten sonra yaşamaya çalıştığı hayatta sıkıntılarından başka bir şeyle ilgilenmeyen birine dönüşmüştür. Hem psikolojik hem de maddi bakımdan zorlu bir sürece girer. Tevfik için bu zorlu dönemde en önemli teselli kaynağı Gassân ile karşılaşması olur. Gassân, Tevfik'in komşusunun oğludur. Annesinin küçük yaşta terk ettiği Gassân'ı her sabah okula götüren ve onunla ilgilenen Tevfik için Gassân ile karşılaşmak hoş bir sürpriz olur. Gassân üniversiteye başlamıştır ve kendisine küçükken evi terk eden annesinden yüklü miktarda miras kalmıştır. Gassân askere alınarak İran ile savaşmaya gider. Tevfik ise kaldığı dairenin kirasını ödeyemez duruma gelir ve sokakta yaşamaya başlar. Romanın sonunda savaşta ölen Gassân bütün mirasını Tevfik'e bırakır. Bulduğu o çanta Tevfik'in bütün hayatını değiştirir. Her buhranın bir sonu olduğuna ve kendi buhranının sonunun geldiğine inanır. Yeni bir sabahla yepyeni bir hayatı yaşamaya başlar.

Roman kurgusu karakterlerin yaşamlarındaki olaylarla o dönemdeki sosyal ve siyasi olaylarla aynı zamanlara denk gelecek şekilde tasarlanmıştır. Tevfik'in dedesinin ölümü 1939'daki Irak kralı Gazi b. Faysal'ın ölümü ile Süreddîn'in kardeşi Seyfeddîn'in öldürülmesi İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla aynı zamana denk gelir. Bayan bir polis memuruna saldırıyı önlerken öldürülen Seyfeddîn'in ölümü Batı karşısında direnen Irak'ın durumunu sembolize eder.⁶⁰

Yazar, diğer romanlarından farklı olarak *el-Meserrât ve 'l-evcâ'* romanının son iki sayfasına William Shakespeare, Sigmund Freud, Blaise Pascal, Simone Weil,

⁶⁰ et-Tekerlî, *el-Meserrât ve 'l-evca'*, Dâru'l-medâ, Şam 1998, s.9, 19-21.

Emile Cioran, Umberto Eco gibi meşhur yazar ve düşünürlerden yaşam, insan ve ahlak ile ilgili konularda kısa pasajlar eklemiştir.

et-Tekerlî dindar bir yazar olmamasına rağmen ailesinin dindar olması ve muhtemelen yaşadığı çevrenin de etkisiyle romanda yer alan dindar şahsiyetlerin konuşmalarını ayet ve hadislerle süslemesine büyük ölçüde katkı sağlamış görünüyor. Romanın pek çok yerinde Kur’ân’dan alıntı yapılmasından başka, Kur’ân’ın ruhuna uygun veya okuyucuya bazı ayetleri çağrıştıran ifadelere sıkça rastlanır. Örneğin “Sen ve eşin gidin savaşın, biz burada oturacağız”⁶¹ ifadesi “Sen ve Rabbin gidin onlarla savaşın. Biz burada oturacağız”⁶² ayetini çağrıştırmaktadır.

Romanda İslâmi hükümlere uygun olmayan durumlar da söz konusudur. Örneğin, kadınlarla ilişkileri günahkârlık duygusundan hiç etkilenmeyen Tevfik, içki konusunda da dinin yasaklamalarından kendisini sıyıırır ve sürekli içki içer. İlk nesilde görülen dindarlık diğer nesillerde yerini dini anlamda yozlaşmaya bırakır. İkinci nesilden itibaren içki içmeyen erkek yok gibidir. Tevfik, Abdalbârî, Selmân el-Kassâbi, Kâsib Burhâneddîn içki içen karakterlerdir. Kadınlardan Fethiyye de aynı tavrı sergiler. et-Tekerlî, bu açılarından Batılı yazarların etkisinde kalmıştır.

Anlatıcı yazarın dili fasih Arapçadır. Diyaloglarda *Hâtemu’r-reml* romanında olduğu gibi fasih dil kullanılmıştır. Yazar bu romanda, hemen her bölümde belirgin olan büyük bir espri becerisi yanı sıra diyalogları, yalnızca kahramanların duygu ve düşüncelerini açıklamak ve olayları geliştirmek için değil, aynı zamanda kahramanların kişiliklerini göstermek açısından da büyük bir kapasiteye sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir.

1.2.1.6. el-Lâsu’âl ve’l-Lâcevâb

Bu eser yazarın ölümünden yaklaşık bir yıl önce yayınlanmıştır. “*Sorusuz ve cevapsız*” anlamına gelen romanın başlığı ile kahraman anlatıcının kâbus ve sıkıntılarının nedenlerini arayıp bulamamasına işaret edilmektedir.

⁶¹ et-Tekerlî, *el-Meserrât ve’l-evcâ’*, s.15.

⁶² *Mâide*, 5/24.

Eserde, Irak halkının son dönem tarihinden bir zaman dilimi kullanılmış olup, zaman olarak, 1991 yılından 2003 yılına kadar süren, Amerika'nın ve bazı Batılı devletlerin Irak'a uyguladıkları ambargo nedeniyle Iraklılar için çok zor ve sıkıntılı olan bu yıllar seçilmiştir. Bu dönemde yoksulluk ve açlık bütün ülkeyi kaplamış, Iraklılar günlük öğünlerini bile temin edemez duruma gelmişlerdir.

Olaylar, Abdusettâr ve ailesinin evinde başlar ve Bağdat şehrinin semtleri, sokakları, özellikle de Re'su'l-cevle, Re'su's-sakıyye mahallelerinde geçer. Ancak birçok mekân, sadece isim olarak romanda geçmektedir. Yalnızca Abdusettâr'ın evi detaylı bir şekilde tanıtılır. Olaylar, peş peşe ve kronolojik olarak sıralanır. Hatta anılar bile kronolojik olarak kurgulanmıştır.

Kahraman anlatıcı Abdusettâr, Bağdat Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nden mezun olmuştur ve en büyük isteği öğretmen olup amcasının kızı Zekiyye ile evlenebilmektir. Abdusettâr öğretmen olur fakat Zekiyye başka bir adamla evlendirilir. Bu evliliğin kurguda bu şekilde yer almasının sebebi muhtemelen Irak'ta mevcut olan evlilik geleneklerinin eleştirilmesidir. Çünkü Zekiyye kendisine danışılmadan zorla evlendirilmiştir ve evliliğinde mutlu olamamıştır. Zekiyye'nin kocasının ölümünden sonra Abdusettâr, Zekiyye ile evlenir. Abdusettâr, neredeyse her gece krizlere girer, çevresine ve kendisine zarar verir. Romanın birçok yerinde karşımıza çıkan bu sahne muhtemelen karakterlerin ambargo günlerindeki ruh halini ortaya koymak için tasarlanmıştır.

Yazar, kahramanın yaşadığı ruhsal sıkıntılar ve sıra dışı durumla Irak'ın yaşadığı uluslararası kuşatma ve ambargo gerçeğinin Iraklıların fiziksel ve psikolojik durumlarına yaptığı olumsuz etkiyi yansıtmak istemektedir. Aslında Abdusettâr'ın doktorların teşhis edebildiği bir hastalığı da yoktur. Ne var ki Abdusettâr kurgu boyunca uykudan bu şekilde uyanır. Abdusettâr ve ailesi ambargo yıllarındaki diğer Iraklılar gibi maddi olarak zor günler geçirirler. Abdusettâr'ın maaşı günde bir öğün yemek yiyebilmelerine ancak yeter.

Kızları Kevser'in, bir gün kahvaltı yapamadan aç olarak okula gitmesi ve okulda bayılması Abdusettâr'ı çok üzer. Öğretmen maaşının ailesinin temel ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz olduğunu anlayan Abdusettâr, geceleri taksi

şoförlüğü yapar. Abdusettâr'ın taksideki müşterilerle olan diyaloglarından dönemin toplumsal portresine adeta ayna tutulur. Abdusettâr ve ailesinin hayatlarındaki dönüm noktası ise Abdusettâr'ın bir gece taksisine sarhoş bir hırsız almasıyla yaşanır. Bu olaydan bir hafta sonra Abdusettâr, kütüphanesinde mücevher dolu bir torba bulur. Bu mücevherleri ilk defa görmektedir ve kimin getirdiği hakkında bir bilgisi yoktur. Kütüphanenin anahtarı da yalnızca kendisinde bulunmaktadır.

Yazar, Abdusettâr'a ahlaki yönden zayıf bir görünüm vermektedir. Öyle ki, Abdusettâr bu mücevherleri tesadüfen kütüphanesinde bulur fakat olay günü kafasına gelen darbeden dolayı mücevherleri kendisinin hırsızdan aldığını hatırlamaz. Eşi ve üvey kızının mücevherleri gayri meşru yoldan edindiklerinden şüphelenir. et-Tekerlî, ambargo ve yoksulluğun ahlaki değerlerin kaybolmasına ve insanın ruhsal açıdan çökmesine nasıl sebep olduğunu Abdusettâr'ın yaşadığı çelişkiyle göstermek istemiştir. Bir süre sonra mücevherleri hırsızdan çaldığını hatırlayan Abdusettâr için iki seçenek vardır. Ya mücevherleri polise teslim edecek ya da fakirlikten kurtulup ailesiyle müreffeh bir hayat yaşayacaktır. Maddi cazibeler ile inanç ilkeleri arasında çelişkiler yaşayan Abdusettâr, uzun bir müddet mücevherlere dokunmaz. Abdusettâr yaşadığı çelişkileri kendi iç dünyasında değerlendirdikten sonra eşine birkaç gün önce arabada unutulmuş olan bir bilezik bulunduğunu ve onun fiyatını öğrenmek istediğini söyler. Bileziğin değerinin bir milyon dinardan fazla olduğunu öğrenirler. Eşi, mücevherlerin kaynağını sormaz. Onun tek isteği fakir ve sıkıntılı yaşamlarından kurtulmaktır. Mücevherleri satıp yeni bir ev alırlar. Romanın son kısmında ailenin yeni evine yerleşmesinden sonra, sadece Abdusettâr'ı anlatan bir bölüm tasarlanmıştır. Abdusettâr bunalımının sürmesi nedeniyle ailesinden önceleri gördüğü sevgi ve saygıyı da göremez. Bir sabah yataktan düşüp yaralandığında ve sayıklayıp kendisinden geçtiğinde, eşini ve ailesini artık başında bulamaz.

1.2.2. Hikâye Koleksiyonları

1- el-Vechu'l-âhar, Dâru'l-âdâb, Bağdat 1960.

2- Gurabâ', Vekâletu's-sihâfeti'l-'Arabiyye, Bağdat 2007.

3- Mev'îdu'n-nâr, Dâru'l-cenûb, Tunus 1991.

4- Hazîn lâmeriyyât, Dâru'l-medâ, Şam 2004.

5- Hadîsu'l-eşcâr, Dâru'l-medâ, Şam 2007.

1.2.3. Tiyatro Eserleri

1- es-Sahrâ, Bağdat 1986.

2- el-Keff, Tunus 1995.

3- et-Tayf, Bağdat 1969.

4- Zevcu's-seyyide, Paris 1984.

5- Lu'betu'l-ahlâm, Tunus 1989.

6- es-Semenu'l-âhar, Tunus 1989.

1.3. EDEBİ KİŞİLİĞİ

Irak romancılığının önde gelen isimlerinden olan et-Tekerlî, Irak romanında ellili kuşak olarak bilinen edebiyatçıların en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁶³ Fuâd et-Tekerlî, bu kuşağı gerçek yazarlar olarak niteler ve kendisinin ve onların toplumun gerçeklerini eserlerinde mükemmel bir şekilde yansıttıklarını belirtir.⁶⁴

Fuâd et-Tekerlî ve onunla çağdaş olan bazı romancıların, Muhammed Huseyn Heykel ve Necîb Mahfûz neslinden sonra modern Arap edebiyatında roman türüne yeni bir üslup getirdiği kabul edilir.⁶⁵ Fuâd et-Tekerlî'nin ülkesinin siyasi ve sosyal

⁶³ Walther, "Studies in Human Psyche and Human Behavior Under Political and Social Pressure: The Recent Literary Works of Fuad al-Takarli", s.25.

⁶⁴ es-Sa'îdî, a.g.m. , s.19.

⁶⁵ Roger Allen, "The Mature Arabic Novel Outside Egypt", **Modern Arabic Literature**, (ss.193-223), Cambridge University Press, Cambridge 1993; Fabio Caiani, **Innovation in The Novels of Muhammed Barrâda and Fuad al-Takarli**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of St. Andrews, Saint Andrews 2005, s.20.

problemlerini bu yeni üslupla ele alması onun, o dönemin önde gelen Arap edebiyatı romancıları ile aynı konumda yer almasını sağlamıştır.⁶⁶

et-Tekerlî, roman, kısa hikâye ve tiyatrolarının yanı sıra makale ve inceleme yazıları da yazmıştır. Bir dönem Iraklı çağdaş edebiyatçılar topluluğunun başkanlığını da yürüten et-Tekerlî'nin *el-Âdâb* ve *el-Aklâm* dergilerinde edebiyat ile ilgili görüşlerini ihtiva eden makaleler yayınlanmıştır.

Fuâd et-Tekerlî'nin üniversite yıllarında başlayan yazarlığı, 1980 yılına kadar hâkimlik ve anayasa mahkemesi üyeliği görevleriyle beraber sürmüştür. Yazar, bu tarihten itibaren kendisini sadece yazmaya adanmıştır. et-Tekerlî kendisini yazmaya yönelten etkinin Irak toplumunun yaşadığı zorlukları ifade etme ve doğup büyüdüğü mahalleyi tasvir etme isteği olarak görmektedir.⁶⁷ Bağdat'ın eski mahallerinden biri olan Babu'ş-şeyh mahallesinde doğup büyüyen yazar, beş yaşına kadar yaşadığı tarihi bir bina hüviyetindeki evlerini ve yetiştiği mahalleyi romanlarına mekân olarak seçmiştir ve bu mekânları en ince ayrıntısına kadar ustalıkla tasvir etmiştir. *er-Rac'u'l-ba'id* romanında olayların geçtiği ana mekânı ve *Hâtemu'r-reml*'de Hâşim'in doğduğu ve büyüdüğü evi kendi evlerinden esinlenerek tasvir etmiştir.

Yazarın mekân konusunda etkilendiği bir başka yer ilk görev yeri olan Ba'kûba'dır. et-Tekerlî'nin Ba'kûba'da geçirdiği günlerin yazarın edebi anlamda olgunlaşmasına önemli katkısı olmuştur:

*“Ba'kûba Bağdat'tan sonra benim hayatımda en önemli ikinci mekândır. 1953 senesinde Hukuk Fakültesinden mezun olduktan sonra Ba'kûba'da üç sene farklı mahkemelerde görev yaptım. Bu süreçte mesaim dört veya beş saat sürüyordu ve sonrasında gece yarısına kadar okuma ve yazma ile meşgul oluyordum. Ba'kûba senelerim bana edebi anlamda olumlu bir katkı yaptı ve ilk eserlerimi burada yazdım.”*⁶⁸

⁶⁶ el-Cemâlî, *The City in the Novel of Fuâd al-Takarîlî*, s.11.

⁶⁷ Abdullatîf Sa'dûn, “Fuâd et-Tekerlî yetehaddesu an sadveti'l-mekâni'l-evvel alâ rivâyâtihî”, *el-Arab*, (11.02.2009).

⁶⁸ Firâs Abdulmecîd, Fuâd et-Tekerlî, <https://www.alnaked-aliraqi.net/article/49076.php> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).

Romanda alelade bir dil kullanımına karşı çıkan yazar, romancının kendine has bir üslup ile dili en güzel şekilde kullanması gerektiğini savunur:

*“Dil bugünlerde edebi çalışmalarda özellikle de romanlarda hak ettiği değeri göremiyor. Günümüzde yaygın olarak okunan romanların birçoğunda gazete dili kullanılmıştır. Bunun hakkında söylenebilecek en hafif şey bu dilin lezzeti olmayan sıradan bir dil olduğudur. Bazı eleştirmenler ve okuyucuların önemli olanın romanın bize ne anlattığı olduğunu, nasıl anlattığının bir önemi olmadığını söylediklerini duyuyorum. Bu edebiyatımızın geleceği açısından oldukça tehlikeli bir durum olarak gözüküyor.”*⁶⁹

Fuâd et-Tekerlî'nin edebi kişiliğinin oluşmasında, yaşadığı dönemin siyasi ve toplumsal olayları da etkili olmuştur. Bu sebeple gerek ülkenin içinde bulunduğu durum gerekse yazarın yaşadığı birtakım olaylar eserlerine konu olmuştur. Modern Arap edebiyatının önemli temalarından olan toplum ve siyaset, et-Tekerlî'nin eserlerinde ön plandadır. Gerek yazarın yaşadığı dönem de gerek de daha önceki dönemlerde Irak ve diğer Arap ülkelerinde meydana gelen önemli gelişmeler yazarı derinden etkilemiştir ki bu durum yazarın eserlerinde hissedilmektedir. *er-Rac 'u'l-ba 'îd* romanında Irak'ta yaşanmış 14 Temmuz 1958 ve 8 Şubat 1963 darbeleri kurguda yer alırken, *el-Meserrât ve 'l-evcâ'* romanında Irak devletinin kurulması ve Birinci Körfez Savaşı gibi Irak siyasi tarihi için önemli bazı olaylar romanlarının kurgusunda yer alır.

et-Tekerlî kendisine has bir üslup oluşturmuştur. Yazar, bu üslubu oluşturmasında mesleki hayatının önemli bir etkisi olduğuna işaret eder:

“Hukuk ile iştigal etmem yazarlık serüvenime açık ve ince bir üslup kazanmam hususunda etki etmiştir. Çünkü hukuk dilinde lafı gereksiz uzatma ve gereksiz söz sanatları yoktur. Bu dil sadece anlaşılır olmayı ve inceliği hedefler. Birçok farklı bölgede farklı mahkemelerde çalışmam ise bana Irak toplumu hakkında eşsiz bir bakış açısı kazandırdı. Yaptığım görev sayesinde Irak toplumunun

⁶⁹ Firâs Abdulmecîd, “Fuâd et-Tekerlî”, <https://www.alnaked-aliraqi.net/article/49076.php> (Erişim Tarihi:08.02.2021)

derinliklerine inebilme imkanına kavuştum ve bu durum eserlerim için paha biçilemez bir hammadde elde etmemi sağladı.”⁷⁰

Fuâd et-Tekerlî’ye göre her yazardan istifade etmek gerekir. Kendisi de yazılmış her güzel yazıdan etkilendiğini belirtmiştir.⁷¹ *el-Meserrât ve’l-evca’* romanında anlatıcı konumundaki karakterin cümleleriyle birçok yazar hakkında değerlendirmelerde bulunur. Ernest Hemingway’i beğendiğini fakat onun edebiyata yeni fikirler katmamasına karşın nasıl Nobel kazandığına anlam veremez. Yazarlıkta örnek aldığı Anton Çehov, Lev Tolstoy, Fyodor Dostoyevski, James Joyce, Marcel Proust, Mihail Artsibaşev ve Tâhâ Huseyn gibi yazarlara Nobel verilmesi gerektiğini savunur. Yazar, Marcel Proust ve James Joyce gibi isimlerin de etkisiyle romanlarında modernist ve varoluşçu bir eğilim göstermiştir.

1.3.1. Romancılığı

Yazarlık hayatına kısa hikâye ile başlayan ve adını kısa hikâye yazarlığı ile duyuran et-Tekerlî, kısa hikâyeden romana geçiş yapması ile işleyeceği temaları daha geniş kapsamlı ele alma imkânı bulmuştur. Romanlarında kullandığı karakterler vasıtasıyla Irak’ın dini, sosyal ve siyasi hayatını detaylı bir şekilde ele almasının yanı sıra diğer Arap ülkelerindeki sosyal, siyasi ve dini yaşamı da eserlerine konu etmiştir.

et-Tekerlî’nin romanları yayınlanma zamanları açısından birbirinden farklı olmakla birlikte romanları arasında bir devamlılık da söz konusudur. Her bir roman bir öncekinin işlediği toplumsal meseleleri, çözümleri açmaya ve geliştirmeye çalışır. Yazarın *er-Rac’u’l-ba’îd*, *Hâtemu’r-reml* ve *el-Meserrât ve’l-evcâ’* romanları üçleme olarak da kabul edilmiştir.⁷² Yayınlandıkları tarihsel süreç göz önüne alındığında, yazarın bu romanlarında 1940-2000’li yılların Irak’ında siyasal süreçle beraber, farklı dini ve etnik sınıfa mensup insanlara özgü sorun ve gerçeklikleri izleme olanağı vardır.

⁷⁰ Renâ Abdulhamîd Selmân, **Fuâd et-Tekerlî Rivâiyyen**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Câmi’atu Mu’ta Külliyyetu’l-âdâb, Kerek 2002, s.11.

⁷¹ Rebecca Joubin, “Iraq’s Most Beloved Novelist, Fuad al-Takarli, Describes His Fine Balancing Act”, s.62.

⁷² el-Cemâlî, **The City in the Novel of Fuâd al-Takarlî**, s.4.

et-Tekerlî'nin romanlarında şahıs kadrosunun önemli bir yeri vardır. Yazarın bazı romanlarında şahıs kadrosu zengin iken, diğer bazı romanlarında ise şahıs kadrosu sayıca azdır. et-Tekerlî'nin *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanında şahıslar otuz civarında iken, *Hâtemu'r-reml* romanında beş kişiyi geçmez. et-Tekerlî, roman kişilerini genellikle Irak'ın orta sınıfından seçmiştir.

et-Tekerlî, romanlarında her yaş grubundan karakterlere yer vermiştir. Hayatın değişik yönlerini eserlerinde bulabildiğimiz gibi her kesimden insan onun eserlerinde temsil edilmiştir. Farklı yaşlarda ve farklı mesleklerde birçok kahraman et-Tekerlî'nin eserlerinde mevcuttur. et-Tekerlî, hayatın bizzat içinden seçtiği karakterler ile Irak'ın siyasi ve sosyal hayatını derinlemesine tasvir edebilmiştir.

et-Tekerlî'nin eserlerinde birçok farklı mekân tasvir edilmiştir. Yazarın kullandığı dış mekân Bağdat'tır. et-Tekerlî karakter tasvirlerinde ruhi tahlillere fazlaca yer vererek mekân tasvirlerini de genelde onların ruh halleriyle yansıtarak mekân-insan ilişkisinin başarılı örneklerini vermiştir.

et-Tekerlî, ülkesindeki şartlar sebebiyle Irak'ın farklı şehirlerine ve farklı ülkelere seyahatler gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Yazar, bu yolculukların eserlerini büyük ölçüde etkilediğini ifade etmiştir.⁷³ Eserlerindeki mekân kullanımlarında bu seyahatlerin de etkisini görmek mümkündür.

Yazar, eserlerinde genel olarak resmi Arapçayı ve Irak'ta konuşulan lehçeyi birlikte kullanır. Yazılı bir dil olmamasına ve kullanımdaki birtakım problemlere rağmen et-Tekerlî, romanlarında Irak lehçesini başarılı bir şekilde kullanmıştır. Fakat yazar, *er-Rac 'u'l-ba'id* romanından sonra kaleme aldığı romanlarında Irak lehçesine yer vermemiştir.

et-Tekerlî'nin romanlarında yazar sesini az kullanması ve çok seslilik gibi çok çeşitli anlatım tarzlarından yararlanmasıyla onun romanları Irak romancılığında modernist bir aşamayı temsil etmektedir. et-Tekerlî'nin romanları modern Arap edebiyatında çok sesli (polifonik) romanların en iyi örneklerinden kabul edilir.⁷⁴

⁷³ Joubin, "Iraq's Most Beloved Novelist, Fuad al-Takarli, Describes His Fine Balancing Act", s.61.

⁷⁴ Avvâd Alî, Fuâd et-Tekerlî el-Musakkaful-'Irakî, <https://alarab.news/amp> (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

Onun çok sesli romanlarının ana özelliği farklı bilinçlerin, farklı seslerin yazarın otoriter sesi tarafından bastırılmamasıdır.⁷⁵

Yazar, romanlarında toplumsal gerçeği ortaya koymasının yanı sıra bazen de gerçekleri semboller vasıtasıyla okuyucuya hissettirmeyi amaçlamıştır. Böylece gerçek ve olağanüstü, alışılmış dünya düzeyinde yeni bir dünya oluşturmak üzere iç içe girmiştir. Ancak onun, akıldan uzak ve metafizik içinde dolaştığı düşünülmemelidir. Aksine et-Tekerlî sosyal, psikolojik, ekonomik ve siyasal gerçekliğin doğasından ayrılamaz. Fikir veya içerik uğruna, sanatı ihmal etmez. Onun roman dünyası, sanatsal olma düşkünlüğünden dolayı bazen normal gibi görünse bile, fikir ve teknik bakımından önemli bir zenginlik sunmuştur.⁷⁶

et-Tekerlî'nin romanlarında kurmuş olduğu cümleler normal uzunluktadır. Genel olarak uzun cümleler kurmaktan kaçındığı görülür. Zaman zaman kullandığı uzun cümlelerin de özellikle dilbilgisi açısından sağlam bir yapıda olduğu görülmektedir.

et-Tekerlî, Irak'ın son elli yıllık tarihini romanlarına konu etmiştir. 1949 yılında yazdığı ilk romanı, *Beska fî vechi'l-hayât* romanında, İkinci Dünya Savaşı koşullarını ve savaşın, Irak toplumunun psikolojik yapısı ve toplumun bütün kesimleri üzerinde meydana getirdiği değişiklikleri tasvir etmiştir. “En iyi 100 Arap Romanı” arasında yer alan *er-Rac'u'l-ba'id* romanı yazarın, Irak siyasi tarihinin önemli bir dönemi olan 1963 darbesini işlediği en önemli romanıdır. Roman, 8 Şubat 1963 tarihinde Hizbu'l-Ba's'ın gerçekleştirdiği askeri darbeyi konu edinmektedir.

Yazarın, Irak'ın askerî ve istihbarat gücünün artması, aynı zamanda ahlaki ve sosyal değerlerin gerilemesiyle başlayan seksenli dönemini ele alan romanı, *Hâtemu'r-remli*'dir. *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanı, Irak Devletinin kuruluşundan, İran-Irak savaşına kadar olan dönemdeki çağdaş Irak tarihini kapsamaktadır. Yazar, 2007 yılında yazdığı *el-Lâsu'âl ve'l-lâcevâb* adlı son romanında 1990-2003 yılları arasındaki dönemde Irak toplumunun tanık olduğu ambargo günlerini ele almıştır.

⁷⁵ Mustafa Zeki Çıraklı, “Çoksesli Anlatı”, **Hece Yayınları**, c.11, 2015, s.144.

⁷⁶ Seyyid Ahmed en-Nessâc, **Bânûrama er-rivâyetu'l-'Arabiyyeti'l-hadîse**, Dâru'l-ma'ârif, Kahire 1980, s.178.

et-Tekerlî, Irak'ın gücü ve sorunları ne olursa olsun olayları eleştirmekten kaçınmamıştır. Edebiyat eleştirmeni Sabrî Hâfız, onu yenilikçi bir yazar olarak nitelemiştir ve onun yenilikçi yaklaşımını “*Fuâd et-Tekerlî modern temaları ustalıkla işlemiştir. Mesela onun romanlarında siyasi rejimin, toplum ve birey üzerinde oluşturduğu etkiyi farklı şekillerde görmek mümkündür. Eserlerinde kullandığı tekniklerle de o dönemde öne çıkan hikâye ve roman yazarlarındandır.*”⁷⁷ şeklinde değerlendirmiştir.

et-Tekerlî, Irak'ta gerçekleşen önemli hadiseleri 58 yıllık yazarlığı müddetince yazma imkânına sahip olmuştur. Okuyucu, et-Tekerlî'nin romanlarında darbe zamanları çok defa değişen sosyal normları ve siyasi hiyerarşiyi gözlemleme imkânı bulur. O, yazarlığı süresince siyasi liderleri eleştirmekten geri durmamış ve bütün eserlerinde insanları, toplumsal hayatta görülen olumsuzluklara karşı tepki göstermeye çağırmıştır.⁷⁸

Fuâd et-Tekerlî, bütün romanlarında Irak'ın son elli yılının sosyal dokusunu okuyucuya en mükemmel şekilde sunmaya çalışmıştır. et-Tekerlî, Irak'ın orta sınıf bir ailesine mensup olduğundan dolayı karakterlerini çoğunlukla bu sınıftan seçmeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. Kullandığı karakterler vasıtasıyla da Irak'taki siyasi, sosyal ve ekonomik haksızlıkları eleştirmiştir.

et-Tekerlî'nin romanlarında toplumsal konuları irdelemesinin yanı sıra bireylerin iç dünyalarını da ön plana çıkarabilmiştir. Bu bakımdan, yazarın edebi eserlerinde, özellikle de romanlarında sorgulama ve çözümleme önemli bir yer tutar. Bu sorgulama karakterlerin iç dünyasındaki huzursuzlukların, arayışların sorgulanmasından ibaret değil, çözüm odaklıdır.

1.3.2. Kullandığı Anlatım Teknikleri

et-Tekerlî, romanlarında birçok farklı teknik kullanmıştır. Yazar modern temaları ve farklı teknikleri kullanmada Arap edebiyatının önde gelen yazarları

⁷⁷ Sabrî Hâfız, “The Modern Arabic Short Story”, **Modern Arabic Literature**, (ss.270-328), Cambridge University Press, Cambridge 1993.

⁷⁸ es-Sa'îdî, a.g.m, s.21.

arasında kabul edilir. Klasik anlatıda sıklıkla görülen anlatıcı-yazarın kurguya hâkim olması anlayışı onun romanlarında görülmez.⁷⁹

Anlatı türlerinde anlatıcı eser arasında önemli bir bağ mevcuttur. Anlatım teknikleri, yazarın anlatmak istediklerini okuyucuya ilettiği en önemli araçlardan biridir. et-Tekerlî de her yazar gibi eserlerinde bu araçlardan azami ölçüde faydalanmıştır. Yazarın kullandığı başlıca anlatım teknikleri arasında “*tasvir*”⁸⁰, *diyalog*, *leitmotiv*⁸¹, *otobiyografi*⁸², *bilinç akışı*⁸³, *geriye dönüş*⁸⁴, *günlük ve iç monolog*⁸⁵ teknikleri sayılabilir.

et-Tekerlî’nin tasviri kullanmadığı bir eseri neredeyse yok gibidir. et-Tekerlî tasvirlerini romanın atmosferini güçlendirmek, şiirselliğini arttırmak amacıyla kullanır. Tasvir ve diyalog teknikleri, et-Tekerlî’nin eserlerinde gösterme tekniğinin⁸⁶ kullanıldığının da işaretidir.

et-Tekerlî eserlerinde otobiyografi tekniğini de kullanmıştır. *el-Meserrât ve ‘l-evcâ’* romanında ana karakter Tevfik, et-Tekerlî’nin kendi hayatında olduğu gibi hukuk fakültesi öğrencisidir. *Hâtemu’r-reml* romanında Hâşim’in babası, et-Tekerlî gibi el-Mahkemetu’r-Reîsiyye üyeliği yapmaktadır. *el-Meserrât ve ‘l-evcâ’* romanında bir başka otobiyografik özellik romanın ana karakteri Tevfik’in okuduğunu söylediği kitaplardır. et-Tekerlî, Tâha Huseyn’in *el-Eyyâm*, Dostoyevski’nin *Suç ve Ceza* ve Mihail Artsıbaşev’in *Sanin* gibi eserleri hakkında görüşlerini romanın ana karakteri aracılığıyla aktarır.

⁷⁹ Sabrî Hâfiz, “The Modern Arabic Short Story”.

⁸⁰ Tasvir, romanın kurmaca dünyasında yer alan kişi, zaman, olay, mekân gibi unsurları, sanatın sağladığı imkanlardan yararlanarak görünür kılmaktır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Mehmet Tekin, **Roman Sanatı**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s.135.

⁸¹ Bir romanda sık sık tekrarlanan söz grubu, herhangi bir dize, yine konu ve kişiler ile ilgili tekrarlanan bazı kelimeler leitmotiv tekniğini oluşturur. Mehmet Tekin, **a.e.**, s.168.

⁸² Otobiyografik teknikte birinci tekil kişi anlatıcı (kahraman anlatıcı), kendi geçmişine dönerek başından geçen olayları anlatır. Burada “anlatıcı” ile “anlatılan” aynı kişidir. Anlatıcı, olgunluk çağının bakış açısıyla geçmişi yeniden değerlendirir. Mehmet Tekin, **a.e.**, s.164.

⁸³ Karakterin duygu ve düşüncelerinin, seri fakat düzensiz olarak şekillenen bir iç konuşma halinde verilmesi anlamına gelmektedir. Mehmet Tekin, **a.e.**, s.180.

⁸⁴ Olayları veya kişileri tanıtmak için romanda geçmiş bir zaman diliminin anlatılmasıdır. Mehmet Tekin, **a.e.**, s.156.

⁸⁵ Roman kahramanının, doğal olarak içinde bulunduğu psikolojik duruma göre, kendi kendisiyle konuşması tartışmasıdır. Mehmet Tekin, **a.e.**, s.178.

⁸⁶ Olaylar, kişiler, varlıklar okuyucuya doğrudan sunulur. Anlatıcı okuyucuyla eser arasına girmez. Okuyucunun dikkati eser üzerinde yoğunlaşır. Mehmet Tekin, **a.e.**, s.132-133.

Roman atmosferini oluşturmada usta bir yazar olan et-Tekerlî'nin bu atmosferi oluştururken “leitmotiv” tekniğini kullanması çok doğaldır. Yazar, romanlarında bazen cümleleri yineleyerek romanın bir şiirsellik kazanmasını sağlar. *el-Meserrât ve 'l-evcâ'* romanında bu tekniğe sıklıkla başvurulmuştur.

Yazarın *el-Meserrât ve 'l-evcâ'* ve *Beska fi vechi'l-hayât* romanlarında “günlük” tekniği uygulanır. Bu sayede olaylar günü gününe öğrenilir. *el-Meserrât ve 'l-evcâ'* romanında ana karakter Tevfik'in günlükleri 8 Şubat 1975 ve 10 Haziran 1982 tarihleri arasını kapsamaktadır. Özellikle bu tarihlerde İran-Irak savaşı sırasında Irak halkının yaşadığı olumsuzluklar gözler önüne serilir.

et-Tekerlî, muhtemelen hayranı olduğu Virginia Woolf ve James Joyce gibi yazarlardan da etkilenecek romanlarında bilinç akışı tekniğini sıklıkla kullanmıştır. Bilinç akışı tekniğinin belki de en başarılı biçimde uygulandığı romanı *er-Rac 'u' l-ba 'id'* dir. Bu romanda birçok farklı karakter üzerinden bilinç akışı tekniği kullanılmıştır. Bu teknik sayesinde kahramanların iç dünyaları daha iyi anlaşılabilir. Bu teknik sayesinde kahramanların iç dünyaları daha iyi anlaşılabilir.

et-Tekerlî, romanlarında sıklıkla geriye dönüş tekniğini kullanmıştır. Yazar bu tekniğin kullanımıyla romanlarındaki tek düze anlatımı kırabilmiştir. Bazen ise romanı baştan sona geriye dönüş tekniği ile tasarlamıştır. *Hâtemu'r-reml* romanı bu tarzın en güzel örneğidir. et-Tekerlî, bu romanında ana karakter Hâşim'in yaşamında sıklıkla geriye dönüş tekniğine başvurmuştur. Geriye dönüş tekniğiyle Hâşim'in çocukluk yılları ile ilgili bilgiler verilir. Yazarın bu tekniği kullanmasının sebebi, Hâşim'in babası tarafından maruz kaldığı baskıyı ve annesi ile olan sağlam bağını Hâşim'in ileriki senelerde hayatına etkisini daha gerçekçi verebilme gayretidir.

1.3.3. Etkilendiği Edebi Akımlar

Yazar, XX. yüzyılın başlarında romanın geleneksel temel yapısındaki bazı öğelerinin değiştirilmesiyle ortaya konan yeni bir anlayışın ürünü olan modern romandan etkilenmiştir. et-Tekerlî'nin de sıklıkla kullandığı iç monolog ve bilinç akışı gibi bazı teknikler modern romanın en önemli ölçütleri olarak kabul edilmiştir. Hem tema hem de anlatım tekniği açısından yenilikler barındıran modern romanın

dünya edebiyatında 1914-1970 yılları arasında etkili olduğu kabul edilir. İçeriğe önem verilen klasik romanın aksine modern roman tekniğe, kurgulama metoduna, dilin kullanımına yani biçimsel özelliklere önem verir.⁸⁷

Modern romanın birçok özelliğine et-Tekerlî'nin romanlarında da rastlanılır. Karakterlerin psikolojik yapısının derinlemesine incelendiği *Hâtemu'r-reml* romanı ve bilinç akışı ve iç monolog tekniklerinin ustaca kullanıldığı *er-Rac'u'l-ba'id* romanları yazarın modern roman türünden sayılabilecek en önemli romanlarıdır.

et-Tekerlî'nin yaşadığı dönem bakımından romanda “modern”i, bilinçli olarak araştırdığı ve kullandığı anlaşılmaktadır. et-Tekerlî'nin romancılığı başlangıç itibariyle romantizm ve realizmle ama daha ziyade varoluşçuluk ile ilişkilendirilebilir.

1.3.3.1. Romantizm

et-Tekerlî'nin edebi şahsiyetinin oluşmasında, bazı edebi akımlar etkili olmuştur. et-Tekerlî'nin ilk eserlerinde romantizmin etkisi daha ağırlıktadır. Bu eserlerin bir kısmında romantizmin kalıplaşmış özelliklerinden olan üzüntü, kaygı, sıkıntı gibi temalar yer almaktadır. Yazarın eserlerinde ayrıca zulme uğramış insanlara yardım edilmesi ve şefkat gösterilmesi, eşitliğe dayalı bir adalet sisteminin savunulması gibi hususlar da yazarın romantizm akımından etkilenmesinin bir göstergesi sayılabilir.

1.3.3.2. Realizm

Realizm akımı pozitivist felsefeden etkilenerek romantizmin aşırı duygusallığına tepki olarak doğmuş bir sanat akımıdır. Edebiyatta da etkili olan realizm akımı, romantizmin duygu ve hayale dayalı kurgusundan sıyrılıp toplum ve bireyin gerçekliğiyle meşgul olmuştur.⁸⁸

Fransız yazar Gustave Flaubert'in *Madame Bovary* eseri ile metinsel düzeyde temelleri atılan realizm akımı, dünya edebiyatında isimlerinden söz ettiren Lev

⁸⁷ Zekiye Antakyalıoğlu, **Roman Kuramına Giriş**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, s.145-155.

⁸⁸ Emel Kefeli, **Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları**, 3F Yayıncılık, İstanbul 2007, s.45.

Tolstoy, Dostoyevski, Anton Çehov, Honore de Balzac gibi yazarları da etkisi altına almayı başarmıştır.⁸⁹

Tüm dünya edebiyatlarında etkili olan realizm akımı modern Arap edebiyatında da önemli bir etki meydana getirmiştir. Mısır'da Yahyâ Hakkî, Tâhâ Huseyn, Necîb Mahfûz, Filistin'de Gassân Kenefânî, Suriye'de Halîm Berekât, Suudi Arabistan'da Abdurrahmân Munîf gibi yazarların öncülük yaptığı bu akım⁹⁰ Irak'ta Fuâd et-Tekerlî ve onunla çağdaş ellili nesil ile gerçek kimliğine kavuşmuştur.

Toplumsal bütünü kesimindeki gerçekliği anlatmaya meyilli olan realistler, buna karşın genellikle orta ve alt tabakaya mensup insanlar üzerinde yoğunlaşmışlardır. et-Tekerlî'nin eserlerinde de karakterler genelde Irak'ın orta ve alt tabakasından seçilmişlerdir.

Realizm akımı kendi bünyesinde toplumcu realizm ismiyle bir akımı da doğurmuştur. Marksist düşüncenin de etkili olduğu bu akımda ağırlıklı olarak toplumsal olgular işlenmiştir. Realizm akımından farklı olarak ise toplumcu realizm doğrultusunda eser veren yazarlar problemlerin çözüm yollarını sunmaya da gayret etmişlerdir.

1.3.3.2.1. Toplumcu Realizm

Toplumcu realizmin temelleri Sovyet Rusya'sında atılmış ve oradan dünyaya yayılmıştır. Temelde Marksist felsefeye dayanan toplumcu realizmin önemli kavramları Rus yazar Maksim Gorki tarafından formüle edilmiştir. Batıda Lev Tolstoy, Cengiz Aytmatov, Bernard Shaw, John Steinbeck gibi yazarlar bu akımdan etkilenmiştir. Arap edebiyatında ise toplumcu realizmden etkilenen yazarlara Necîb Mahfûz ve Abdurrahmân Munîf örnek verilebilir.⁹¹

el-Meserrât ve 'l-evcâ' romanında Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan burjuva sınıfını yoğun bir şekilde eleştiren et-Tekerlî, toplumcu realist bir anlayış

⁸⁹ Emel Kefeli, **Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları**, s.72-73.

⁹⁰ Rahmi Er, "Roman", **DİA**, TDV, c.35, İstanbul 2008, s.165.

⁹¹ Adnan Arslan, **Abdurrahmân Munîf'in Romancılığı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2017, s.53.

ortaya koymaktadır. Ayrıca yine bu eserde fabrikaların işçiler üzerindeki menfaatçi yaklaşımları gibi konular eleştirilmiştir.

el-Meserrât ve'l-vecâ' romanında Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ortaya çıkan harp zenginlerinden biri olan el-Kassâbî ailesine yer verilir. Ailenin reisi olan Selmân el-Kassâbî savaştan önce sıradan bir kasap iken savaşın başlamasıyla birlikte zenginler sınıfına dahil olmuştur. et-Tekerlî, onun şahsında Irak'taki harp zenginlerini eleştirirken, halkın içinde bulunduğu fakirliği ve o dönemde yaşanan kıtlığı tezat olarak ortaya koyar:

*“Halkın çoğunluğunun aç kaldığı zamanlarda ahlâk ve namusunu kaybeden kolay kazanan bir sınıf vardır. Selmân el-Kassâbî savaştan önce birkaç yüz dinarlık sermaye ile iş yaparken şimdi milyonlarla oynuyordu.”*⁹²

Hâtemu'r-reml romanında da toplumsal realizmin izlerine rastlamak mümkündür. Bu romanda ana karakter Hâşim, çalıştığı İngiliz şirketin Iraklı memurlar ve işçiler için yapacağı binalarda şirketin sadece kendi çıkarlarını düşünmesi eleştirilmiştir.

et-Tekerlî toplumsal realizmi ön plana çıkarıp, yazınsal ve biçimsel kaygıları arka plana atmamıştır. Yazar, hem toplumunun sorunlarına karşı sorumlu bir duruş sergilerken hem de romanın biçim sorunları üzerinde düşünmüştür.

1.3.3.3. Sembolizm

Sembolizm, realizme tepki olarak XIX. yüzyılın sonlarına doğru Fransa'da ortaya çıkan sanat ve edebiyat akımıdır.⁹³

et-Tekerlî'de sembolizm akımı üç farklı şekilde görülmektedir. Birinci ve en sık görülen şekli sembolik ifadelerdir. Özellikle *er-Rac'u'l-ba'id* romanında sembolizm yüklü bir anlatım vardır. Eserde “ay” sembolüyle ülke yönetimini elinde bulunduran Abdülkerîm Kâsım sembolleştirilmiştir. Ayrıca Adnân tarafından

⁹² et-Tekerlî, *el-Meserrât ve'l-vecâ'*, s.91.

⁹³ Rene Wellek, “The Term and Concept of Symbolism in Literary History”, *New Literary History*, c.1, s.251.

mağdur edilen Munîre, Irak'ın sembolü iken Adnân ise Hizbu'l-Ba's'ı temsil etmektedir.

İkinci şekil mecaz ve istiare kullanımı, üçüncü şekil sembolik diyalog ve anlatının kullanımınıdır. et-Tekerlî'nin eserlerinde sembolik ifadeler kullanması yer yer kapalı bir anlatıma ve okuyucunun farklı anlamlar çıkarabilmesine yol açmıştır.

1.3.3.4. Varoluşçuluk

İnsanı anlama amacını güden varoluşçuluk anlayışı, başta felsefe olmak üzere sanat ve edebiyat gibi alanlarda varlık gösteren bir anlayıştır.⁹⁴

et-Tekerlî, romanlarındaki realist havaya rağmen belirli bir akımı benimsememesiyle diğer birçok romancıdan ayrılır. Romanlarında birçok akımdan izler görülen yazarın en çok etkilendiği akımlardan birisi varoluşçuluktur. Bu etki özellikle psikolojik açıdan sıkıntı yaşayan karakterlerin diyaloglarında belirginleşir. et-Tekerlî varoluşçuluk akımının Irak romancılığında en önemli temsilcilerinden sayılmıştır.⁹⁵

et-Tekerlî eserlerinde varoluşçu anlayışın temel taşları niteliğinde olan “İnsan ve Varoluşu”, “Yalnızlık ve Umutsuzluk”, “Adalet”, “Özgürlük” gibi temaları yoğun bir biçimde eserlerinde karakter tiplerinde çokça işlemiştir. Özellikle de yazarın *Hâtemu'r-reml* ve *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanlarında çok daha yoğun bir şekilde bu tür temalarla karşılaşmak mümkündür.

Varoluşçu romanı diğer romanlardan ayıran en önemli değişken kahraman değişkenidir. et-Tekerlî, kendisini bir akımla özdeşleştirmese de onun en çok varoluşçuluktan etkilendiği söylenebilir.

et-Tekerlî yalnızca varoluşçuluğu değil birçok felsefi konuyu romanlarına sindirmiş bir yazar olarak, bu romanlarında okurunu benlik sorgulamalarıyla baş başa bırakmıştır. et-Tekerlî'nin romanlarında varoluşçu sorgulamalar ortak bir tema olarak gözükmektedir.

⁹⁴ Ahmet Kabaklı, **Edebiyat Akımları**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, s.130-135.

⁹⁵ Renâ Abdulhamîd Selmân, **Fuâd et-Tekerlî Rivâiyyen**, s.17.

Özelde Irak'ı genelde bütün Arap dünyasını ilgilendiren olayları romanlarında işleyerek realist çizgiye yaklaşan et-Tekerlî'nin realizm anlayışı varoluşçu realizmdir. Yazarın romanındaki olaylar birçok kez varoluşçuluk ile alakalı olan hürriyet, hayat, ölüm, yokluk ve bencillik gibi kavramlarla bağlantılıdır. Yazarın kendi varlığını arayan bir kahramanın resmedildiği *Hâtemu'r-reml* romanı varoluşçu felsefenin en bariz görülen romanıdır. Aynı şekilde et-Tekerlî'nin *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanında da varoluşçu felsefenin etkisi kendisini hissettirir. Bu romanda yalnız, bunalmış ve hem kendisiyle hem de toplumuyla hesaplaşma içerisinde olan birey anlatılmıştır.

1.3.4. HAKKINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Ülkemizde, Arap ve Batı dünyasında hakkında yapılmış çok fazla çalışmaya rastlayamadığımız yazarın, hayatını, şahsiyetini ve edebiyatını konu alan çalışmalar aşağıdaki gibidir.

- 1- Esmail Mohammadzadeh, “Modern Irak Romanında Fuâd et-Tekerlî ve el-Lâsu'âl ve'l-lâcevâb Romanı Üzerine Bir İnceleme”, **İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası**, c.22, ss.161-174
- 2- Fuâd et-Tekerlî, “Tandır” (çev. Musa Yıldız), **Çağdaş Dünya Edebiyatı Çeviri Seçkisi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, ss.99-103.
- 3- Muhammed Zühre, “Melâmihu't-tecdîd fi'n-nassi'l-mesrahıyyi'l-'Irâkî: Hivâriyyat Fuâd et-Tekerlî enmûzecen”, **Mecelletu LARK**, c.1, ss.344-367.
- 4- Catherine Cobham, “The Long Way Back: Possibilities for Survival and Renewal in al-Raj al-Baid by Fuâd al-Takarlı”, **Middle Eastern Literatures**, c.5, ss.181-194.
- 5- Catherine Cobham, “Reading and Writing in al-Masarrât Wa'l-Awja by Fuâd al-Takarlı”, **Journal of Arabic Literature**, c.25, ss.25-44.
- 6- Ranâ Abdulhamîd Selmân, **Fuâd et-Tekerlî Rivâiyyen**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmi'atu Mu'te, Kerek 2002.
- 7- Nazenîn Muhammed Ahmed, **Şahsiyyetu'l-mer'e fi rivâyât Fuâd et-Tekerlî**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmi'atu Selâhaddîn, Erbil 2010.

- 8- Muhammed Huseyn, **Fâ'iliyyetu's-sulta fi'r-rivâyeti'l-'Irâkıyye**,
Yayınlanmamış Doktora Tezi, Câmi'atu Bagdâd, Bağdat 2011.
- 9- Sinâ el-Cemâlî, **The City in the Novels of Fuâd al-Takarî**,
Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of London, Londra 2004.

İKİNCİ BÖLÜM

FUÂD et-TEKERLÎ'NİN ROMANLARINDA IRAK'TA SOSYAL HAYAT

Fuâd et-Tekerlî, romanlarında siyaset, ekonomi, eğitim, edebiyat ve aile hayatı gibi sosyal hayatı ilgilendiren konuları ele alır. Yaşadığı çevrenin kurumlarını, sosyal ortamını dönemin şartlarına paralel olarak işleyen et-Tekerlî, siyasi koşulların birey ve toplum hayatındaki etkilerine sıklıkla yer verir. Irak tarihinin önemli siyasi olayları ve sosyal yapıdaki değişimler et-Tekerlî'nin romanlarında önemli bir yer tutar. Birey ve toplum arasındaki ilişkiyi sosyolojik bir bakışla inceleyen et-Tekerlî, bireyin değerlerini toplumsal değerlerle beraber ele almıştır.

Irak toplumunun sosyal hayatını detaylı bir şekilde tasvir eden yazar, hemen her kesimden insanın hayatından kesitler tespit eder. Toplumsal kurumları anlatırken tarihsel gerçeklikten sıklıkla yararlanan yazar, siyasi hayatın bireyin hayatında açtığı derin çıkmazlara göndermelerde bulunur, bu çıkmazlara ilişkin psikolojik çözümlemeler yapar.

Fuâd et-Tekerlî'nin romanları XX. yüzyıl Irak'ının dini, sosyal ve siyasi hayatına odaklanmıştır. Geçmişle şimdinin iç içe işlendiği *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanının giriş kısmında Sümer devleti dönemi sembolik olarak kurgulanmıştır. et-Tekerlî'nin romanlarında sosyal hayat ile siyasi hayat iç içedir. Meydana gelen siyasi olaylar şahısların kişisel ve sosyal yaşamları üzerinde önemli ölçüde etkilidir. Kimi zaman arka planda kimi zaman merkezde olmak üzere dini, siyasi ve sosyal hayat romanlarında bireysel hayatla yoğrulmuş olarak varlık gösterir. Bu bölümde Fuâd et-Tekerlî'nin romanlarında Irak'ın özellikle 1940-2000 yılları arasındaki sosyal yapısı,

bu sosyal yapıda meydana gelen değişim ve dönüşüm süreçleri, bu değişim ve dönüşümün halkın yaşamı üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

et-Tekerlî'nin romanları, aile, siyaset ve ekonomi başta olmak Irak toplumunun etkilendiği güncel sorunları ve Irak toplumunun yıllar içindeki değişimini ortaya koyan ve araştırmacıya farklı örnekler sunan bir veri kaynağı mahiyetindedir.

2.1. SİYASİ HAYAT

Fuâd et-Tekerlî'nin romanlarında siyasi hayat toplumsal hayatın merkezinde yer alır. Irak tarihinin önemli siyasi olayları yazarın romanlarında doğrudan veya dolaylı olarak ele alınmıştır. Özellikle halkın ezildiğini düşünen ve siyasi oluşumların buna sebep olduğunu düşünen yazar romanlarında siyasi partileri ve bunların sosyal yaşam üzerindeki olumsuz etkilerini işlemiştir.

Yazarın hemen hemen bütün romanlarının kurgusunda dönemin siyasi atmosferine yer verilmiştir. Fuâd et-Tekerlî gerçek yaşamında Irak yönetimi ile düşünsel anlamda çokça çatışmalar yaşamış bir yazardır. Fakat et-Tekerlî, el-Mahkemetu'r-Reîsiyye üyeliği gibi görevlerde bulunmasının da etkisiyle aktif bir muhalefette bulunmamıştır.⁹⁶

Fuâd et-Tekerlî'nin romanlarında ağırlıklı olarak işlediği 1940–2000 yılları arasındaki dönem, Irak siyasi hayatının birçok değişikliğe maruz kaldığı oldukça hareketli bir dönemdir. Irak siyasi hayatında büyük rol oynayan 14 Temmuz 1958 ve 8 Şubat 1963 darbeleri ve İran-Irak Savaşı gibi birtakım önemli olaylar da bu dönemde meydana gelmiştir.

1940 ve 2000 yılları arasında ülkede yaşanmış olan siyasi çalkantılar et-Tekerlî'nin romanlarında bir fon olmaktan öte, kahramanların yaşamlarını ve düşüncelerini doğrudan etkileyen, onlara yön veren olaylar olarak ele alınmıştır.

⁹⁶ es-Sa'îdî, "a.g.m", s.22.

2.1.1. 14 Temmuz 1958 ve 8 Şubat 1963 Darbeleri

Irak kralı Faysal b. Huseyn'in 1921 yılında kurduğu Hâşimî monarşisini sona erdiren 14 Temmuz 1958 darbesi sonucunda Irak'ta demokratik yönetim süreci başlamıştır. Bu darbeden sonra Irak'ın ilk başbakanı olan Abdülkerîm Kasım'a Hizbu'l-Ba's üyeleri tarafından 8 Şubat 1963 tarihinde yapılan darbe sonucunda Abdusselâm Arif ülkenin yeni cumhurbaşkanı olmuştur.⁹⁷

Irak'ta yaşanmış olan 14 Temmuz 1958 ve 8 Şubat 1963 darbelerinin Irak toplumuna etkisi, *er-Rac'u'l-ba'id* ve *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanlarında ele alınmıştır. Bu romanların kahramanları doğrudan veya dolaylı olarak dönemin siyasi olaylarından etkilenmiş kişilerdir. İki romanda da darbe zamanında yaşanan birtakım olaylar bazı karakterlerin hayatında kapanmaz yaralar açmıştır. Bu dönemde bazı kişiler tutuklanmış ve işkenceye maruz kalmıştır.

er-Rac'u'l-ba'id romanının geç yayınlanmasının en önemli sebeplerinden olan, Adnân'ın Munîre'ye cinsel saldırısı ile 1958 darbesinin Irak üzerindeki etkileri sembolik olarak anlatılmıştır. Eleştirmenlere göre Adnân, Hizbu'l-Ba's'a benzetilmiş, Munîre ile de Irak halkı sembolize edilmiştir.⁹⁸

er-Rac'u'l-ba'id romanında, 14 Temmuz 1958 darbesinin yol açtığı kaosu Irak toplumunu tedirgin ettiği görülür. Romanda birçok ebeveyn, fail-i meçhul cinayetlerin ve yağmalama olaylarının arttığı gece geç saatlerde çocuklarının evden çıkmalarını yasaklar.

8 Şubat 1963 darbesi de *er-Rac'u'l-ba'id* romanında işlenmiştir. Romanda bu darbede Hizbu'l-Ba's üyelerinin oynadığı rol ön plandadır. Bunlardan biri olan Adnân, Hizbu'l-Ba's'ın aktif bir üyesidir. Adnân, Irak Cumhurbaşkanı Abdülkerîm Kâsım'a suikast yapacak ekipte de görevlendirilir.

el-Meserrât ve'l-evcâ' romanında da 8 Şubat 1963 darbesi ve bu darbenin romandaki ailelere etkisi anlatılmıştır. Yazar iki farklı karakter üzerinden darbe

⁹⁷ William Polk, **Irak'ı Anlamak**, Nurettin Hüseyini (çev.), NTV Yayınları, İstanbul 2007, s.90-110.

⁹⁸ Catherine Cobham, "The Long Way Back: Possibilities for Survival and Renewal in al-Raj' al-Ba'id by Fuad al-Takarlı", s.181.

zamanı gösterilen reaksiyonu eleştirir. Birincisi romanın ana kahramanı Tevfik'tir. Yazarın aydın bir kişi olarak tasvir ettiği Tevfik ve arkadaşları, ülkedeki siyasi ve sosyal olaylar konusunda duyarlı kişiler olmayıp aksine darbe günü bile düzenledikleri kumar partilerine devam ederler. İkincisi ise Tevfik'in kayınpederi Selmân el-Kassâbî'dir. Hükümette önemli bürokratlarla yakın ilişki içinde olan Selmân el-Kassâbî darbe haberlerini ve kimlerin tutuklandığını büyük bir dikkatle takip eder. Günümüze kıyasla haber alma imkânlarının kısıtlı olduğu bir ortamda kendisi ve ailesi için gelişmeleri bulabildiği bütün iletişim kanallarından öğrenmeye çalışır. Yazar, kapitalist ve faydacı bir kişilik olarak tasvir ettiği Selmân el-Kassâbî'yi olayları ülkesi için değil sadece kendi menfaatlerinden dolayı takip ettiği için roman akışı içinde tenkit etmiştir.

Irak'ta art arda meydana gelen darbeler sürecinde insanların maruz kaldıkları durumlar iki romanda farklılık gösterir. *er-Rac'û'l-ba'id* romanında bazı insanlar hapishanelerde işkenceye maruz kalırken, *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanında ise roman kahramanları ülke dışına sürgüne gönderilmiş veya kaçmak zorunda kalmıştır. *el-Meserrât ve'l-evcâ'*'da Irak'ın önde gelen bankalarından er-Râfideyn bankasının genel müdürü olan Selîm Mervân ve eşi Âdile 1963 darbesi sürecinde farklı muamelelere maruz kalmışlardır. Hizbu'l-Ba's'ın adını öldürülecekler listesine aldığı Selîm Mervân, 9 Şubat 1963 günü evine yapılan baskın sonucu göz altına alınırken, eşi Âdile aynı gün Paris'e kaçmış ve yaşamını orada sürdürmüştür.

2.1.2. Saddâm Huseyn Dönemi

et-Tekerlî'nin Saddâm Huseyn dönemini anlattığı en çarpıcı romanı *Hâtemu'r-reml'*dir. 1979'da Irak devlet başkanı olan Saddâm Huseyn, kurduğu güçlü istihbarat ağı ile ülke çapında baskıcı ve totaliter bir yönetim biçiminin en sert uygulayıcısı olmuştur.⁹⁹

Romanda bu dönemde Irak'ın askeri ve istihbarat gücünün artmasına karşılık sosyal durum ve ahlaki değerlerin gerilemesi romanın ana kahramanı Hâşim'in yaşadığı düşünsel problemler ve insani ilişkilerindeki sıkıntılarla sembolize edilmiştir.

⁹⁹ William Polk, *Irak'ı Anlamak*, s.132.

Tıpkı Irak'ın maddi yönden gelişmesi gibi Hâşim de maddi bakımdan çok iyi bir durumdadır. Edebiyata, sanata ve mûsikîye meraklı olan Hâşim sosyal ve psikolojik açıdan çöküşü yaşayan Iraklı aydını temsil etmektedir. Gençlik yıllarında hükümet karşıtı protestolara katılan Hâşim ilerleyen yıllarda istihbarat tarafından sürekli takip edilir.

Hâşim'in annesinin ölümünden sonra zor olan hayatı sürekli izlenmesinden dolayı iyice çekilmez hale gelir. Hâşim'in bilinç akışı yöntemiyle konuşmalarından bu takibatın siyasi olduğu anlaşılmaktadır. Hâşim, sürekli gittiği Faruk lokantasında ajanların varlığını daha açık hissetmektedir.

Romanın zaman dilimi olan 1970'li yıllarda Irak'ta hükümet yanlısı ve muhalif siyasi yapılanmalar olduğu düşünülmektedir.¹⁰⁰ Hâşim'in devamlı olarak gözetim altında tutulması olayındaki gizem ve suikast sonucu öldürülmesi onun sadece hükümet karşıtı protestolara katılmasını değil hükümet aleyhine gizli birtakım siyasi faaliyetlerde de bulunduğunun işareti olabilir. İngilizlerin, Irak'ta yapmak istediği kentsel dönüşüm projelerini çalıştığı şirkette engellemeye çalışan Hâşim, fail-i meçhul bir cinayete kurban gider.

Hâşim'in maruz kaldığı izlenme olayının bir benzerini hatta daha ileri boyutta sorgu ve işkence ile *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanında Tevfik yaşamıştır. 1970'li yıllarda iş bulma ümidi ile Bağdat'tan Hanekin'e giden Tevfik, çok kısa bir süre kaldığı Hanekin'de bazı talihsiz olaylar yaşamıştır. Kimliklerinin açıkça belirtilmediği bazı kişiler Tevfik'i yakalayıp günlerce sorgulamıştır. Tevfik'i götürdükleri mekân ve sordukları sorulardan hareketle bu kişilerin istihbarat elemanı olduğu anlaşılmaktadır. Gençlik yıllarında hükümet karşıtı protestolara katılan ve yasaklı kitap bulundurmaktan hapis yatan Tevfik, tıpkı *Hâtemu'r-reml* romanındaki Hâşim gibi Saddâm Huseyn döneminde özgürlüğü elinden alınan Iraklı aydını temsil etmektedir.

el-Lâsuâl ve'l-lâcevâb romanında ise Saddâm Huseyn döneminde düşünce hürriyetinin nasıl kısıtlandığı ve insanların herhangi bir şeyi yazmaktan bile çekindikleri ele alınmıştır. Romanın başkahramanı Abdussettâr, kütüphanesindeki

¹⁰⁰ Renâ Abdulhamîd Selmân, *Fuâd et-Tekerlî Rivâiyyen*, s.26.

kitapların bir kısmının baş tarafına “Yazmak çok tehlikeli bir eylemdir. Bunu babam yazdıklarından ötürü hapishanede işkence gördüğünde daha iyi anladım. Bu satırları yazarken bile korkuyorum. Fakat neden korktuğumu da bilmiyorum. Etrafımı kontrol ediyorum. Galiba çoğu Iraklı birey gibi ben de paranoyak oluyordum.”¹⁰¹ yazdığı bu cümlelerle Saddâm Huseyn dönemindeki baskı ve korku havasını yansıtmaktadır.

2.1.3. İran -Irak Savaşı

İran-Irak Savaşı 1980 yılında başlayıp 1988 yılında sona ermiştir. Savaşın Iraklılar üzerinde siyasi, sosyal ve ekonomik etkileri olmuştur. *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanında bu savaşın izlerini görmek mümkündür.

el-Meserrât ve'l-evcâ' romanında insanların sürekli bir endişe ve panik halinde olduğu görülür. İnsanlar savaş zamanı bir yandan gündelik hayatlarına devam etmeye çalışırlar diğer yandan ise çalan her uyarı sireninde bulundukları binanın en güvenli yerlerine sığınıp bombardımanın bitmesini beklerler.

Savaşın en acı izleri, *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanının mekânlarından olan İran sınırına çok yakın Hanekin bölgesinde görülür. Bölge kaymakamı olan Mümtâz, kaymakamlık binasına düşen bir bomba sonucu hayatını kaybeder.¹⁰² Savaştan sadece devlet görevlileri ve askerler değil sivil halkın da ne kadar zarar gördüğü Hanekin'de neredeyse her evin önüne kurulan taziye çadırlarından anlaşılmaktadır.

Savaş ile alakalı alınan haberlerin ve düşen bombalarının yıkıcı tesirlerine vurgu yapılan romanda karakterlerin de psikolojileri belirtilmiştir. Genellikle kötü bir haber veya durum yüz solmasıyla belirtilmiştir. Narin bir yapıya sahip olan Fethiyye'nin yüzünde sık sık görülen solgunluk hastalıktan değil olumsuz haberlerden dolayıdır.¹⁰³

¹⁰¹ et-Tekerlî, *el-Lâsu'âl ve'l-lâcevâb*, Dâru'l-medâ, Şam 2013, s.61.

¹⁰² et-Tekerlî, *el-Meserrât ve'l-evcâ'*, s.393.

¹⁰³ et-Tekerlî, *el-Meserrât ve'l-evcâ'*, s.396.

2.1.4. Irak Ambargosu

BM Güvenlik Konseyi, Irak’a Kuveyt’e yaptığı saldırıdan dolayı 6 Ağustos 1990 tarihinde ambargo uygulanmasına karar vermiştir. Irak halkı, yaklaşık on üç yıl süren ambargo sebebiyle temel insani gereksinimlerinden mahrum bırakılmışlardır.

et-Tekerlî, Irak’ın 6 Ağustos 1990 tarihinde maruz bırakıldığı ambargo hakkındaki görüşünü, *“Bu adaletsiz ve haksız ambargo, Irak’ın tarihindeki zorlu aşamalardan biridir. Bu yalnızca ekonomik tarafla sınırlı olmayıp, psikolojik ve bilimsel taraftan da Irak halkını etkisi altına almıştır”* sözleriyle açıklamıştır.¹⁰⁴

Yazar, bu zorlu ve sıkıntılı yıllar karşısında Iraklıların yaşadıklarını yansıtmak için *el-Lâsu’âl ve’l-lâcevâb* romanını kaleme aldığını belirtmiştir. Ancak et-Tekerlî, bu trajedinin ayrıntılarını ifade edemediğini itiraf etmektedir. Ona göre romancı ne kadar dahi de olsa Irak’taki durumu bütün ayrıntılarıyla ifade etmesi mümkün değildir.¹⁰⁵

et-Tekerlî her ne kadar ayrıntılarıyla ortaya koyamadığını belirtse de özellikle insanların bu dönemde yaşadığı yoksulluk ve yoksulluğun yol açtığı birtakım sosyal problemleri çok başarılı psikolojik çözümlemelerle romanında yansıtmıştır.

Yazar, bütün romanlarında Irak siyasi tarihinin önemli olaylarına yer vermiştir. Romanlarındaki olayları tarihi olaylar ve siyasi yapı etrafında şekillendiren yazar dönemin atmosferini başarıyla yansıtır.

2.2. SOSYAL HAYAT

2.2.1. Toplum

Irak farklı etnik, dini ve mezhebi bileşenlerin meydana getirdiği zengin ve renkli bir toplumsal yapıdan oluşmaktadır. Orta Doğu’nun bir minyatürü olan bu yapının ana unsurunu Sünni ve Şii Araplar, Kürtler ve Türkmenler oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra Hristiyan, Yezidi, Şebek, Sabii ve Farisi gibi birçok etnik ve dini

¹⁰⁴ Esmaeil Mohammadzadeh, “Modern Irak Romanında Fuâd et-Tekerlî ve el-Lâsu’âl ve’l-lâcevâb Romanı Üzerine Bir İnceleme”, s.167.

¹⁰⁵ İbrâhîm Halîl el-Allâf, “Fuâd et-Tekerlî: Târihu’l-‘Irâkı’l-Muâsır”, <https://ahewar.org/debat> (Erişim Tarihi: 15.03.2020)

kesim bulunmaktadır. Söz konusu etnik ve dini kesimlere ek olarak aşiretçilik gibi ekonomik ve kültürel yapıdan farklı sınıflara da ayrılmaktadır.¹⁰⁶

Irak toplumunun XX. yüzyılda da devam eden bu farklı ve çeşitli toplumsal yapısının yansımaları Fuâd et-Tekerlî'nin romanlarında da görülür. Yazar, Türkmenler dışında diğer etnik gruplara romanlarında yer vermiştir.

Farklı etnik ve dini kimliğe sahip toplumların bir arada barış içinde yaşamasının örneği *el-Vechu'l-âhar* romanında görülmektedir. Romandaki en fonksiyonel mekânlardan olan *es-Selâm* apartmanının her katında farklı bir kesime mensup kişiler oturmaktadır. Iraklı Sünni ve Şii Arap, Tunuslu Arap, Kürt ve Hristiyan Keldani mezhebine mensup olanların oturduğu apartman, yazarın apartmana verdiği isim gibi dayanışma, iş birliği ve barışın bir sembolüdür.

Yazarın, üçleme olarak da kabul edilen¹⁰⁷ *er-Rac'u'l-ba'id*, *Hâtemu'r-reml* ve *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanlarında Irak toplumunun yarım asır süresince geçirdiği değişimin izleri görülür. İnsanların gündelik eşyaları, yeme-içme kültürü ve popüler kültür gibi birçok unsurun zaman içinde farklı yansımaları romanlarda okuyucuya sunulmuştur.

Bunun örneklerinden birisi ulaşım araçlarında görülür. *er-Rac'u'l-ba'id* romanında genellikle toplu taşımadan bahsedilirken, *Hâtemu'r-reml* ve *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanlarında karakterlerin arabalarının olduğu hatta aynı evde iki arabanın olduğu örnekler vardır.

Popüler kültür konusunda da romanlarda farklı örnekler vardır. Iraklı gençler arasında yaygınlaşmaya başlayan “Jeans” pantolonlar ve birçok ailenin sofrasında tasvir edilen “Pepsi” markalı kola içeceği yazarın anlatıcı-yazar yoluyla eleştiri getirdiği konulardandır. Yazar, Batı kültürüne ait bu tip ürünlerin Irak'ı kendi kültüründen uzaklaştıracağı ve dışa bağımlı yapacağı vurgusu yapmaktadır.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Ziya Abbas, “Irak'ta Mezhepsel Çekişmelerin Boyutları ve Sonuçları”, **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c.9, 2017, s.83.

¹⁰⁷ el-Cemâlî, *The City in the Novel of Fuâd al-Takarîlî*, s.11.

¹⁰⁸ et-Tekerlî, *el-Meserrât ve'l-evcâ'*, s.80.

Ülkemizde olduğu gibi Irak toplumunun sosyal yaşamında adet ve gelenekler önemli bir yer tutmaktadır. et-Tekerlî'nin romanlarında adet ve geleneklerinin somutlaşmış durumlarına örnekler vardır. Romanlarda yer yer düğün törenleri ve kına geceleri, misafir ağırlama ve buna benzer adet ve gelenekler işlenmiştir. Okuyucu romanlarda sunulan tasvirler sayesinde o dönemin sosyal hayatında insanlar arası ilişkilerin, sohbet konularının, nişan, düğün gibi geleneklerin niteliği hakkında doyurucu fikirlere sahip olmaktadır.

el-Meserrât ve'l-evcâ' romanında Bağdat'ta gerçekleştirilen bir düğün geleneği olarak Abdulbârî'nin düğününde Haydar Hân Camiinde kırk gün boyunca halka yemek ikram edilir. Nişan konusu ise Araplarda ve Kürtlerde farklılık gösterir. Araplarda iki aile arasında az kişinin katılımıyla olan nişanın aksine Kürtlerde daha kalabalık bir nişan töreni vardır. *Hâtemu'ur-reml* romanında Hâşim ve Âmâl'in düğünleri büyük bir köşkte gerçekleştirilir. Düğüne Bağdat valisi başta olmak üzere birçok önemli misafir katılır. Diğer romanlardaki düğünlerden farklı olarak burada konuklara içki ikram edilir.

Romanlarda adet ve gelenekler kapsamında değerlendirilebilecek bir konu da halk arasında o dönemde yaygın olarak anlatılan ve dilden dile dolaşan efsanelerdir. *er-Rac'u'l-ba'id* romanında cinler ve büyük aile evinin yakınında mezarlıkta var olduğuna inanılan hayali yaratıklarla alakalı bazı batıl inanışlara yer verilmiştir. Evin büyüklerinden olan Safiyye yaramazlık yapan çocukları içinde cin ve peri geçen hikâyeler ile korkutur.

et-Tekerlî'nin romanlarında dönemin toplumunun eğlence hayatına dair bulgular da vardır. Bunlardan birisi de sinema ve tiyatrolardır. Özellikle kültür seviyesi yüksek karakterlerin sık sık sinema ve tiyatroya gittikleri görülmektedir.

Eğlence hayatına dair bir diğer etkinlik ise özellikle seküler bir hayat tarzına sahip karakterlerin evlerinde verilen davetlerdir. *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanında bu tarz eğlence etkinliklerine dair çıkarımlar yapılabilmektedir. Romandan o dönemde Bağdat'ta yaşayan belli bir kesimin zaman zaman birbirlerinin evinde toplanıp eğlendikleri bu eğlence etkinlikleri içinde kumar oynamanın da yer aldığı anlaşılmaktadır.

2.2.2. Eğitim

1978’de çıkarılan eğitim yasası ile düzenlenen Irak eğitim sistemi yükseköğretime kadar altı senesi zorunlu olmak üzere on iki senelik bir eğitimden oluşur.¹⁰⁹

Yazar, Irak’taki eğitim kurumlarını hedef alarak bilgiler vermez. Olayların gelişimi esnasında satır aralarında eğitimciler ve eğitim kurumlarından bahseder. et-Tekerlî, romanlarında eğitim ile ilgili problemleri dile getirirken kız çocuklarının okutulmaması, eğitim kurumlarındaki aksaklıklar ve öğretmenlerin hatalı davranışlarına eleştiriler yöneltir.

el-Meserrât ve’l-evcâ’ romanında yoksulluk nedeniyle okuldan alınıp yaşlı bir adamla evlendirilen Fethiyye’nin hikayesi ile Iraklı kızların makus talihi anlatılır. Avukat olmayı hayal eden Fethiyye, ailesi için kendi hayatını feda eder ve tahsil hayatını yarıda bırakır.

et-Tekerlî’nin eserlerinde eğitim ile ilgili etmenler özellikle de öğretmenler ile ilgili meseleler yer alır. Ayrıca Irak’ın eğitim fakültesine karşılık gelen İ’âdî’l-Muallimîn ile ilgili bazı bilgilerde okuyucuya sunulmuştur.¹¹⁰

el-Lâsuâl ve’l-lâcevâb romanında ana karakter Abdussettâr öğretmendir. Aynı şekilde Abdussettâr’ın babası da Bağdat’ın büyük bir lisesinde Arapça öğretmenidir. *el-Meserrât ve’l-evcâ’* romanında Kamîle, *er-Rac’u’l-ba’îd* romanında ise Munîre öğretmendir.

el-Lâsuâl ve’l-lâcevâb romanında et-Tekerlî, ambargo döneminde lise okuyan kuşağın eğitim hayatından hareketle o yıllarda Irak’ta okulların, öğretmenlerin durumlarının, eğitim anlayışının nasıl olduğunu gözler önüne sermiştir. Okullarda eğitim öğretim için gerekli birçok temel ihtiyaç malzemesi yoktur. Sınıflar yaklaşık altmış kişiliktir. Abdussettâr öğretmen “*Saat bir civarında bitkin bir halde eve döndüm. Açlık ve yorgunluk beni bitkin düşürmüştü. Dersim bittiği zaman*

¹⁰⁹ Vehbi Demir, *Irak, İran ve Suriye Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997, s.56.

¹¹⁰ et-Tekerlî, *el-Lâsu’âl ve’l-lâcevâb*, s.30.

öğrencilerimin durumunu düşündüm. Dersi anlamalarının önünde açlık engeli vardı. Sömürgeci batılı devletler bir ülkeyi muhasara altına alırken bunun sonuçlarını düşünmüyorlar mı? Yoksa onlar bu halkın çocuklarını cahil mi bırakmak istiyorlar?”¹¹¹ sözleriyle öğrencilerinin yaşadığı sıkıntıları dile getirir.

Abdusettâr öğretmen, öğrencilerinin iyi bir eğitim almaları için uğraş verir. Ambargo yıllarında kendisi de öğrencileri gibi zor durumdayken kendisi ve ailesinin yiyeceklerinden öğrencilerine getirir ve onların karınları tok bir şekilde derslere katılmalarına gayret eder.

İdealist bir öğretmen olan Abdusettâr, Arap ülkelerinde üniversiteye giriş sınavı anlamını taşıyan “*Bakalorya*” imtihanından öğrencilerinin başarılı olmaları için elinden geleni yapar. Ülkesinin ambargo döneminde ne kadar yalnız bırakıldığının farkında olan Abdusettâr, ülkesi için tek kurtuluş yolunu genç neslin iyi bir eğitim almasında görmektedir.

et-Tekerlî’nin eğitim ile ilgili hususların yer aldığı romanları *el-Lâsuâl ve’l-lâcevâb* ve *el-Meserrât ve’l-evcâ’*’dır. Yazar, bu romanlarında eğitim ile ilgili hususları dönemin toplumsal ve siyasi şartlarına paralel olarak ele almıştır. *el-Lâsuâl ve’l-lâcevâb* romanında ise öğretmen ve öğrenci psikolojisi ön plana çıkarılmıştır.

2.2.3. Din

et-Tekerlî’nin eserlerinde toplumun dine bakışı kimi zaman sorgulamaya tabi tutulur ve eleştirilir, kimi zaman olağanüstülük derecesinde kutsanır. Bazen de bireyler kendi şahısları ile din arasında sorgulama yaparak çıkarımlarda bulunur. Yazarın romanlarında dikkat çeken unsur toplumun dine bakışının sadece din temelli değil onun etkisi altında kalan medeniyet, kültür, sanat ve siyasi anlayışla iç içe verilerek roman karakterleri üzerinden bireysel bir çözülmeyi ele almasıdır. Yazar bunu yaparken kimi zaman sembolik ifadelere başvururken, kimi zaman da açık açık satırlara dökmüştür.

el-Meserrât ve’l-evcâ’ romanında dine bakış romanın başkahramanı Tevfik’in hayatından hareketle verilir. Tevfik’in abisinin baldızı ve dindar birisi olan Kamîle

¹¹¹ et-Tekerlî, *el-Lâsu’âl ve’l-lâcevâb*, s.41.

ile evlenmesi din olgusuyla da karşılaşmasını sağlar. Kamîle ile olan diyalogları ve dinledikleri müzikler gibi birçok sosyal olguda onlara bakış açısı yönünden dine ait yaklaşımlarında farklılıklar vardır. Romanda dine ait bireysel görüş ve düşünceler, toplumun dine olan bakışına doğru indirgenerek devam eder.

Romanda bireysel anlamda dine bakış ilk olarak Kamîle üzerinden verilir. Kamîle, dinine bağlı, dini vecibelerini yerine getiren, Doğu kültürünü ve yaşayışını temsil eden bir karakter olarak sunulur. Tevfîk ise onun tam tersine Batı kültürünün temsilcisi gibidir ve dini yaşantısı birçok yönden eksiktir. Kamîle, neredeyse her akşam arkadaşlarıyla kumar partilerine katılan Tevfîk'in düzelmesi ve İslâmi bir yaşantıya sahip olması için çaba sarf eder. Fakat dini açıdan bambaşka yaşamlara sahip olan karı kocanın evliliği daha fazla devam etmez.

Yazarın dini bakışa değinen bir başka romanı *el-Vechu'l-âhar* romanıdır. Muhammed Ca'fer'in kahramanı olduğu romanda onun ve ailesinin yaşadığı ekonomik ve sosyal sıkıntılar ana temadır. Ba'kûba'dan Bağdat'a göç eden ve memur olarak çalışmaya başlayan Muhammed Ca'fer kiracıdır. Muhammed Ca'fer'in ev sahibi Hâşim Efendi hacca gitmiş, dini vazifelerini yerine getirmeye çalışan hacı biridir.

Hâşim Efendi'nin kiracıya yaklaşımı ve tavırlarıyla toplumda eleştirilen din kisvesi altında iyi gözüken fakat çıkarıcı ve paragöz bir portre çizilmiştir. Hâşim Efendi yardım etmekten uzak, iyilik nedir haberi olmayan, dini sadece birtakım somut ritüellerden ibaret gören biridir. Karısının doğum masrafları için paraya ihtiyacı olan Muhammed Ca'fer, Hâşim Efendi'den borç ister. Hâşim Efendi ise borcu çok yüksek bir faiz karşılığı verir. Dini vecibesini yerine getirerek hacca gitmiş olan Hâşim Efendi'nin yaşantısı dini hükümlere uygun olmayan davranışlarla doludur.

el-Meserrât ve'l-evcâ' romanında Gassân varoluşunu sorgulayan bir karakterdir. Edebiyata meraklı olan Gassân, Dostoyevski'nin Suç ve Ceza romanından çok etkilenir. Gassân, Tevfîk ile kimi zaman saatlerce süren buluşmalarında Dostoyevski'nin din ile ilgili görüşlerini tartışır.

Hâtemu'r-reml romanında ana karakter olan Hâşim dindar bir karakter olmamasına rağmen zor durumlarda kaldığı zaman, huşu içinde iki rekât namaz kılar ve rahatlar. Kıldığı bu nafil namaz onu rahatlatır. Hâşim, yazarın diğer romanlarında yer verdiği ana karakterlere nazaran daha dindar bir karakterdir.

Hâtemu'r-reml dışındaki romanlarda yazarın dini konulara ve sembollere çok fazla yer vermediği görülür. Romanlarındaki karakterlerin kadın erkek ilişkileri konusunda İslâmî ölçülere riayet etmedikleri görülür. Evlilik dışı ilişki biçimleri ve kadın erkek arasında kayıtsız bir ilişki ve iletişim yazarın romanlarında oldukça yaygındır.

el-Lâsuâl ve'l-lâcevâb romanında geceleri taksi şoförlüğü yapan öğretmen Abdussettâr'ın taksisine aldığı bir imamla aralarında geçen diyalog vasıtasıyla yazar, Iraklı din adamlarını ve her şeyi kaderle açıklamaları anlayışını eleştirmektedir.

Yazar, *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanında dinin özünde bulunmayan, sırf gelenekten dolayı yapılan dinî ritüelleri Tevfik'in dilinden eleştirir:

*"Selmân el-Kassâbî'nin ölümünün ardından gelenekten dolayı yapılan Fâtiha günleri üç gündür devam ediyordu. Dinimizin kaynağını Kur'an ve Sünnetten mi yoksa gelenekten mi almalıyız?"*¹¹²

et-Tekerlî'nin diğer romanlarında da gördüğümüz bu geleneğin Irak'ta yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu geleneğe göre ölen kimsenin ardında en az üç gün olmak üzere "*Fâtiha günleri*" adıyla cenaze evinde birtakım dini uygulamalar yapılmaktadır.

İslâm'ın yasakladığı ölünün arkasından dövünme ve abartılı ağlamanın örneğini ise *el-Lâsuâl ve'l-lâcevâb* romanında görmek mümkündür. Erken yaşta vefat eden komiser Ebû Zekiyye'nin akrabaları günlerce cenaze evinde İslâm'a aykırı ağıt ritüellerinde bulunurlar.¹¹³

¹¹² et-Tekerlî, *el-Meserrât ve'l-evcâ'*, s.277.

¹¹³ et-Tekerlî, *er-Rac'u'l-ba'id*, s.24.

et-Tekerlî'nin romanlarında toplumun dine bakışı, dinin birey üzerindeki etkisi, toplumun din adamına bakışı ve batıl inançlar ile ilgili unsurların yer yer işlendiği görülür.

2.2.4. Aile Kurumu, Evlilik ve Kadına Bakış

2.2.4.1. Aile Kurumu

Sosyal hayatın temel unsurlarından biri olan aile en eski kurumlardandır. İnsan neslinin devamı için hayati öneme sahip ailenin özellikleri ise toplumdan topluma değişir. Toplumların farklı sosyal ve ekonomik durumları ile ilgili toplumun minyatürü sayılan aileden yola çıkılarak bilgiler elde edilebilir.¹¹⁴

Irak'ta en önemli sosyal bağlardan birisi aile bağıdır. Yazarın romanlarında Irak'ın farklı kesimlerinden aileler ele alınmış olup kimi zaman kurgu aile bağları üzerinden sürdürülmüştür.¹¹⁵

Romanlarda karakterlerin genelde aile ile ilişkilerine şahit olunur. Ailelerin içerisinde bulunan üyeler, ailenin boyutunu da belirlemektedir. Ailelerin boyutu üç şekilde ortaya çıkar: Geniş aile, çekirdek aile ve parçalanmış aileler. Ailenin dağılması ise boşanma yoluyla veya ölüm sebebiyle olur. Boşanmaların temel sebebi ise aldatma veya çocuk sahibi olamama durumudur.

Romanlardaki aile tiplerinden hareketle Irak'ta mevcut büyük aile ve çekirdek aile tipleri ile ilgili bilgiler elde edilir. Birkaç aileyi içine alacak bir yapı olan büyük aile ile ilgili birçok bulgu vardır. *er-Rac 'u'l-ba'id* romanında dört kuşak ile temsil edilen ve bütün bireyleri aynı evde yaşayan ailede karar almada Ebû Midhat ön plandadır. Aile bireylerinin alacakları kararlarda son sözü o söylemektedir.

Bu ailenin ve diğer romanlardaki ailelerin birçoğunun yaşam tarzı ataerkil bir yapıyı örnekler. Ataerkil aile yapısında, ailenin en büyük erkeği otorite olarak görülür.¹¹⁶ Geniş ailenin bir başka örneği *el-Lâsuâl ve'l-lâcevâb* romanında Ebû

¹¹⁴ Mustafa Erkal, *Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme*, Mayaş Yayınları, Ankara 1984, s.96.

¹¹⁵ el-Cemâlî, *The City in the Novel of Fuâd al-Takarîf*, s.28.

¹¹⁶ Adem Gürbüz, *Türk Romanında Aile (1971-1980)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2017, s.29.

Abdussettâr ve ailesidir. Ebû Abdussettâr hanesinde oğlu, gelini ve torunlarıyla beraber ikamet eder. Ailenin en büyük ferdi ve hanenin otoritesi konumundadır. Evdeki herkes ona büyük saygı gösterir. Ebû Midhat da görülen karar alma ile ilgili husus onda da görülür.

el-Meserrât ve'l-evcâ' romanında da Abdulmevlâ ailesi aynı evde yaşamamalarına karşın birbirlerine bitişik yapılan sekiz kulübede yaşarlar. Abdulmevlâ ile diğer aile fertleri etrafında gelişen olay örgüsü Birinci Dünya Savaşında başlayıp 80'li yıllara kadar olan dönemi ve bu dönemde aile yapısındaki batılılaşma ve geleneksellik arasındaki çatışmayı odağına alır.

Ebû Abdussettâr ve Abdulmevlâ'nın ölümüyle aile yapıları anne, baba ve çocuktan oluşan, çekirdek aile de denilen küçük aile tipi olarak devam eder. Aynı şekilde zaman olarak 70'li yıllar ve sonrasında geçen romanlarda aile yapıları baştan sona çekirdek ailedir. Büyük ailenin aksine bu ailede kararlar aile üyelerinin ortaklaşa fikirleri sonucu alınmaktadır. Modernleşmenin de etkisiyle görülen büyük aile evi ve evlenen aile bireylerinin de aynı evde yaşaması hususu tek bir ailenin yaşadığı evlere dönüşür.

*el-Meserrât ve'l-evcâ'*da Tefkik ve Kamîle, Ebû Fethiyye'nin ailesi, *el-Lâsuâl ve'l-lâcevâb*'da Abdussettâr'ın ailesi ve Ebû Selmân'ın ailesi, *Hâtemu'r-reml*'de Hâşim'in ailesi ve Râgıb el-Bağdâdî'nin ailesi çekirdek aileye verilebilecek örneklerdendir.

Irak toplumundaki ataerkil yapıya karşın romanlarda aile otoritesinin kimi zaman kadınlarda olduğu da görülmektedir. *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanında kocasının ölümünden sonra hem evinin hem atölyenin her şeyiyle ilgilenen Ummu Abdulbârî ve *Hâtemu'r-reml* romanında Doktor Selmâ'nın baskın karakter olması bunun göstergelerindendir.

Kadınların aile üzerinde derin etkileri görülür ve ailenin her boyutunda ön plandadır. Kahramanların genel olarak anneleri ile iyi ilişkileri vardır. *Hâtemu'r-reml* romanında bu durum aşırı derece bir bağlanmaya dönüşür.

Aile içinde kadın-erkek ilişkileri incelendiğinde kadınların en büyük sıkıntısının kendilerini anlamayan eşler olduğu görülür. Eşlerini anlamayan erkeklerin durumu *el-Meserrât ve'l-evcâ'* ve *Hâtemu'r-reml* romanlarında görülmektedir.

Aile kurumunda önemli bir konuma sahip olan çocuk, et-Tekerlî'nin romanlarında da kendine yer bulur. Romanlara genel olarak bakıldığında, *er-Rac'u'l-ba'id*'de Huseyn ve Medîha, *el-Meserrât ve'l-evcâ'*'da Selîm Mervân ve Âdile, *el-Lâsuâl ve'l-lâcevâb*'da Ebû Zekiyye ve Ummu Zekiyye, *Hâtemu'r-reml*'de Ebû Hâşim ve Sinâ'nın çocukları gibi, anne veya babasını yahut ikisini birden kaybetmemiş bir çocuğa çok az yer verilirken, mutlu bir çocuk ebeveyn ilişkisine sahip kişilerin de romanların akışı içerisinde önemli bir yere sahip olmadıkları görülür. Bu durumdan hareketle yazarın sağlıklı çocuk ebeveyn ilişkisine ağırlık vererek, ebeveynin önemine dikkat çekmeye çalıştığı sonucuna varılabilir.

Yazar, aile kurumunu zedeleyen unsurlara da romanlarında yer vermiştir. Aile içi şiddet, aldatma gibi unsurlar sıkça karşılaşılan durumlardandır.

Mutsuz evliliklerin bir sebebi veya sonucu olarak gösterilebilecek olan aldatma, *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanında ana tema denilebilecek kadar romana etki eder. Evli çiftlerin aldatmasını veya aldatılmasını örnekleyen bu romanda hem evli erkekler hem de evli kadınlar eşlerini aldatır. Tevfik eşi Kamîle'yi hem Âdile hem Envâr ile aldatırken Âdile eşi Selîm Mervân'ı aldatır. *el-Vechu'l-âhar*'da Muhammed Ca'fer ve Sa'diyye'nin evliliği Muhammed Ca'fer'in eşini aldatmasından dolayı sona erer.

Romanlarda aldatma gibi aile içi şiddet de evliliği ve dolayısıyla aileyi olumsuz etkiler. Şiddetin, duygusal ve fiziksel ve cinsel şiddet olarak üç farklı çeşidi görülür. *el-Meserrât ve'l-evcâ'*'da Kamîle eşi Tevfik'ten, *Hâtemu'r-reml*'de Hâşim babasından duygusal şiddet görürken, cinsel şiddet *er-Ra'u'l-ba'id*'de Munîre üzerinden yansıtılır. *Hâtemu'r-reml*'de Sinâ'nın eşinden gördüğü duygusal şiddet fiziksel şiddet ile son bulur. Çocuğa yönelik fiziksel şiddet *er-Rac'u'l-ba'id*'de San'a ve Suhâ'ya anneleri tarafından uygulanır.

Kalabalık evin en küçükleri olan Suhâ ve San'a hem anneleri Medîha'dan hem de evdeki diğer aile büyüklerinden fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalırlar. Eşinden boşanan Medîha yaşadığı psikolojik sıkıntılarının da etkisiyle özellikle küçük kızı San'a'yı en ufak hatasında saatlerce karanlık bir odada bekletme veya gün boyunca yemek yememe şeklinde cezalandırır.

Yazar, birçok romanında parçalanmış ailelere yer verir. Romanlarında genel olarak aile reisi olan erkekler bu parçalanmaya sebep olurlar. *er-Rac'u'l-ba'id* romanında bir bankada şube müdürü olarak çalışan, eşi Medîha ve iki çocuğuyla birlikte mutlu bir evliliği olan Huseyn, kumar bataklığına düştükten sonra her şeyini kaybeder. Bu duruma dayanamayan Medîha, Huseyn'i terk eder.

el-Meserrât ve'l-evcâ' romanında ise kendisini çok seven Kamîle ile evlenen Tevfîk, eşini evli bir kadın olan Âdile ile aldatır. Bu olayı öğrenen Kamîle ise Tevfîk'ten boşanır. Tevfîk de tıpkı Huseyn gibi her şeyini kaybeder ve ömrünün kalanını maddi olarak zor şartlar altında geçirir. Yazar, ailelerine sahip çıkmayan bu iki karaktere kötü bir gelecek çizmiştir.

et-Tekerlî, toplumun ve bireylerin aileye verdikleri önem, aile ile ilgili gelenek ve görenekler, ailede karar mekanizması, çocuk ve çocuk yetiştirmeye bakış gibi konuları romanlarında işlemiştir. Yazar içinde yaşadığı topluma ait bu unsurları başarıyla yansıtmıştır.

2.2.4.2. Evlilik

Evlilik konusu romanlarda toplumsal ve bireysel olarak farklı boyutlarıyla yer almıştır. Özellikle geleneksel evlenme biçimleri, erken yaşta evlilik ve eşler arasındaki yaş farkı gibi hususlar eleştirel bir tavırla karşımıza çıkar.

Evlilik, romanlarda görücü usulü ve severek evlenme olarak iki şekilde görülmektedir. *er-Rac'u'l-ba'id* romanında Huseyn ve Medîha, Munîre ve Midhat, *el-Lasuâl ve'l-lâcevâb* romanında Zekiyye ve Şihâb bin Ahmed, *el-Meserrât ve'l-evcâ'*da Süreddîn ve Ummu Abdulbârî, Abdulbârî ve Sureyya, Tevfîk ve Kamîle görücü usulü ile evlenmişlerdir. Severek evlenme olarak adlandırılan yöntemle evlenenlerin tek örneği *el-Meserrât ve'l-evcâ'*da Selîm Mervân ve Âdile'dir.

Erken evlilik oranının yüksek olduğu Irak'ta, özellikle kızların çok erken evlendirildikleri görülmektedir.¹¹⁷ Toplum romanlardaki kurguya göre de erken yaşta evliliği önemsemektedir. Safiyye'nin Munîre'ye yönelik şu sözleri gibi bu hususu destekleyen çok sayıda bulgu vardır: *"Yaşın yirmi dördü buldu. Bütün yaşıtların çoluk çocuk sahibi oldu. Eller ne der? Artık bir yuva kurmalısın."*¹¹⁸

Bu konuda bir diğer bulgu *el-Lâsuâl ve'l-lâcevâb* romanında Zekiyye'nin annesi ve halası tarafından erken yaşta zorla evlendirilmek istenmesidir. Amcasının oğlu Abdussettâr'ı seven Zekiyye kendisiyle evlenmek için gelen bütün taliplilerini geri çevirir ve Abdussettâr'ın üniversiteyi bitirmesini bekler. Kendisi için gelen taliplilerini geri çeviren Zekiyye, annesi ve halasının tepkisiyle karşılaşır. Zekiyye ile annesi ve halası arasında evliliğin gecikmesi ve yaş konusunda çok defa problemler yaşanır.

Başka bir zorla evlendirilme vakası *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanında görülmektedir. Nâciye, lise öğrencisiyken babası tarafından zorla akrabaları Mümtâz ile evlendirilir. Yazar, ana karakter Tevfik'in, *"Daha on altısında önünde parlak bir gelecek olan bir lise öğrencisini sadece evi olduğu için hiç sorgulamadan uzaktan akrabaları Mümtâz ile evlendirdiler"*¹¹⁹ sözleriyle kız çocuklarının görüşü alınmadan yapılan evlilikleri eleştirir.

er-Rac'û'l-ba'îd romanında da küçük yaşta Huseyn ile evlendirilen Medîha, kocası tarafından psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kalır. Her şeye rağmen kocasını sevmeye ve yuvasını korumaya çalışan Medîha, kocasının bütün varlığını ve evlerini kumarda kaybetmesi ile kocasını terk eder ve iki kızıyla beraber baba evine döner. Baba evinde de zor günler geçirir. *"On iki kişilik bir ailenin bütün yükü omuzlarımda, iş yapmadığım zamanlarda kendimi orada sığıntı gibi hissediyordum"* sözleriyle Medîha, baba evinde de bir nevi psikolojik şiddete maruz kalır.

Yazar, Medîha ile aynı zamanda onurlu ve dirayetli Iraklı kadının portresini çizer. Her şeyini kaybettikten sonra Kuveyt'e giden ve orada bir süre çalıştıktan

¹¹⁷ Meryem Tuna Uysal, Gizem Tan Eren, Esmâ Şimşek, "Toplumsalın Doğallaştırılması: Erken Evliliklerde Toplumsal Cinsiyet Algısı", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 47, 2019, s.199.

¹¹⁸ et-Tekerlî, *er-Rac'û'l-ba'îd*, s.53.

¹¹⁹ et-Tekerlî, *el-Meserrât ve'l-evcâ'*, s.131.

sonra tekrar Irak'a dönen Huseyn tekrar kumar oynamaya başlar. Kumardan yüksek miktarda para elde edince Mediha'ya ve kızlarına yardım etmek ister. Ama Mediha onurlu bir duruş sergiler ve “*Ben ve kızlarım senden bir şey istemiyoruz. Senin bir kuruşuna bile muhtaç değiliz Allah'a şükür. Git ve o parayı kazandığın haram yerlerde harca!*”¹²⁰ sözleriyle kumardan kazanılmış bir parayı kabul etmeyeceğini dile getirir.

et-Tekerlî, evlilik müessesesinin denklik unsuruyla ayakta kalacağını düşündüğünden, yaş eşitsizliğini özellikle de genç kızlarla evlenen yaşlı adamları olumsuz bir figür olarak göstermektedir. *el-Meserrât ve 'l-evcâ'* romanında para için kızını tanımadığı yaşlı bir adamla evlendiren Ebû Fethiyye başta kendi akrabaları olmak üzere çevresinden şiddetli eleştiriler alır. Bu denklik içermeyen aile toplum tarafından hoş görülmemiştir.

et-Tekerlî'nin romanlarında evliliğe bakış, evliliğin gerçekleşebilmesi için aranan şartlar, kız isteme ve söz kesme adâbı, görücü usulü ve severek evlenme çeşitleri, erken yaşta evlilik, nikâh, düğün gibi çok çeşitli konular gelenek ve göreneklerle bağlantılı olarak anlatılmıştır.

2.2.4.3. Kadına Bakış

Kadın olgusu çağdaş Iraklı edebiyatçıların eserlerinde öne çıkan bir tema olmuş ve Iraklı kadının yaşamı değişik açılardan ele alınmıştır.¹²¹

XX. yüzyıl Irak kadını farklı yönleriyle resmedilir. Yazar toplum yapısı içerisinde kadının gelişimini derin kavramları işleyerek ele alır. Romanlarında kadın sorunsalının temelinde yatan başlıca unsurlar toplumsal baskı ve toplumsal eşitsizliktir. Ataerkil bir aile yapısına sahip Irak toplumunda kadının yaşadığı sorunlar çeşitli açılardan değerlendirilir.¹²² et-Tekerlî, toplumun kadına yüklediği roller karşısında kadın karakterlerin davranışlarını bir psikolog gözüyle yorumlar.

¹²⁰ et-Tekerlî, *er-Rac'u'l-ba'id*, s.242.

¹²¹ Ahmed, *Şahsiyyetu'l-mer'e fî rivâyât Fuâd et-Tekerlî*, s.14.

¹²² Ahmed, *Şahsiyyetu'l-mer'e fî rivâyât Fuâd et-Tekerlî*, s.19.

Romanlardaki kadın portresi temelde iki kısma ayrılır. Birincisi ve çoğunluğu teşkil eden kısım, ataerkil yapı içinde birçok konuda temel hakları elinden alınıp mağdur edilen kadınlardır. Bu kadınlar *er-Rac 'u'l-ba'id* romanında Ummu Midhat, Ummu Munîre, Munîre, Medîha, *el-Vechu'l-âhar*'da Sa'diyye, *el-Lâsuâl ve'l-lâcevâb*'da Zekiyye, *Hâtemu'r-reml*'de Âmâl, Kâdiriyye, *el-Meserrât ve'l-evcâ'*da Fethiyye ve Nâciye'dir. Bu karakterlerin en belirgin ortak özellikleri sadece evin içinde anlatılmaları, sosyal hayatta herhangi bir söz hakkına sahip olmamaları ve içinde bulundukları durumu kanıksamalarıdır. Ayrıca toplum tarafından dayatılan adetlere, geleneklere ve çevresindeki erkeklere boyun eğmişlerdir. Bu karakterler olumsuz çevresel etmenler ve eğitimsizlik nedeniyle doğruyu bulamaz, bulsalar bile harekete geçemezler. Hayatlarını yönlendirebilme gücüne sahip değildirler.

İkinci kısım ise bu adet ve geleneklere karşı çıkan ve buna karşı mücadele içinde olanlardır. Bu karakterlere ise Doktor Selmâ, Kamîle, Âdile, Ummu Abdulbârî, Sureyya örnek verilebilir. Güçlü karakteriyle dikkat çeken Doktor Selmâ, iki aile arasında yaşanan bir uyuşmazlıkta hakemlik görevi üstlenerek kendisine biçilen kalıbın dışına çıkar. Ummu Abdulbârî ise kocasının vefatının ardından hem atölyenin hem de evin idaresini üstlenir ve bu hususta dirayetli bir duruş sergiler.

Yazarın, kadın ve evlilik ile alakalı ele aldığı sorunlardan bir diğeri kızların eğitimine gerekli önemin verilmemesidir. Bazı ebeveynlerin kızları için düşündükleri tek gelecek onları zengin bir kişiyle evlendirebilmektir. Bu nedenle onlar için eğitimin pek bir önemi yoktur. Bazı genç kızlar da bu fikri paylaşır. Fikir ve ahlak bakımından eşler arasında olan uçurumdan dolayı bu durum mutsuz evliliklerin en önemli sebebi olarak ortaya çıkar.

Bir kısım ebeveynler ise kızlarının eğitimine önem verir. Ne var ki bu önem veriş kızlarının iyi bir konumda olmasını istemelerinden değil, aksine kızlarını evlendirdikleri kişinin mevkiinin daha yüksek olmasını istemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durumun en belirgin örneği *el-Lâsuâl ve'l-lâcevâb* romanında Zekiyye ve onun eğitimini üstlenen annesi ve halasında görülür.

Yoksul ve ezilen insanları romanlarına konu olarak seçen et-Tekerlî, kadın konusunu da buna bağlı olarak ele almıştır. Adet ve geleneklerin toplum yaşamına

etkisini, aldatılan kadının geleneksel, yoksulluk ve eğitimsizlik nedeniyle çaresizliğini, yoksul ve eğitimsiz kadınların anne ve eş olarak çektiği acıları ve toplum içindeki konumlarını Irak toplumu gerçeğiyle birlikte işlemiştir.

2.2.5. Adalet

Hukuk fakültesi mezunu olan, hâkimlik ve anayasa mahkemesi başkanlığı görevlerinde bulunan et-Tekerlî, Irak adli sistemi ile ilgili sorunları romanlarında ele alır. Yazar özellikle adalet ve adalet ile ilişkili meselelere hukukçu kimliğinin getirdiği titizlikle eğilir.

er-Rac‘u‘l-ba‘îd romanında Irak kanunlarına göre babanın kızlarını görmesi engellenir. Baba karakterinde olan Huseyn ise bunun sadece Irak’ta değil, bütün dünyada en doğal hakkı olduğunu söyler. “Önce babanın hakkını konuşalım ey ileri gelenler. Onun mutlak ve şüphe götürmez hakkını. Bütün her şeyi çocukları için yapmış bu babanın hakkını. Ondan sonra oturur siz ileri gelenlerle sorumluluklarımızı konuşuruz. Bana haklarını ve nesebini söyle sana bu ülkede kim olduğunu söyleyeyim; Hayvan, insan, dinozor, böcek... Önemli olan hakkını araman ve ona sahip çıkmandır.”¹²³ Sözleriyle Irak adalet sistemine eleştiri yöneltmektedir. Ona göre Irak’ta kişiye özel bir adalet sistemi vardır.

et-Tekerlî’nin suçluların tahliyesi için uygulanan kefalet sistemini neredeyse bütün romanlarında farklı şekillerde eleştirdiği görülmektedir. Yazar, kahramanlarının diliyle eleştirdiği bu sistemdeki kefalet ücretlerinin çok fazla olduğunu ve devletin bu yolla halkı sömürdüğünü düşünmektedir.¹²⁴

Yazar, *el-Meserrât ve‘l-evcâ‘* ve *el-Lâsu‘âl ve‘l-lâcevâb* romanlarında kız çocuklarına miras hakkı verilmemesi üzerinden miras hukuku konusunda Irak toplumuna yönelik bir eleştiri ortaya koyar.¹²⁵

¹²³ et-Tekerlî, *er-Rac‘u‘l-ba‘îd*, s.89.

¹²⁴ et-Tekerlî, *el-Lâsu‘âl ve‘l-lâcevâb*, s.83.

¹²⁵ et-Tekerlî, *el-Meserrât ve‘l-evcâ‘*, s.309.

2.2.6. Ekonomik Hayat

et-Tekerlî'nin romanlarında en çok görülen sosyal sorunlardan biri de ekonomik kökenli sorunlardır. Fuâd et-Tekerlî, romanlarında hem toplumsal hem de kişisel yönüyle ekonomik sorunları ele almıştır.

Çocukluk yıllarında savaş şartlarını yaşayan her Iraklı birey gibi et-Tekerlî de özellikle babasının ölümünün ardından fakirlikle tanışmış, toplumun bu problemini büyük bir duyarlılıkla gözlemlemiştir.

Yazarın romanlarında ekonomik faktörler sınıfsal tabakalaşmanın da temelini oluşturmuştur. et-Tekerlî, romandaki her bir kişiyi toplumun ekonomik anlamda farklı bir kesimini temsil edecek şekilde karakterize etmiştir. *Hâtemu'r-reml* romanında Âmâl ve ailesi ekonomik olarak üst bir sınıfa mensup iken, Hâşim ve ailesi daha düşük bir sınıfa, aynı şekilde *er-Rac 'u'l-ba 'îd* romanında Adnân ve ailesi üst sınıfa yakın iken Munîre ve ailesi tam tersi bir durumdadır.

Romanlarda ekonomi ile alakalı bir diğer husus Birinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında haksız yollarla zenginleşip, elde edilen bu haksız kazançla ülke ekonomisine zarar veren tiplerdir.

Bu tiplere ilk örnek *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanında el-Kassâbî ailesidir. Romanın ana karakteri Tevfik, Birinci Dünya Savaşı yıllarında karaborsacılık gibi yasadışı ve haksız yollarla zengin olan kayınpederi Selmân el-Kassâbî'yi "*Kassâbî bey gibi insanların kanı vücuda yıllar boyu sınırsız bir şekilde kolayca kazandığı kârlar ve haksız şekilde aldığı ihalelerle girer. Bu kan sadece kazanmaya odaklanıp zarar etmeme ihtirasıyla beslenir. Bu ihtiras sonunda öyle bir noktaya gelir ve vücuttan beslenen kan vücudun ölümüne sebep olur.*"¹²⁶ sözleriyle eleştirir.

el-Meserrât ve'l-evcâ' romanında savaş sonrası zenginliğe benzer bir durum *er-Rac 'u'l-ba 'îd* romanında da görülmektedir. Ebû Adnân, savaş zamanı levazım ambarlarında askerlik yapmış, daha sonra askerlikten ayrılarak komisyonculuk yaparak zengin olmuş biridir. Ebû Adnân da tıpkı Selmân el-Kassâbî gibi savaş zamanı zenginleşen tiplerdendir.

¹²⁶ et-Tekerlî, *el-Meserrât ve'l-evcâ'*, s.91.

Ekonomik sınıf-mekân ilişkisi de ele alınan konulardandır. Özellikle *el-Meserrât ve 'l-evcâ'* ve *el-Lâsuâl ve 'l-lâcevâb* romanlarında bu konuda birçok bulgu vardır. *el-Meserrât ve 'l-evcâ'* romanında zamanla sosyo-ekonomik olarak daha iyi bir konuma gelen el-Kassâbî ve Abdulmevlâ aileleri oturdukları el-Kerâde mahallesinden yeni evlerin inşa edildiği Hayyu'l-âmil'e taşınırlar. *el-Meserrât ve 'l-evcâ'* romanında olduğu gibi bir ekonomik sınıf ve mekân ilişkisi, *el-Lâsuâl ve 'l-lâcevâb* romanında da görülmektedir. Beklenmedik bir şekilde bulunan bir mücevher torbası ile zengin olan Abdussettâr ve ailesinin yaptıkları ilk iş oturdukları mahalleyi değiştirip, el-Hayyu'l-'arabî'de bir villa satın alarak oraya taşınmak olmuştur.

et-Tekerlî'nin romanlarında ekonomik hayat ağırlıklı olarak yoksulluğun anlatılması ve toplumda yasal olmayan yollarla zenginleşen kişilerin eleştirilmesi şeklinde işlenmiştir. Ekonomik sınıf ve mekân ilişkisi de yazarın bütün romanlarında yer verdiği bir durumdur. et-Tekerlî ayrıca kapitalizm ve sanayileşmenin ülkesindeki olumsuz etkilerine romanlarının kurgusunda yer vermiştir.

2.2.6.1. Yoksulluk

İnsanlık tarihinin hemen hemen bütün dönemlerinde ve bütün toplumlarda gözlemlenebilen bir olgu olan yoksulluğun birçok farklı tanımı yapılmıştır. En genel tanıma göre yoksulluk, toplam kazançların biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim ve benzeri asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesidir.¹²⁷ Yoksulluk finansal bir terim olarak maddi kaynaklardan yoksun kılınmak anlamına gelmektedir.¹²⁸

Yoksulluk olgusu ve yoksul insanları işleyen et-Tekerlî, Irak'ta geçmiş dönemlerde yaşanan yoksulluğun toplum ve birey üzerindeki etkisini de başarıyla yansıtır. Irak tarihinin sancılı dönemlerini ele alan yazarın romanlarında yoksulluk olgusu önemli bir yer işgal etmektedir.

¹²⁷ Esra Banu Sipahi, "Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:11, 2006, s.173-175.

¹²⁸ Ertan Özensel, *Türkiye'de Kırsal Yapıların Dönüşümü Kırsal Sosyolojisi*, Çizgi Kitabevi, Konya 2015, s.160.

er-Rac‘u‘l-ba‘îd romanında düşük gelirli insanların yaşadığı yoksulluk çok üzücü sahnelerle karşımıza çıkar. Kalabalık aile evinde yenilen yemekler genellikle ekmek ve su veya kek ve sudan ibarettir. Irak’ın ekonomik anlamda orta sınıfına mensup bir ailenin yemeğinin böyle olması o dönem Irak’ta yaygın olarak hâkim olan yoksulluğun seviyesi anlatılmak istenmiştir. Darbe dönemlerinde ülkenin kötüye giden ekonomik durumu aileyi olumsuz etkilemiştir. Evin en küçük çocuğunun okula başlanması da yoksulluktan ötürü sürekli ertelenir.

Ana teması yoksulluk olan *el-Lâsuâl ve‘l-lâcevab* romanında öğretmen olan ana karakter Abdussettâr Hâmid ez-Zuhdî’nin ailesinin ve çevresindekilerin yaşadığı yoksulluk eser boyunca hissedilir. Öğretmenliğe ek olarak geceleri taksicilik yapan Abdussettâr, ailesinin temel ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır. O dönemde orta sınıfa mensup bir memur ailenin yaşadıkları ile ambargo döneminde Irak toplumunun yaşadığı yoksulluk *el-Lâsuâl ve‘l-lâcevab* romanında ayrıntılı bir biçimde işlenir.

Son çare olarak bazı ev eşyalarını ve babasından kalan kitapları da satmak isteyen Abdussettâr karakteriyle yazar, Irak toplumuyla ilgili çok önemli iki mesaj vermektedir. Bunlardan ilki, öğretmen olan Abdussettâr’ın kitap okumaması ve bu kitapları sadece satmak istemesidir. İkincisi ise, Irak toplumunun kitap okumak için karnının tok olması gerektiğidir. Bu husus kitapları satmak isteyen Abdussettâr’ın “*Kitapların hepsini satmak istiyorduk. Fakat hepsini satabilsek bile iki öğün yetecek yiyecek bile alamıyorduk. Karnı doymayan bu toplumda–kim kitap almak ister ki? Hiç şüphesiz boş bir kafa ile boş bir midenin birleşmesi kitap düşmanlığı olur.*”¹²⁹ ifadelerinde görülür.

Gelir paylaşımındaki eşitsizlik, toplumun ekonomik ve sosyo-kültürel yapısına doğrudan etki eden unsurlardandır. Toplumun belirli bir kesimi geniş imkânlarla sahipken diğer bireylerin yeme içme gibi temel insani ihtiyaçlarını karşılayamaması toplumdaki çatışmayı derinleştirir.¹³⁰ *el-Lâsuâl ve‘l-lâcevâb* romanında toplumdaki eşitsizliği ve Iraklıların yaşadığı yoksullukta yabancı

¹²⁹ et-Tekerlî, *el-Lâsu‘âl ve‘l-lâcevâb*, s.9.

¹³⁰ Fuat Güllüpınar, “Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma Açısından Vatandaşlık Üzerine Sosyolojik Bir Analiz”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, c.67, Sayı: 1, Ankara 2012, s.95-100.

devletlerin de payı olduğu Abdussettâr'ın “*Endülüs meydanında üç adam taksime bindi. Kendilerini A‘zamiyye mahallesine götürmemi istediler. Bin beş yüz dinar ücrette anlaştık. Aralarında fısıltıyla konuşuyorlardı fakat onları duyabiliyordum. Geçim sıkıntısından ve devlette rüşvet ve hırsızlığın çok artmasından şikâyet ediyorlardı. Onların gün geçtikçe her anlamda ezilen küçük memurlar olduğunu tahmin ettim. Hükümetin gıda karşılığında petrol satması projesine karşı olduğunu söyledi. Arkadaşı ona hak vererek yabancıların ellerini artık Iraklıların boyunlarından çekmeleri gerektiğini söyledi. Onlar bu toprakların zenginliklerini sömürüp en kaliteli viskileri içiyorlar, bu toprakların çocukları ise yiyecek bulamadıkları için ölüyorlar.*”¹³¹ sözleriyle ifade edilir. Yabancı devletler, Irak'ın kaynaklarını sömürürken Irak halkının açlıktan ölmesi yazarın dikkat çektiği bir husustur.

Taksideki memurlar Irak'ta 1996 yılında uygulanmaya başlanan petrol-gıda programından şikâyet ederler. Irak'a uygulanan uluslararası ambargonun bir sonucu olarak BM'nin gözetiminde uygulanan program 2003 yılına kadar uygulanmaya devam etmiştir.¹³² Özellikle Körfez Savaşı sonrası uluslararası ambargo uygulanan Irak'ta halk temel gıda ve ilaç ihtiyaçlarını temin etmekte güçlük çekmiştir. Bu program bir nebze Irak toplumunu rahatlatırsa da yazarın da eleştirdiği gibi istenilen verimi sağlamamıştır ve ambargonun etkileri devam etmiştir.¹³³ Bu romanda, Iraklılar ambargo döneminde yoklukla o kadar burun burunadır ki hayatta kalabilmek için yalan söyler, hırsızlık yapar hatta bir süre sonra bunların hayatta kalmak için kaçınılmaz bir gerçek olduğunu savunurlar.

er-Rac‘u‘l-ba‘îd romanında Iraklıların 14 Temmuz 1958 ve 8 Şubat 1963 darbeleri arasında yaşadığı yoksulluk işlenir. Bu yoksulluktan bilhassa çocukların etkilendiği görülür. Anlatıcı-yazarın “*Açlık günlerdir peşlerini bırakmıyordu. San‘a, kayısı reçeli, kaymak ve sıcak ekmekli bir kahvaltı yapmak istiyordu.*”¹³⁴ cümlelerinde evin en küçüğü olan San‘a, az miktarda bulabildikleri tek çeşit

¹³¹ et-Tekerlî, *el-Lâsu‘âl ve‘l-lâcevâb*, s.58.

¹³² www.un.org/depts/oip/background (Erişim Tarihi:13.11.2020)

¹³³ Tayyar Arı, “Irak’a BM Yaptırımları: Kitleli İmha Silahlarının Denetimi ve Ambargo”, *Avrasya Dosyası*, c.6, Sayı:3, Bursa 2000, s.252-255.

¹³⁴ et-Tekerlî, *er-Rac‘u‘l-ba‘îd*, s.49.

kahvaltının yerine farklı çeşitlerle dolu bir kahvaltı sofrasının hayalini kurduğu görülür.

Aynı eserde bir dönem banka müdürlüğü de yapan fakat sonraları diğer birçok Iraklı gibi yoksullukla tanışan Huseyn, yaşadığı yoksulluğa *“Ey lanetli halkın ferdi! Şu pejmürde kahvehaneye oturup çay içebilecek kadar delik cebinde bir dinar bile yok senin”*¹³⁵ sözleriyle isyan eder.

el-Meserrât ve 'l-evcâ' romanında Bağdat'ın ücra köşeleri, buralarda yaşayan yoksul insanlar ve yaşadıkları mekânlar ustalıkla tasvir edilmiştir. Başkent Bağdat'ın gösterişli dış görüntüsünün arkasında gizli kalmış kenar mahallelerde yaşanan yoksulluk tüm gerçekçiliğiyle gösterilmiştir. Romanın ana karakteri Tevfik'in, boşandıktan ve işini kaybettikten sonra Bağdat'ın kenar mahallelerinden olan el-Kerâde mahallesinde çok cüzi bir miktara tuttuğu pansiyon odasını tasvir ederken odanın yoksulluk koşulları *“Etrafta kırık dökük sandıklar, sandalyeler ve dolap vardı. Pencereleer kırık ve dışarının bütün soğuğu içeride hissediliyordu. Yağ, çerçöp, yumurta kabuğu ve balık artıkları dolu pis su birikintileri vardı yerlerde... İçeride keskin bir koku, çürük kokusu da vardı. Ama bu önemli değildir; iki dakika üzerinizde kalır bu izlenim sonra geçer. Çünkü artık siz de pis kokarsınız.”*¹³⁶ pasajıyla tasvir edilir.

Yoksulluk ile ilgili trajik bazı durumların da tasvir edildiği *el-Meserrât ve 'l-evcâ'* romanında farklı hayatların farklı problemlerine dair parça parça sahneler tasarlanmıştır. Romanda, yılbaşı gecesi geçimini sağlamak için sokakta kâğıt toplayan bir sokak çocuğu anlatılır. Romanın ana karakteri Tevfik, Fethiyye'nin ailesi ile yılbaşı gecesini eğlenerek geçirirken çocuğun sokakta yaşam mücadelesi içinde olması sosyal hayattaki zıtlıklara örnektir. Yılbaşı gecesi, diğer insanlar için eğlenmek anlamına gelirken bütün umutlarını karton kutulara bağlamış bir çocuk için bu gece ekmek parası kazanılacak bir gecedir.

Irak'ta farklı zamanlarda yaşanan yoksulluk yazarın romanlarında toplumun farklı kesimlerini kapsayacak biçimde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. et-Tekerlî,

¹³⁵ et-Tekerlî, **er-Rac'u'l-ba'id**, s.87.

¹³⁶ et-Tekerlî, **el-Meserrât ve 'l-evcâ'**, s.320.

Irak'ta maddi ve manevi açıdan çeşitli zorlukların olduğu bir zaman diliminde yaşaması sebebiyle Bağdat'ta yoksul insanları gözlemlemiş, bu tecrübesi de romanlarında yer almıştır. Yazar, yoksul insanların trajedilerini tasvir ederken, varlıklı insanların yaşadığı gerçekliğe de eğilmiştir. Yazarın etkilendiği sol düşüncenin bir uzantısı olarak yoksul ve varlıklı insanlar arasındaki gelir dağılımı ve kapitalizm eleştirisi romanlarında yer almıştır.

2.2.6.2. Meslek Grupları

Romanlarda şehir hayatını merkeze alan yazar, meslekleri de şehir hayatını merkeze alarak belirlemiştir. Karakterlerin önemli bir kısmı farklı alanlarda memur iken, diğerleri ressam, nükleer fizikçi gibi çeşitli alanlardan seçilmiştir.

Kendisi de farklı memurluk görevlerinde bulunmuş olan et-Tekerlî, karakterlerini genel olarak memur tabakasından seçmiştir. Adalet Bakanlığındaki memuriyet yaşamına vâkıf olan yazar, *el-Meserrât ve'l-evcâ*'da bu yaşamı ustaca tasvir etmiştir. Bu romanda ana karakter olan Tevfik, Irak Adalet Bakanlığı'nın resmi yazışma biriminde yazı işleri müdürlüğü yapmaktadır. Tevfik'in günlüğü olarak tasarlanan bölümlerde memuriyet yaşamıyla ilgili ayrıntılar anlatılır.¹³⁷

el-Vechu'l-âhar romanında 1950'li yıllarda memurların maaşlarını alma şekliyle ilgili bilgiler vardır. Romandaki bilgiler ışığında o dönemde memurların maaşlarını, muhasebe biriminden isimlerinin yazılı olduğu zarflarda aldıkları “*Muhammed Ca'fer her ay tekrarladığı işi yapmak için muhasebe birimine geldi. Üzerinde Muhammed Ca'fer yazan zarfı teslim aldı ve içindeki dinarları büyük bir özenle saydı.*”¹³⁸ cümleleriyle anlaşılmaktadır:

Yazar kendi çalışma alanından farklı görevlere sahip karakterler tasarlamıştır. Avukat, hâkim, el-Mahkemetu'r-Reîsiyye üyesi gibi karakterler ile farklı romanlarda sıkça karşılaşılmaktadır.

Hâtemu'r-reml romanında yazar ile meslektaş olan, el-Mahkemetu'r-Reîsiyye üyesi bir karakter vardır. el-Mahkemetu'r-Reîsiyye üyesi olan Ebû Hâşim'in iş

¹³⁷ et-Tekerlî, *el-Meserrât ve'l-evcâ*, s.129.

¹³⁸ et-Tekerlî, *el-Vechu'l-âhar*, Dâru'l-âdâb, Beyrut 1996, s.69.

yaşamına ilişkin ayrıntılar verilirken yazarın kendi yaşamındaki deneyimlerinden yararlandığı düşünülebilir. Aynı şekilde birçok hâkim ve avukat karakter romanlarda yer almaktadır.

Eğitim bölümünde de bahsedildiği üzere öğretmenlik yapan birçok karakter vardır. *er-Rac‘u‘l-ba‘îd* romanında Munîre ve Medîha, *el-Lâsuâl ve‘l-lâcevâb* romanında ana karakter Abdussettâr ve babası Ebû Abdussettâr, *el-Meserrât ve‘l-evcâ‘*’da Kamîle öğretmenlik yapmaktadır. Bu karakterlerden ise sadece Abdussettâr‘ın okulla ilgili tecrübeleri görülmektedir.

Romanlarda öğretmenlik kadar yaygın olarak görülen bir diğer meslek de bankacılıktır. Bankacılık sektöründe çalışan karakterlerin tamamı Irak‘ın Ziraat Bankası olarak adlandırılan¹³⁹ er-Râfideyn bankasında çalışmaktadır. *el-Meserrât ve‘l-evcâ‘* romanında Tevfîk‘in sevgilisi olan Âdile er-Râfideyn bankasında memur olarak çalışmaktadır. Aynı şekilde *er-Rac‘u‘l-ba‘îd* romanında Huseyn, Kuveyt‘e gitmeden önce aynı bankada şube müdürü olarak bir süre çalışır. er-Râfideyn bankasının et-Tekerlî‘nin eserlerinde özellikle seçildiği anlaşılmaktadır. Banka, Hizbu‘l-Ba‘s zamanında devlet bankası yapılmış ve parti mensuplarınca kendi taraftarlarının çıkarları için kullanılmıştır. et-Tekerlî, eserlerinde genellikle ahlaki ve sosyal açıdan yozlaşmış karakterlerini er-Râfideyn bankası ile ilişkilendirmiştir.

Yazarın resim sanatı ve resamlara özel bir önem verdiği görülmektedir. *Hâtemu‘r-reml* ve *el-Meserrât ve‘l-evcâ‘* romanlarında resim sergilerinin tasvirleri yer almaktadır. Ayrıca *el-Meserrât ve‘l-evcâ‘* romanında karakterler arasında ressam da bulunmaktadır.

el-Meserrât ve‘l-evcâ‘ romanında farklı bir meslek dalı olarak nükleer fizikçi olan Abdulcevâd Mahmûd dikkat çekmektedir. Bağdat Üniversitesinde öğretim üyesi de olan Mahmûd fakültedeki odasında ölü bulunur ve intihar ettiği ailesine bildirilir. Anlatıcı-yazar, “Ülkesi ve öğrencileri için çok önemli işlere imza atan Abdulcevâd Mahmûd‘un intihar etmesi için hiçbir sebep yoktu. Mutlu bir evliliği ve iş yaşamı

¹³⁹ www.sabah.com.tr/ekonomi/2009/06/29 (Erişim Tarihi:10.12.2020)

*vardı ve ekonomik anlamda bir sıkıntısı yoktu. O bir suikasta kurban gitmişti”*¹⁴⁰
sözleriyle önemli bir bilim adamının öldürülmesini anlatır.

Yazar, roman karakterlerinin mesleklerini ağırlıklı olarak memur kesiminden seçmiştir. Ayrıca yazar, hukukçu kimliğine uygun olarak birçok hukukçu karaktere eserlerinde yer vermiştir.

2.2.7. Göç Olgusu

Göç olgusu; ekonomik, toplumsal veya siyasi sebeplerle birey ya da toplulukların bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim alanına gitme işi olarak tanımlanmaktadır.¹⁴¹ et-Tekerlî'nin romanlarının genelinde kurgulanan göç olayları iç göç ve dış göç olarak iki şekildedir.

Romanlarda göçün bireysel veya aile ile beraber olduğu görülür. Genel anlamda kişinin kendisini gerçekleştirmesine yönelik olan bireysel göçe serbest göç ismi de verilmektedir.¹⁴²

Bireysel göçe ilk örnek, *el-Vechu'l-âhar* romanının ana karakteri olan Muhammed Ca'fer'dir. Muhammed Ca'fer tek başına ve kendini gerçekleştirme yolunda göç etmenin de bir temsilidir. Muhammed Ca'fer hayattan keyif almak isteyen basit bir memurdur. Fakat hayatta yapmak istediklerini gerçekleştiremez. Nâyif en-Necât'a göre Muhammed Ca'fer karakteri ile 1920'lerde çalışmak için köyden kente göç eden gençler sembolleştirilmiştir.¹⁴³

Aile büyüklerinin göçe olan olumsuz bakışları da yine aynı eserde görülür. Muhammed Ca'fer'in annesi, romandaki “*Annesi yaşlı ve hasta bir kadındır. Ona göre Ba'kûba'dan ayrılmak hayattan ayrılmak gibidir. Kayınvalidesi ise bu konuda annesinden daha katıdır. Ba'kûba'dan başka yerde yaşayacağını düşünemez.*”¹⁴⁴ cümleleriyle Muhammed Ca'fer'in Ba'kûba'dan ayrılmasını istemez.

¹⁴⁰ et-Tekerlî, *el-Meserrât ve'l-evcâ*, s.201.

¹⁴¹ T.D.K Türkçe Sözlük, “Göç”, T.D.K Yayınları, Ankara 2005, s.769.

¹⁴² Ali Kurt, *Memleketi İstanbul'a Taşımak: 1950 Sonrası Türk Romanında Göç*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2018, s.15-16.

¹⁴³ Nâyif en-Necât, “el-Luga fî rivâyeti'l-vechi'l-âhar”, *Mecelletu't-terbiye*, Sayı: 36, s.534.

¹⁴⁴ et-Tekerlî, *el-Vechu'l-âhar*, s.18.

er-Rac‘u‘l-ba‘îd romanında dış göç ve eğitim amaçlı göçün örnekleri vardır. Bağdat’ta doğup büyüyen Munîre öğretmen olarak Ba‘kûba’ya atanır. Bu yolculuğunda annesi de onu yalnız bırakmaz ve iki sene Ba‘kûba’da yaşarlar. Dış göçün örneğini ise 14 Temmuz 1958 darbesinden sonra ülkede giderek artan işsizlik sonucu işini kaybeden Huseyn’in çalışmak için Kuveyt’e gitmesi oluşturur.

et-Tekerlî’nin romanlarında göç önemli bir durumdur. İç göçün yanında dış göçü de anlatan yazar, göçün insan hayatında meydana getirdiği yıkım ve psikolojinin de altını çizer.

2.2.8. Yolsuzluk ve Yetkiyi Kötüye Kullanma

2.2.8.1. Yolsuzluk

Fuâd et-Tekerlî, romanlarında Irak toplumundaki yolsuzluklara yer yer değinir. Romanlarında yolsuzluğu mizahi öğelerle yoğurarak eleştirel bir üslupla ele alır. Yolsuzluğun sosyal bir mesele haline gelmesini yazarın *el-Meserrât ve‘l-evcâ‘*, *el-Lâsuâl ve‘l-lâcevâb* romanlarında görmek mümkündür. Bu romanlarda yolsuzluk farklı çeşitleriyle ele alınmıştır.

el-Meserrât ve‘l-evcâ‘ romanında işlenen yolsuzluk çeşitlerinden birisi zimmete para geçirmedir. Bir devlet bankasında şube müdürlüğü görevinde bulunan Selîm Mervân’ın mal varlığının birden yükselmesi söz konusudur. Selîm Mervân’ın evinde düzenlenen bir kumar partisine katılan Tevfik evdeki aşırı lükse karşı şaşkınlığını “*Bir banka müdürünün böyle bir eve ve hepsi yurtdışından geldiği belli olan bu şatafatlı ev eşyalarına sahip olması nasıl mümkün olabilir?*” sözleriyle dile getirir. Romanda sebepsiz zenginleşmeyle gerçekleşen yolsuzluk müdürün görev ve yetkilerini çıkarı için kullanmasından kaynaklanır.

et-Tekerlî’nin yolsuzluğun iltimas boyutunda ele alınan romanı *el-Meserrât ve‘l-evcâ‘*’dır. Romanın ana kahramanı Tevfik’in çalıştığı Irak Adalet Bakanlığı’nın yazışma birimine personel müdürlüğü ataması yapılır. Birimdeki memurların her biri kendilerinin bu pozisyona getirilmesini beklerken sürpriz bir şekilde Süleymân Fethullâh bu göreve getirilir. Romanda sürüp giden makama gelme savaşı Süleymân Fethullâh’ın müdür olmasıyla hem mizahi olarak işlenmiş hem de eleştirilmiştir.

Süleymân Fethullâh okuma yazma bilmeyen birisi olmasına rağmen Hizbu'l-Ba's'a mensup bir tanıdığı sayesinde hak etmediği bir makama getirilir. Bu adaletsiz tutum müdürlük vasfı ve makamı üzerine kurgulanmıştır.

2.2.8.2. Yetkiyi Kötüye Kullanma

et-Tekerlî, görev ve yetkinin kötüye kullanılmasını *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanında ele almıştır. Romanda görevine sıkı sıkıya bağlı olan Tevfik'in yetkilerini kötüye kullanmamak için direnmesine rağmen en sonunda yenilgiye uğraması anlatılır. Memurluk hayatında doğru bildiğini yapmaya gayret eden Tevfik, yolsuzluğa karşı mücadelenin temsilcisidir. Tevfik'in ailesi ve iş arkadaşları ona destek olmak bir yana onun da mevcut sisteme ayak uydurması için baskı yapar. Tevfik'in eşi Kamîle *“Ne olur sen de diğerleri gibi birazcık sistemin adamı ol. Bak, senin yerine o okuma yazma bilmeyen, topal Süleymân Fethullâh daireye müdür oldu. Bu inadını sürdürürsen yakında işinden de olacaksın”*¹⁴⁵ sözleriyle Tevfik'in de diğerleri gibi olmasını istemektedir.

Yürüttüğü bu mücadelede tek başına olan Tevfik, Hizbu'l-Ba's'dan nüfuzlu tanıdıkları olduğu için her şeyi yapabilme hakkını kendinde gören Süleymân Fethullâh'a karşı durur. Fakat en sonunda Tevfik, Süleymân Fethullâh'ın iftiraları sonucu görevinden olur.

Romanlarda Irak toplumundaki yolsuzluk ve rüşvetçiliğe birkaç örnek vardır ve rüşvet konusu birkaç örnek üzerinden işlenmiştir. et-Tekerlî, *el-Lâsuâl ve'l-lâcevâb* romanında yasadışı yollarla gelir elde eden Ebû Zekiyye'yi ironik bir üslup ile anlatır.¹⁴⁶

“Ebû Zekiyye elli yaşlarındaydı ve komiser yardımcısıydı. Vicdanlı, zeki ve görev bilincine sahip bir memur olduğu için ailesine maaşının asla yetemeyeceği bir hayat sundu. Hatta kızının adına Serabile mahallesinden küçük bir ev bile satın alabildi. 14 Temmuz 1958 darbesi ile polislerin maaşlarında çok yüksek oranda artış olmuştu. Çünkü darbe yönetimi gücünü polisin yaptığı hukuksuzluklardan alıyordu ve kendilerine meşruiyet zemini oluşturmaya çalışıyorlardı. Ebû Zekiyye maaşındaki

¹⁴⁵ et-Tekerlî, *el-Meserrât ve'l-evcâ'*, s.280.

¹⁴⁶ et-Tekerlî, *el-Lâsuâl ve'l-lâcevâb* s.23-24.

bu artışa rağmen görevi kötüye kullanma ve rüşvet işlerine devam etti. Fakat artık biriminde çok dikkat çekiyordu ve gizli düşmanlar edinmişti. Bu gizli düşmanların takibi dolayısıyla mı bilinmez Ebû Fethiyye bir gün elinde dinar dolu çantayla yakalandı. Bu paraların birkaç saat önce aldığı bir rüşvet olduğu anlaşıldı. Fakat Ebû Zekiyye görevinden ihraç olmadı, sadece iki senelik hapis cezası aldı. Hapiste geçirdiği onuncu ayda kalp krizi sonucu vefat etti.”¹⁴⁷

el-Meserrât ve 'l-evcâ' romanında Selmân el-Kassâbî, devletten büyük bütçeli ihaleler alabilmek için ihale komisyonundaki yetkililere büyük miktarlarda rüşvet verir. Yazar, Selmân el-Kassâbî ile Irak'ta fırsatçı ve ahlaki bakımdan yozlaşmış kişileri örneklendirmiştir.

2.2.9. Mekân

Edebi metinlerde olay kurgusunun meydana geldiği yer mekândır. Roman kurgusunun oluşturulmasında önemli olan mekân, eserde anlatılan hayata derinlik kazandırmaktadır. Mekân olgusu ile romanda kurgulanan olayların yaşandığı dönemde mekânın zaman içerisinde yaşadığı değişim gözler önüne serilir.¹⁴⁸

Romanlarda mekâna çok önem verilir. Çünkü yazarın romanlarına macera yoğunluğundan daha çok sükûnet hâkimdir. Macera yoğunluklu romanlar zamana ihtiyaç duyarken, durağanlığın hâkim olduğu romanlar mekân çokluğuna ihtiyaç duymaktadır.¹⁴⁹

Romanların arka planında toplumsal kimlik ve bu kimliği oluşturan unsurlar dikkat çeker. Bu öğelerden biri de o toplumun kültürünün oluşmasına zemin hazırlayan coğrafyadır. Yazar, kendi coğrafyasının mekânlarını ustalıkla tasvir etmiştir.

Yazar, doğduğu ve ömrünün önemli bir kısmını geçirdiği Bağdat'la sevgi ve fikir bağıını koparmadan Bağdat'ın, Ba'kûba'nın ve Hanekin'in gerek açık gerekse

¹⁴⁷ et-Tekerlî, *el-Lâsu'âl ve'l-lâcevâb* s.23-24.

¹⁴⁸ Mehmet Narlı, “Romanda Zaman ve Mekân Kavramları”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.5, s.98-102.

¹⁴⁹ Gennadiy Nikolayeviç Pospelov, *Edebiyat Bilimi*, Yılmaz Onay(çev.), Evrensel Kültür Kitaplığı, İstanbul 1995, s.93.

kapalı mekânlarını aşağıda açıklanacağı üzere kısmen ayrıntılı bir biçimde ele almıştır.

2.2.9.1. Açık Mekânlar

Irak insanını anlatırken onların yaşadıkları mekânları da tasvir yoluyla ele alan et-Tekerlî, roman kahramanlarını mekânların içinde, kendi konuşma ağızlarıyla, tabiata bakışlarıyla gerek kahramanın ağzından gerekse anlatıcı-yazar olarak sanatsal bir biçimde yansıtmıştır. Yazarın bu sanatsal kimliğinin oluşmasında onu yoğuran, malzemesinin yapı taşı oluşturduğu, özellikle de açık mekânlarda yaptığı tasvirlerdeki gerçekçiliği çocukluğunun ve ilk gençlik yıllarının Bağdat'ın farklı semtlerinde geçmiş olmasına dayanmaktadır. et-Tekerlî, romanlarında tasvir ettiği mekânları çok iyi bilen ve inceliklerine nüfuz eden ve olayları, malzemeleri küçüklük ve gençlik dünyasından toplayıp okuyucuya aktarmıştır.

Fuâd et-Tekerlî'nin kullandığı bütün açık mekânlar, şehirden ilçesine kadar her mekân unsuru gerçek hayatta karşılığı olan, Irak coğrafyasında var olan mekânlardır. Bunun tek istisnası *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanında “Darbunâtu's-sevâdî” bölgesidir. Bu bölge sembolik olarak Sümer dönemini anlatan hayali bir mekândır.

Açık mekânların birçoğu, yazarın romanlarında ortak olarak kullanılmıştır. Özellikle Bağdat'ın semtleri, meşhur meydanları, şehri ortadan ikiye bölen Dicle Nehri üzerindeki Eimme Köprüsü ve daha birçok mekân farklı romanlarda kahramanların yaşadığı ve duygularını dile getirdiği ortak mekânlardır.

Yazarın romanlarında açık mekânların yalnızca tasviri yapılmaz. Kahramanlar; çarşıya çıkarlar, marketlerden alışverişlerini yaparlar, parklarda oturup konuşup dertleşirler. Sokaklar ve caddeler aracılığıyla bir yerden bir yerlere giderler. Bu mekânlar kullanıldığı yerlerde fonksiyonel bir işlev görür.

et-Tekerlî'nin romanlarındaki açık mekânlara geniş perspektiften bakıldığında şehrin özellikle de Bağdat'ın ele alındığı görülür. Yazarın romanlarında bu mekânların dışında kalan kırsal bölgeler şehir kadar çok işlenmemiştir.

2.2.9.1.1. Şehir ve İlçe

2.2.9.1.1.1. Bağdat

Bağdat, tarihsel kimliği ve birçok devlete başkentlik yapma gibi vasıflarıyla pek çok eserin inşa edildiği geçmişten günümüze gelen önemli bir kültür taşıyıcısı konumundadır. Bağdat'ın bu tarihi ve kültürel dokusunun yansımaları, et-Tekerlî'nin romanlarında kendisini hissettirir.

Bağdat, eski ve yeni şehir olarak iki farklı yönüyle tasvir edilir. Eski şehrin mahallerinde geleneksel düzeni, değerleri temsil eden aileler tasvir edilirken, yeni inşa edilmiş mahallelerde sosyal ve dini değerler bakımından yozlaşmış ailelere yer verilir.

Osmanlı mimarisinin ağırlıkta olduğu eski şehirde sokaklar düzenli ve insani ilişkiler çok iyi durumdadır. Hizbu'l-Ba's döneminde ağırlık kazanan kentsel dönüşüm ile çehresi değişen yeni şehirde ise çarpık kentleşme ve modernleşmenin etkisiyle insanların bireyselleşmesi ve mutsuzluğu özellikle *Hâtemu'r-reml* romanında yansıtılmıştır.¹⁵⁰

Iraklı insanın ve Bağdat şehrinin değişimini ele alan romanda ana karakter Hâşim, Iraklıların ve Bağdat'ın yaşadığı değişim ve dönüşümü üzerine fikir geliştiren bir aydındır. Önceleri hayatta bir yeri olduğunu bilip hissederken artık tanıyamadığı şehrin izin verdiği ölçüde bunu hissedebilir. Bu sebeple *“Her yeni gün kendimi yenileyebileceğim bir fırsat değil, dayanaklarımı elimden alan bir karanlığa dönüşüyordum”*¹⁵¹ sözleriyle yaşadığı bozgunu tarif eder.

Hâşim'in yaşamı ve çevresinde cereyan eden olaylar anlatılırken Bağdat'ta yetmişli yıllara gelindiğinde yaşanan sosyal hayatın ve mekânların da görüntüsü hissedilir. Yaşadığı sosyal çevreden dışlanmış biri olarak kendini Bağdat'ın cadde ve sokaklarında arayan Hâşim'in gözüyle Bağdat'taki değişim anlatılır. Özellikle yaşamının son günlerinde çocukluğunun geçtiği mahalle olan el-A'zamiyye'deki değişim onu karamsarlığa sürükler. et-Tekerlî, Bağdat'ın zaman içinde mekân

¹⁵⁰ el-Cemâlî, *The City in the Novel of Fuâd al-Takarîlî*, s.224.

¹⁵¹ et-Tekerlî, *Hâtemu'r-reml*, Dâru'l-âdâb, Beyrut 1995, s.45.

değişimini gerçekçi bir gözlemle tasvir etmiştir. Romanda mekânların değişimi mekânı oluşturan insanların değişimiyle birleştirilmiştir.

Hâşim'e göre her şeyin tüketildiği, önemsizleştirildiği Bağdat'ın yeni kimliği şehrin asli dokusuyla uyuşmamaktadır. Bu nedenle Hâşim doğup büyüdüğü Bağdat'ta kendisini gurbette ve yabancılaşmış hissetmektedir. Bu kadim kenti özülle/geçmişle aidiyet kuran Hâşim, mekânın değişen yeni yüzüne giderek yabancılaşır. Hâşim'in Bağdat'a bakışı umutsuzluk ve karamsarlık şeklinde yorumlanabilir. Zira gerek yeni yaşam biçimine gerekse toplumsal değerlere yabancılaşan Bağdat'ın eski hüviyetine dönmesi imkânsıza yakındır. et-Tekerlî'nin mekânla birlikte değişen insanları ele aldığı *Hâtemu'r-reml* romanı önemli bir açık mekân eleştirisidir.

Farklı yaşam öykülerinden tablolar sunan *el-Lâsuâl ve'l-lâcevâb* romanı ise Bağdat'a farklı bakış açıları olan kişileri, taksiciyi, esnafı, imamı, memuru konuşturur. Eserde değişik kişilerin bakış açılarıyla çok yönlü bir Bağdat tablosu ortaya konur. Özellikle ana karakter Abdussettâr'ın Bağdat'ın farklı semtlerine gezintiler yapması ve o semtleri tanıtan geliştirilen diyaloglarla o semtler hakkında tanıtıcı bilgiler vermesi okuyucu Bağdat'ın sokaklarında gezintiye çıkarır.

Bağdat'ın geleneksel ve modern yaşam biçiminin karşılaştırılarak anlatıldığı *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanında Birinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı siyasi, ekonomik ve sosyal karmaşadan faydalanarak zenginleşen kişilerin yaşam biçimleri sosyolojik kırılmalar ve ekonomik değişimler bağlamında ele alınır. Söz konusu romanda, bu harp zenginlerinin toplumsal hayat içinde aktif bir görünür olmaya başladıkları dönemde “sosyete” çevresindeki davranışları ve değişen hayat tarzları eski ve yeni şeklinde, mekânsal farklılıklar bağlamında anlatılır.

2.2.9.1.1.2. Ba'kûba

Diyala nehri üzerinde bulunan Ba'kûba şehri Diyala eyaletinin başkentidir. Şehir, başkent Bağdat'ın 50 kilometre kuzeydoğusunda yer almaktadır.

Yazar, hâkim olarak ilk görev yeri olan Ba'kûba'yı birçok romanında mekân olarak kullanmıştır. Bu romanlarda Ba'kûba, Bağdat'ın aksine karakterlerin bir

fırsatını bulup kaçmak istedikleri ve uzun süre kalmadıkları bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

el-Vechu'l-âhar romanında Muhammed Ca'fer, ailesini ve yaşadıkları Ba'kûba'yı sevmemekte ve küçümsemektedir. Ona göre Irak'ta yaşanılacak en güzel yer Bağdat'tır. Ailesinin itirazlarına rağmen memurluk sınavının ardından Ba'kûba'yı değil Bağdat'ı tercih eder.

er-Rac'u'l-ba'id romanında Munîre tıpkı yazarın kendi hayatında olduğu ilk görev yeri olarak Ba'kûba'ya atanır. Ba'kûba'daki ilk senesinde yaşadığı bir olay sebebiyle artık Ba'kûba'da kalmak istemeyen Munîre, Eğitim Bakanlığı'nda çalışan abisi sayesinde tayinini Bağdat'a çıkarır ve orada yaşamaya başlar.

2.2.9.1.1.3. Hanekin

Irak'ın başkenti Bağdat'ın 184 kilometre kuzeydoğusunda bulunan ve Diyale eyaletine bağlı olan Hanekin bölgesi et-Tekerlî'nin *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanında karşımıza çıkar. Abdulmevlâ ailesinin göç edip geldikleri hayali bir mekân olan Darbunâtu's-şevâdî bölgesi Hanekin sınırları içerisinde bulunur. Ayrıca romanda Irak-İran savaşı başladığında İran sınırına yakın olan Hanekin'de savaşın en şiddetli zamanları yaşanır.

2.2.9.2. Kapalı Mekânlar

Açık mekânlar gibi kapalı mekânlar da Iraklı insanı ve onların hayatlarını yansıtırken yoğun olarak kullanılan unsurlardandır. Bunların başında ise evler gelir. Yazarın romanlarında yer alan, hayatlarının işleneceği kahramanların evlerinin kapıları da okuyucuya açılmıştır.

Kapalı mekânlar başlığı altında sırasıyla ev, kahvehane, semt/mahalle ve eğlence mekânı olarak kulüpler ele alınacaktır.

2.2.9.2.1. Ev

İnsanoğlunun barınma ihtiyacından ortaya çıkmış ev, özel bir alan olarak tarih boyunca kültür ve iklim koşullarına göre değişik tasarımları bulunan bir yapıdır. Ev,

yazarın romanlarında bir yaşam alanı olarak insanın kültürel özelliklerinin yansıdığı bir mekân niteliği taşımaktadır.

Hâtemu'r-reml romanında mekân, dıştan içe doğru bir gelişme gösterir. Kahramanların özellikle de ana kahraman Hâşim'in Bağdat'ın semtleriyle ilişkileri onun sosyal yaşamla arasındaki bağ hakkında bilgi verirken içinde yaşadığı ev, iç dünyasını ve yaşama bakışını yansıtır. Hâşim için doğup büyüdüğü evin ayrı bir önemi vardır. Bu ev Bağdat'ın eski mahallelerinden olan ve Osmanlı mimarisine sahip evlerin bulunduğu el-A'zamiyye'de bulunmaktadır.

et-Tekerlî, apartmanlara karşı bir eleştiri geliştirirken tavrını geleneksel evlerden yana koymaktadır. Bunun bir yansımasını da *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanında görülmektedir. Apartmanlar çok fazla detaya girmeden betimlenirken geleneksel yapıların en ince noktasına kadar ayrıntılı bir biçimde tasvir edilir.

Hâşim'in annesinin evine benzer bir ev *er-Rac'û'l-ba'id* romanında karşımıza çıkmaktadır. Yazarın kendi doğduğu mahalle olan Bâbu's-şeyh'de bulunan Osmanlı döneminden kalma iki katlı geniş bir avlusu olan ev ayrıntılarıyla tasvir edilmektedir. Dört nesilden bir ailenin yaşadığı ev yaklaşık on odalıdır. Evin alt katında ailenin genç üyeleri yaşarken üst katlar ise ailenin büyüklerine mahsustur. Bu ev geleneksel yaşam biçiminin hüküm sürdüğü bir yapıdır. Evin mahremiyetine verilen önemden dolayı evin mimarisi de buna uygun yapılmıştır. Bu ev sokağa değil avluya bakar. Geleneksel Osmanlı hayat tarzının devamı niteliğindeki bu ev gösteriştten uzak, sade ve vakur bir şekilde tasvir edilmiştir.

Kahramanlarının yaşadıkları yerleri romana dâhil eden et-Tekerlî, bu evlere gidilen yollarla ilgili bilgi vererek Bağdat'ın içine okuyucuyu daha kolay çekebilmektedir. Bu yöntemle *el-Lâsuâl ve'l-lâcevâb* romanının başkahramanı Abdussettâr'ın evi, genelden özele doğru bir yöntem ile sunulur. Abdussettâr'ın evinin hangi sokakta bulunduğu, o sokağın hangi özelliğe sahip olduğunu söylemeden geçmez. Abdussettâr'ın evine ulaşıncaya kadar o semtin ve genel anlamda Bağdat'ın sosyal yapısı hakkında da bilgi sahibi olur. Gecekondu tarzı evlerin ağırlıklı olduğu Re'sul-cevle mahallesinde yoksulluk ayrıntılı tasvirleri ile sunulur.

2.2.9.2.2. Kahvehaneler

et-Tekerlî'nin romanlarında kahvehaneler kahramanların ruh hallerinin gösterildiği, dönemin önemli olaylarının müzakere edildiği yerlerdir. Yazarın romanlarında kahvehane, ideolojik bir paylaşım mekânı olarak da öne çıkmaktadır. Roman kahramanları ve onların arkadaş çevreleri, kahvehaneleri kendi duygu ve düşüncelerini paylaştıkları özel mekânlar olarak kullanmışlardır.

Yazar kendisinin de sık sık uğradığı Bağdat'ın eski şehir olarak tanımlanan bölgesinde bulunan tarihi binalarıyla meşhur Reşîd Caddesi'ndeki¹⁵² kahvehaneleri özellikle "Hasan el-'Acmî" ve "Uveys" kahvehanelerini romanlarında mekân olarak kullanmıştır.

er-Rac'u'l-ba'id romanında "Uveys" kahvehanesinde her hafta düzenli olarak buluşan Huseyn, Midhat ve Adnân farklı siyasi görüşlere mensup karakterlerdir. Aralarındaki tartışma silahlı çatışmaya değil, kahvehane ortamındaki tartışmalara dayanır. Huseyn, Abdulkerîm Kâsım yönetimini savunurken Adnân, Hizbu'l-Ba's'ın gençlik teşkilatına mensuptur ve bu tartışmalarda açıkça Abdulkerîm Kâsım'a darbe planlarını anlatır. Yoğun siyasi tartışmalara rağmen karakterler arasında yardımlaşma da ön plandadır. Kahvehanede sürekli birlikte olan kişiler arasında kurulan yakın ilişkiler evsiz olan Huseyn'e yardım için Midhat'ın öncülüğünde kahvehanede yardım toplanır.

"Hasan el-'Acmî" kahvehanesi ise *el-Vechu'l-âhar* romanında görülür. Eser bu mekânın "*Bir anda aklına Hasan el-'Acmî kahvehanesine uğramak geldi. Oraya ikinci vakti ulaşabildi. Kahvede iki tane emekli yaşlı adamdan başka kimse yoktu. Kahve tertemiz yıkanmıştı. Havası da temizdi. Bağdat'a geldiğinden beri her sabah orada ilk demlenen çaydan içmeyi çok seviyordu.*"¹⁵³ tasviriyle başlar.

¹⁵² <https://middle-east-online.com/en/historic-baghdad-boulevard-falling-ruin> (Erişim tarihi:02.05.2021)

¹⁵³ et-Tekerlî, *el-Vechu'l-âhar*, s.5.

2.2.9.2.3. Semt/Mahalle

Dicle Nehrinin iki yakasına kurulan Bağdat'ta nehrin doğusu ve batısında toplamda 10 semtte yaklaşık 93 mahalle bulunmaktadır. Okuyucuyu Bağdat sokaklarında yolculuğa çıkaran yazar romanlarında yaklaşık olarak 6 semt ve 15 mahalleden söz etmiştir.

Romanlarda semtler kullanım sıklığına göre, er-Rusâfe, el-A'zamiyye, el-Kerâde, el-Kerek, el-Kâzimiyye, er-Reşîd, mahalleler ise Haydar hân, Bâbu's-şeyh el-Kâdiriyye, el-Hârisiyye, Hayyu'l-âmil, el-Bettâvîn, eş-Şa'le, Hayyu'l-ekrâd, el-Kâdisiyye şeklinde sıralanır. Semt ve mahallelerin tarihi ve kültürel dokusu, sakinlerinin sosyo-ekonomik durumu gibi unsurlar yapılan tasvirlerden anlaşılmaktadır.

Mahalleler, şehirleri oluşturan, sosyal ve kültürel ilişkilerin yoğun bir şekilde yaşandığı yerlerdir. et-Tekerlî de romanlarında mahallenin anlatımına ve tasvirine önem vermiştir. Yazar, romanlarında mahalleyi geleneksel ve modern olacak şekilde iki farklı şekilde kurgulamıştır. Geleneksel mahallelerde caminin mahallenin odak noktası olduğu görülür. Mahalledeki yerleşim yerleri bu camiye göre kurgulanmaktaydı. Modernizm ile birlikte caminin yerini mahallenin odak noktasını iş yerleri ve alışveriş merkezleri almıştır. Özellikle Saddâm Huseyn döneminin işlendiği romanlarda kentsel dönüşümle birlikte mahalleler yeni baştan şekillenmiştir.

er-Rac'u'l-ba'id ve *el-Vechu'l-âhar* romanlarında Abdulkâdir Geylânî Camii mahallelerin merkezinde bulunmaktadır. Kahramanlar genelde adres tariflerinde Cami'den yola çıkarak tarif vermektedir. Bu cami aynı zamanda mahalleye dışardan gelen misafirlerin de bir soluklanma mekânıdır.

Hâtemu'r-reml ve *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanlarında ise geleneksel mahalle yapısı yerini modern olarak tanımlanabilecek ev ve mahallelere bırakır. *Hâtemu'r-reml*'de Bağdat'ın iki farklı yüzü vardır. Yazar, ana kahraman Hâşim'in perspektifinden hızlı ve çarpık bir şekilde gerçekleştirilen bu kentsel dönüşümü

eleştirmektedir. el-Hârisiyye mahallesi gibi yerler çok katlı apartman ve iş yerleriyle Bağdat'ın modern yüzünü temsil etmektedir.

el-Meserrât ve 'l-evcâ' romanında Hanekin'de geleneksel bir mahalle yapısı tasvir edilmektedir. Tek katlı evlerin yoğun olduğu bu mahallede insanların sosyal ilişkileri çok kuvvetlidir ve yardımlaşma üst düzeydedir. Romanın Bağdat'ta geçen kısmında ise *Hâtemu'r-reml* romanında olduğu gibi çok katlı binalar ve her apartmanın altında alışveriş merkezleri ve iş yerleri dikkat çekmektedir.

2.2.9.2.4. Eğlence Mekânı Olarak Kulüpler

Irak'ta Batılı bir hayat tarzına sahip kişilerin uğrak yerlerinden biri de kulüplerdir. et-Tekerlî'nin romanlarında kulüpler özellikle belli bir kesimin yemek yediği, çay, kahve içtiği, kumar oynadığı mekân olarak tasarlanmıştır. Yazarın *el-Meserrât ve 'l-evcâ'* ve *Hâtemu'r-reml* romanlarında bu kulüplerin sosyal yaşamda önemli bir yere sahip olduğu görülür. Kulüplerin bu romanlarda ortak toplanma mekânları olarak yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Diğer romanlarda kulüplerden ayrıntılı olarak önemli bir yer tutmaz.

Hâtemu'r-reml'de "Ulviye" adlı kulüp, Iraklı birçok aydın ve bürokrata ev sahipliği yapar. Romanın ana kahramanı Hâşim de bu kulüpte Bağdat hastanesi başhekimisi Ragıp el-İsfehânî ve ailesi ile tanışır. Hâşim ve başhekimin kızı Âmâl arasındaki yakınlaşma da yine bu kulüpte başlar ve ikili sık sık bu kulüpte buluşur.

"Ulviye" kulübünde farklı ülkelerden insanların katılımıyla uluslararası poker oyunları da düzenlenmektedir. Hâşim ve Âmâl'in kuzeni Doktor Selmâ bu oyuna katılırlar. Hâşim bu kulüpte kendisine sosyal bir çevre edinme amacıyla gelir. Fakat zamanla buradaki insanlardan nefret etmeye başlar. Ona göre devrin aydını bu kulüplerde zamanını ve kişiliğini harcamaktadır ve burada bulunanlar boş vermişliğin etkisiyle ülke meselelerine kulak asmamakta, işleri ve aileleri ile ilgilenmeyerek bu görevlerini ihmal etmektedirler.

Romanlarında mekâna özel bir önem veren yazar, seçtiği mekânların taşıdığı kültürel izleri de romanlarında titizlikle işlemiştir. Bu bağlamda yazarın romanlarında şehir, şehirleşme ve mimari yapı büyük önem taşımaktadır. et-

Tekerlî'nin romanlarında mekân, ait olduğu kültürün, yaşam tarzının belirgin izlerini taşır.

2.2.10. Kültür-Sanat

2.2.10.1. Edebiyat

Modern ve klasik Arap edebiyatını iyi bildiği gibi Batı klasiklerine de hâkim olan et-Tekerlî, romanlarında bu klasiklere yer vermiştir.

et-Tekerlî'nin romanlarında kahramanların okudukları eserler, onların kişilik özelliklerini belirginleştirmek için verilmiştir. Kahramanların kişisel özelliklerini ön plana çıkaran ve onları diğer roman kahramanlarından ayıran okuma alışkanlıkları vurgulanmaya çalışılmıştır:

el-Meserrât ve 'l-evcâ' romanında ana karakter Tevfik, edebiyat ile ilgilidir ve fırsat buldukça farklı türlerden roman ve hikâyeye okumaktadır. Günlüğüne okuduğu eserler ve yazarları ile ilgili değerlendirmeler yazan Tevfik Nobel ödülü'nün, Ernest Hemingway'a verilmesini eleştirir:

*"Hemingway'in hayat ve insan hakkında kendine has fikirleri olduğunu ve eserlerinde bu fikirlerden bahsettiğini söyleyebilir miyiz? Buna rağmen fikri açıdan fakir olan Hemingway'e nobel verdiler. Bu ödülün Tolstoy'a, Çehov'a, James Joyce'a veya Marcel Proust'a verilmemesini çok garipsiyorum. Zaten yaşamımda mevcut olan acılar bu yüzden daha da artıyor."*¹⁵⁴

Tevfik'in en çok etkilendiği romanlardan biri de Boris Pasternak'ın *Doktor Jivago* romanıdır. Evliliğinde sıkıntılar yaşayan Tevfik, kendi hayatı ile *Doktor Jivago* romanının kahramanlarının hayatıyla karşılaştırır.

*"Doktor Jivago romanını ikinci kez okudum. Jivago ve Lara arasındaki ilişki beni çok etkiledi. Hayat ne kadar garip! Ben de salonun ortasında tek başıma oturmuş kötü giden evliliğimi nasıl düzeltebilirim, onu düşünüyorum."*¹⁵⁵

¹⁵⁴ et-Tekerlî, *el-Meserrât ve 'l-evcâ'*, s.160.

¹⁵⁵ et-Tekerlî, *el-Meserrât ve 'l-evcâ'*, s.117.

Romanlarında Albert Camus'dan etkilenen et-Tekerlî, onun *Yabancı* romanı ile ilgili görüşlerini de başkahraman Tevfik'in bakışından sunar:

“Evde ve ofiste çok farklı türde romanlar okuyordum. En son Albert Camus'un Yabancı romanını okudum. Modern Fransız edebiyatının en önemli eserlerinden kabul ediliyor. Zevkli ve trajik bir eserdir.”

Tevfik'in ressam olan komşusunun oğlu Gassân, üniversite yıllarında edebiyata özellikle de romana merak sarmıştır. Tevfik'i kendine örnek alan ve onun görüşlerine çok değer veren Gassân sık sık ziyaret ettiği Tevfik ile edebiyat konuları üzerine tartışmalar yapar. Özellikle Dostoyevski'nin din ve ahlak konusundaki görüşleri Gassân'ın oldukça ilgisini çekmiştir.

Irak edebiyatında ellili nesil olarak bilinen nesle mensup olan et-Tekerlî, *el-Meserrât ve'l-evcâ'* romanında, hayali bir karakter olan Ebû'l-edeb karakteriyle bu nesil ile ilgili fikirlerini okuyucuya aktarır:

“-Ben ellili nesilden bir yazarım Tevfik kardeşim! Sen onları tanımıyor olabilişin fakat buradaki herkes beni tanır. Ben onlara pratikte katılmasam da bu nesle ait olmakla gurur duyuyorum.

-Hiçbir şey neşretmedin mi ey Ebu'l-edeb?

-Çok az olmakla beraber uzun zaman boyunca farklı yerlerde bazı edebi çalışmalar neşrettim. Fakat ben onların özel hayatlarını bilen bir arkadaşlarıyım sadece.

-Neden kendini onlardan zannediyorsun öyleyse?

-Bunu gerçekten ben de bilmiyorum. Onlar gibi yazıyorum, yazdıklarımı okuyorlar ve beğeniyorlar. Fakat ben zamanı gelince onların beğendiklerini imha ediyorum. Bu hususta Kafka'dan daha cesaretliyim.

-Kafka da nereden çıktı şimdi?

-O, yakın bir arkadaşından kendisi öldükten sonra yazdığı her şeyi yakmasını istemiştir. Fakat arkadaşı onun vasiyetini ve tanınmama arzusunu yerine getirmemiştir.”¹⁵⁶

et-Tekerlî, yaratılış, evren, kader gibi konularda kimi zaman anlatıcı konumunda kimi zaman karakterlerin bakış açısından fikirlerini beyan ederken sıklıkla farklı romanlardan istifade etmiştir. et-Tekerlî, Dostoyevski’nin *Savaş ve Barış* romanına birçok romanında değinmiştir. *er-Rac’ul-ba’îd* romanında Abdulkerîm, Midhat, Munîre, *Hâtemu’r-reml* romanında Hâşim ve *el-Vechu’l-âhar* romanında ise Muhammed Ca’fer *Savaş ve Barış* romanını okumuşlardır.

2.2.10.2. Müzik

Romanlarında Irak müziği ile ilgili birçok isme yer veren et-Tekerlî, Batı müziğine ait unsurlara da kurguda yer verir. Müzik, kahramanların yaşamında mühim bir yere sahiptir. Iraklı ve farklı Arap ülkelerinden şarkıcıların isimleri ve şarkıları, et-Tekerlî’nin romanlarında kendine yer bulmuştur.

Bunlardan biri de Mısırlı şarkıcı Ummu Kulsûm’dur. *er-Rac’u’l-ba’îd* romanında Huseyn mutlu olduğu zamanlar Ummu Kulsûm’un şarkılarını mırıldanır:

“Huseyn miskin bir şekilde yatağından doğrulurken Ummu Kulsûm’un “Ya habibi” şarkısı çalıyordu. Gençlik yıllarını hatırladı. Gözleri doldu. Hışım ile radyoyu yere fırlattı. “Ya habibi” hiçbir fayda vermiyor. Gençlik, aşk bunlar boş şeylermiş. Her zaman olduğu gibi kendi kendini azarladı.”¹⁵⁷

Yazarın romanlarında yeni kuşaklar daha çok Batı müziğini tercih ederken, eski kuşak kahramanlar Irak müziğini tercih ederler. *Hâtemu’r-reml* romanında eski kuşağı temsil eden Râuf eski Irak müziğini tercih ederken, yeğeni Hâşim yeni tür müzikten hoşlanır.

el-Meserrât ve’l-evcâ’ romanında batı hayranı olan Selîm Mervân’ın bu özelliği dinlediği müzikte de kendini gösterir:

¹⁵⁶ et-Tekerlî, *el-Meserrât ve’l-evcâ’*, s.320.

¹⁵⁷ et-Tekerlî, *er-Rac’u’l-ba’îd*, s.84.

*“Bu hafta Selim Mervân’ın evinde toplanmaya karar vermişlerdi. er-Râfideyn bankasında genel müdür olan Selîm Mervân, ismi dışında her şeyiyle tam bir batılı gibiydi. Tevfîk, onun hakkında neden böyle söylendiğini Selîm Mervân’ın evine varınca daha iyi anladı. Mervân’ın evinde durmaksızın İngiliz müzik istilasının önemli figürlerinden Petula Clark’ın şarkıları çalıyordu.”*¹⁵⁸

Aynı eserde Selîm Mervân’ın aksine Arap müziğinden hoşlanan Tevfîk, sevgilisi Âdile’yi uğurlarken, havalimanında Ummu Kulsûm’un “Ente Umrî” şarkısı çalmaktadır.

¹⁵⁸ et-Tekerlî, **el-Meserrât ve’l-evcâ’**, s.220.

SONUÇ

Fuâd et-Tekerlî, Irak tarihinin önemli siyasi ve sosyal meselelerini konu edindiği eserlerinde can alıcı noktaları merkeze almıştır. Irak tarihindeki birçok kırılma noktasının Irak toplumu üzerindeki psikolojik ve sosyal etkilerini gözler önüne sermiştir.

et-Tekerlî, romanlarının genelinde toplumsal gerçekler, maddi ve manevi ilişkiler, birey toplum ilişkisi gibi konular etrafında eleştirel bir tutumla ortaya konulmuştur. Romanlarında olayların geçtiği dönemin siyasi, toplumsal, ekonomik, siyasi ve ahlaki koşulları karakterlerin bireysel durumları ile bir arada yer alır. Sanatın birçok alanıyla ilgili olan yazar, eserlerinde edebiyat, müzik, resim gibi alanlara ait unsurlara yer vermiştir.

Fuâd et-Tekerlî romanlarında insani ilişkilere sıklıkla yer vermiştir. Romanlardaki bu ilişkiler genellikle aile içi ilişkiler, kadın erkek ilişkileri ve dostluk ilişkileri olarak kendini göstermektedir.

Aile ile ilgili konular genellikle aile yapıları, evlilik, boşanma, aldatma ve çocukla ilgili sorunlar bağlamında ele alınmıştır. Kadına şiddet konusu da trajik olarak farklı romanlarda birçok kez işlenmiştir. Çocuk yetiştirme konusu yanlış yetiştirme yaklaşımları ve trajik örneklerle ortaya konulmuştur.

Fuâd et-Tekerlî bir hukukçu olarak ülkesindeki hukuk sistemine de değinmiştir. Avukatların ve hakimlerin o dönemki çalışma şartlarına, yaşadıkları zorluklara romanlarında yer vermiştir. Romanlarında yer yer mesleki deneyimlerinden yararlandığı görülmektedir.

Romanlarını tarihsel süreç olarak 1910-2000 yılları arasına oturtmuş olan yazar, bu süreçte Irak'ta yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeleri ve bu gelişmelerin birey

hayatına olan etkilerini kimi zaman soğukkanlı kimi zaman eleştirel ve sorgulayıcı bir bakışla ele almıştır.

Irak'ın siyasi ve sosyal yapısını tecrübeleri ve güçlü gözlemleri aracılığıyla romanlarına başarılı bir biçimde yansıtan et-Tekerlî, ele aldığı meselelere yaklaşım tarzındaki farklılıklarla, zamanı ve mekânı kullanmakta tercih ettiği özgün yöntemlerle ve oluşturduğu roman kahramanlarıyla Irak edebiyatının son yüzyılda yetiştirdiği en önemli romancılardandır.

Yazarın sosyal hayat ile ilgili konuları ele alış biçimi genel olarak değerlendirilecek olursa, yazarın bu konuları işlerken sosyal sorunlara dikkat çekme, bu meselelere odaklanma, çözüm önerileri ortaya koyma gibi kaygılar taşımadığı söylenebilir.

Romanlara edebiyat sosyolojisi açısından bakıldığında, romanlarda belirtilen zaman ile nesnel zamanın uyum içinde olduğu görülür. et-Tekerlî'nin kurgusal dünyası, gerçek hayatın olaylar silsilesine uygun seyretmiştir. Yazarın romanları dönemin sosyal ve siyasi manzarasını gerçekçi bir şekilde yansıttığı gibi dönemin toplumsal meseleleri açısından da kaynak niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- ABBAS, Ziya, “Irak’ta Mezhepsel Çekişmelerin Boyutları ve Sonuçları”, **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c.9, Aksaray 2017, ss.79-86.
- AHMED, Abdullâh, **Neş’etu’l-kıssa ve tetavvuruhâ fi’l-’Irâk (1908-1939)**, Dâru’ş-şu’ûni’s-sekâfiyye, Bağdat 2001.
- AHMED, Nâzenîn Muhammed, “**Şahsiyyetu’l-mer’e fî rivâyât Fuâd et-Tekerlî**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Câmi’atu Selâhaddîn Külliyyetu’l-âdâb, Erbil 2010.
- ALLEN, Roger, “The Mature Arabic Novel Outside Egypt”, **Modern Arabic Literature**, Cambridge University Press, Cambridge 1993, ss.193-223.
- ANTAKYALIOĞLU, Zekiye, **Roman Kuramına Giriş**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.
- ARI, Tayyar, “Irak’a BM Yaptırımları: Kitlel İmha Silahlarının Denetimi ve Ambargo”, **Avrasya Dosyası**, c.6, Bursa 2000, ss.234-255.
- ARSLAN, Adnan, “Modern Arap Edebiyatında Cezaevi Romanı”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.25, Bursa 2016, ss.31-57.
- ARSLAN, Adnan, “**Abdurrahmân Munîf’in Romancılığı**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2017.
- BAHOORA, Haytham, “The Arabic Novel in Iraq”, **The Oxford Handbook Arab Novelistic Traditions**, Oxford University Press, Oxford 2017, ss.248-266.

- BASKHÎN, Orit, “Lands, Hands and Socio-Cultural Boundaries: A Reading of Dhu Nun Ayyub’s The Land, The Hand and The Water”, **Middle Eastern Studies**, c.46, Londra 2000, ss.401-415.
- CAIANI, Fabio, **Innovation in The Novels of Muhammed Barrâda and Fuâd al-Takarlı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of St.Andrews, Saint Andrews 2005.
- CAIANI, Fabio ve Catherine Cobham, **The Iraqi Novel Key Writers Key Texts**, Edinburg University Press, Edinburg 2013.
- el-CEMÂLÎ, Sinâ’, “Rivâye Hâtemu’r-reml li Fuâd et-Tekerlî”, **Mecelletu’l-‘ulûmi’l-insânî**, c.19, 2018, ss.397-416.
- el-CEMÂLÎ, Sinâ’, “**The City in the Novel of Fuâd al-Takarlı**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of London, Londra 2004.
- COBHAM, Catherine, “Reading and Writing in al-Masarrât wa’l-Awja’ by Fuâd al-Takarlı”, **Journal of Arabic Literature**, c.25, Leiden 2004, ss.25-44.
- COBHAM, Catherine, “The Long Way Back: Possibilities for Survival and Renewal in al-Raj’ al-Ba’îd by Fuâd al-Takarlı”, **Arabic and Middle Eastern Literatures**, c.5, 2008, ss.181-194.
- ÇIRAKLI, Mustafa Zeki, “Çoksesli Anlatı”, **Hece Yayınları**, c.11, 2017, ss.97-102.
- DEMİR, Vehbi, “**Irak, İran ve Suriye Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996.
- EKİNCİ, İsmail, “Irak Hikâyeciliği ve Zu’n-nûn Eyyûb”, **İnsani ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar**, Ivy Press, Cetinje 2020, ss.182-197.
- ER, Rahmi, “Roman”, **DİA**, c.35, TDV, İstanbul 2008.
- ER, Rahmi, **Modern Mısır Romanı**, Hece Yayınları, Ankara 2015.

ERKAL, Mustafa, **Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme**, Mayaş Yayınları, Ankara 1984.

GÜLER, Galip, **İlk Üç Romanıyla Iraklı Edip ve Şair Ahmed Sa'dâvî**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun 2020.

GÜLLÜPINAR, Fuat, "Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma Açısından Vatandaşlık Üzerine Sosyolojik Bir Analiz", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, c.67, Sayı:1, Ankara 2012, ss.81-109.

GÜRBÜZ, Adem, **Türk Romanında Aile (1971-1980)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2017.

HÂFİZ, Sabrî, "Modern Arap Kısa Öyküsü", Azmi Yüksel (çev.), **Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, c.3, Sayı: 9, Bahar 2003, ss.77-96.

HÂFİZ, Sabrî, "Rivâye et-Tekerlî el-cedîde el-Meserrât ve'l-evcâ", **el-'Arab**, (8.12.1998).

HÂFİZ, Sabrî, "The Modern Arabic Short Story", **Modern Arabic Literature**, Cambridge University Press, Cambridge 1993, ss.270-328.

HALEF, Alî Kâdi', el-Uzle ve'l-masîru'l-insânî fi'r-rivâye "Hâtemu'r-reml" li Fuâd et-Tekerlî, **Dirâsât Necefiyye**, c.1, 2005, ss.232-248.

İBRÂHÎM, Selâme, "er-Rivâyetu'l-'Irâkıyye: Rasdu'l-harâbi'l-'Irâkıyye fi'l-ezmâni'd-diktâtûrya", **Merkezu'l-'Arabiyye li'l-ebhâs ve'd-dirâsetu's-siyâsât**, c.2, Doha 2010, ss.175-198.

İZZEDDÎN, Yûsuf, **er-Rivâye fi'l-'Irâk; Tetavvuruhâ ve eseru'l-fikri fihâ**, Ma'hedu'l-buhûs ve'd-dirâsâtu'l-'Arabiyye, Kahire 1973.

JOUBÎN Rebecca, "Iraq's Most Beloved Novelist, Fuâd al-Takarli, Describes His Fine Balancing Act", **al-Jadîd**, c.13, 2011, ss.58-60.

KABAKLI, Ahmet, **Edebiyat Akımları**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2016.

KEFELİ, Emel, **Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları**, 3F Yayıncılık, İstanbul 2007.

KUR'ÂN-I KERÎM

KURT, Ali, **Memleketi İstanbul'a Taşımak: 1950 Sonrası Türk Romanında Göç**, Akademik Kitaplar, İstanbul 2018.

LANDAU, Jacob, **Modern Arap Edebiyatı Tarihi (20. yüzyıl)**, Bedrettin Aytaç(çev.), Gündoğan Yayınları, İstanbul 1994.

MOHAMMADZADEH, Esmail, “Modern Irak Romanında Fuâd et-Tekerlî ve el-Lâsu'âl ve'l-Lâcevâb Romanı Üzerine Bir İnceleme”, **İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası**, c.22, İstanbul 2013, ss.161-174.

MÛSEVÎ, Muhsin Câsim, “el-İnsân ve'z-zamân fî'r-rivâye er-Rac'û'l-ba'îd li Fuâd et-Tekerlî”, **er-Rivâyetu'l-'Arabiyye: en-Neş'e ve't-tehavvul**, Dârul-âdâb, Beyrut 1994, ss.245-267.

NARLI, Mehmet, “Romanda Zaman ve Mekân Kavramları”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c.5, Balıkesir 2002, ss.91-107.

en-NECÂT, Nâyif, “el-Luga fî rivâye el-Vechu'l-âhar”, **Mecelletu't-terbiye**, c.136, 2004, ss.529-544.

en-NESSÂC, Seyyid Hâmid, **Bânûrâmâ er-rivâyetu'l-'Arabiyyetu'l-hadîse**, Dâru'l-ma'ârif, Kahire 1980.

ÖZENSEL, Ertan, **Türkiye'de Kırsal Yapıların Dönüşümü Kır Sosyolojisi**, Çizgi Kitabevi, Konya 2015.

POLK, William, **Irak'ı Anlamak**, Nurettin Hüseyini (çev.), NTV Yayınları, İstanbul 2007.

POSPELOV, Gennadiy Nikolayeviç, **Edebiyat Bilimi**, Yılmaz Onay (çev.), Evrensel Kültür Kitaplığı, İstanbul 1995.

SA'DÛN, Abdullatîf, "Fuâd et-Tekerlî yetehaddesu an sadveti'l-mekânî'l-evvel alâ rivâyâtihi", **el-'Arab**, (11.02.2009).

es-SA'ÎDÎ, Abdulkerîm, "el-Hisâr fi'r-rivâyeti'l-'Irâkî: Dirâse mevzûiyye mukârîne beyne et-Tekerlî ve Betûl el-Hadîrî", **Mecelletu câmi'ati'z-zî-kâri'l-'ilmiyye**, c.4, 2007, ss.30-44.

SAÎD, Cemîl, **Nazarât fi teyyârâtî'l-edebîyyeti'l-hadîs fi'l-'Irâk**, Câmi'atu duveli'l-'Arabiyye, Bağdat 1954.

SÂMÎR, Fâdîl, "er-Rac'u'l-ba'id: Zirvetu's-savgi'l-fennî li rivâye müteaddidetu'l-esvât", **es-Savtu'l-âhar: el-Cevheru'l-hivâriyyu li'l-hitâbi'l-edebî**, Dâru's-suûni's-sekâfiyye, Bağdat 1992.

SELMÂN, Renâ Abdulhamîd, "**Fuâd et-Tekerlî Rivâiyyen**", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Câmi'atu Mu'te Külliyyetu'l-âdâb, Kerek 2002.

SİPAHÎ, Esra Banu, "Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk", **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:11, Konya 2016, ss.172-189.

ŞABAN, İbrahim, **XIX. Yüzyıl Osmanlı Irak'ında Edebi ve Kültürel Çevre**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.

et-TÂ'Î, Ma'an, "Nazre 'alâ meserâti'r-rivâyeti'l-'Irâkiyyeti'l-hadîse", **el-Mecelletu'r-rivâiyye**, c.9, 2004, ss.30-45.

TALÂL, Mu'eyyed, **el-Vâkı'ıyyetu'l-ictimâ'ıyye ve'n-nakdiyye fi'l-kıssati'l-'Irâkiyye**, Dâru'l-hurriyye, Bağdat 1982.

et-Tekerlî, Fuâd, **Beska fi vechi'l-hayât**, Dâru'l-cemel, Köln 2000.

et-TEKERLÎ, Fuâd, **er-Rac‘u’l-ba‘îd**, Dâru’l-medâ, Beyrut 1994.

et-TEKERLÎ, Fuâd, **el-Vechu’l-âhar**, Dâru’l-âdâb, Beyrut 1996.

et-TEKERLÎ, Fuâd, **el-Meserrât ve’l-evcâ‘**, Dâru’l-medâ, Şam 1998.

et-TEKERLÎ, Fuâd, **Hâtemu’r-reml**, Dâru’l-âdâb, Beyrut 1995.

et-TEKERLÎ, Fuâd, , **el-Lâsu’âl ve’l-lâcevâb**, Dâru’l-medâ, Şam 2013.

TEKİN, Mehmet, **Roman Sanatı**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.

TORULOĞLU, Yasemen, “Erken Dönem Ürdün Hikâyeciliğine Etki Eden Edebi Akımlar”, **Istanbul Journal of Arabic Studies**, c.2, Sayı: 2, İstanbul 2019, ss.248-297.

UYSAL, Meryem Tuna, Gizem Tan Eren, Esmâ Şimşek, “Toplumsalın Doğallaştırılması: Erken Evliliklerde Toplumsal Cinsiyet Algısı”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c.47, 2019, ss.196-220.

WALTHER, Wiebkhe, “Fuâd al-Takarlı”, **Encyclopedia of Arabic Literature**, c.2, Routledge Press, Londra 1998.

WALTHER, Wiebkhe, “Studies in Human Psyche and Human Behavior Under Political and Social Pressure: The Recent Literary Works of Fuâd al-Takarlı”, **Arab Studies Quarterly**, c.19, 1997, ss.21-36.

WALTHER, Wiebkhe, “The Beginnings of the Realistic School of Narrative Prose in Iraq”, **Quaderni di Studi Arabi**, c.18, 2000, ss.175-198.

WALTHER, Wiebkhe, “Distant Echoes of Love in the Narrative Work of Fuâd al-Tikrîli”, **Love and Sexuality in Modern Arabic Literature**, Saqi Books, Londra 1995, ss.131-140.

WELLEK, Rene, “The Term and Concept of Symbolism in Literary History”, **New Literary History**, c.1, ss.249-270.

Çevrimiçi Kaynaklar

ABDULMECÎD, Firâs, Fuâd et-Tekerlî, <https://www.alnaked-aliraqi.net/article/49076.php> (08.02.2021).

AVVÂD, Alî, Fuâd et-Tekerlî el-Musakkafu'l-'Irâkî, <https://alarab.news/amp> (10.03.2020).

https://en.wikipedia.org/wiki/Al_Owais_Award (22.12.2020).

<https://middle-east-online.com/en/historic-baghdad-boulevard-falling-ruin> (02.05.2021).

www.sabah.com.tr/ekonomi/2009/06/29 (10.12.2020).

www.un.org/depts/oip/background (13.11.2020).